

MARIUS

SCANDINAVIAN INSTITUTE OF MARITIME LAW

Kristian Døvik

Statnetts utøvelse av systemansvaret

– særlig om tilrettelegging av
regulerkraftmarkedet

Statnetts utøvelse av systemansvaret

- særlig om tilrettelegging av regulerkraftmarkedet

Kristian Døvik

Statnetts utøvelse av systemansvaret

- særlig om tilrettelegging av
regulerkraftmarkedet



Marlus nr. 348

Sjørettsfondet
Nordisk institutt for sjørett
Universitetet i Oslo

ISSN: 0332-7868 © Sjørettsfondet, 2006
Universitetet i Oslo
Postboks 6706 St. Olavs plass
N-0130 Oslo

Besøksadresse: Karl Johans gate 47

Telefon: 22 85 97 48
Telefaks: 22 85 97 50
E-post: sjorett-adm@jus.uio.no
Internett: www.jus.uio.no/nifs

Redaktør: Professor dr. juris Hans Jacob Bull

Trykk: Lobo media

Forord

Denne artikkelen er basert på min spesialavhandling som ble skrevet mens jeg var vitenskapelig assistent på Avdeling for petroleums- og energirett ved Nordisk institutt for sjørett.

Miljøet på og rundt instituttet har jeg opplevd som meget bra. Særlig har det gode faglige klimaet hatt stor betydning for skrivingen. En takk rettes derfor til ansatte som har hjulpet til på både det praktiske og juridiske plan under skriveprosessen. Størst takk må rettes til min veileder Odd-Harald Wasenden for sin store innsats. Takk for velfunderte og kløktige innspill. Jeg vil også takke professor Ulf Hammer som har bidratt med å dra prosjektet i gang, samt svart på mange spørsmål underveis i prosessen.

I tillegg til de overnevnte er det også mange utenfor instituttet som har kommet med viktige innspill på det økonomiske, tekniske og juridiske plan. Siden listen over bidragsytere er nokså lang, må jeg nøye meg med å rette en generell, men hjertelig takk til dere alle sammen

Etter bedømmelsen har jeg foretatt noen redigeringer, hvorav de mest markante grep er gjort i avhandlingens innledningsdel. Takk til Christoffer Nicolaisen for mange fine innspill under arbeidet forut for publiseringen.

Utgangspunktet for at jeg valgte å skrive innen dette feltet, var min interesse for omsetningsmarkeder for strøm. Etter hvert fant jeg markedsmekanismenes inntog på systemansvarssektoren særlig interessant. Når jeg nå ser tilbake på skrivingen, tenker jeg på en spennende og lærerik prosess. Å studere Statnetts utøvelse av systemansvaret har både vært interessant og utfordrende. Særlig fordi emnet er bredt, og systemansvaret stadig viser seg å ha nye sider.

Mitt lille håp er at prosessen som ligger bak, har resultert i et produkt som kan vekke interesse hos den enkelte leser.

Kristian Døvik
Southampton, 4. november 2006.

Innholdsfortegnelse

FORORD	I
INNHALDSFORTEGNELSE	III
INNLEDNING.....	1
Presentasjon av emnet	1
Systemansvarliges kjerneoppgave	3
Omgivelser og enkelte avgrensninger.....	7
Videre fremstilling	13
ROLLEFORDELINGEN I SYSTEMBALANSERINGEN FREM	
TIL I DAG.....	16
Kort om den tidligere løsning av kjerneoppgaven innen systemansvaret	16
Introduksjon til dagens system	17
De balanseansvarliges rolle	19
Nord Pool Spots rolle	25
Statnetts rolle i driftsfasen	27
RETTSLIGE KRAV TIL SYSTEMANSVARUTØVELSEN	29
Innledning.....	29
Kravet til at systemansvaret skal ivaretas på en samfunnsmessig rasjonell måte.....	31
Innledning.....	31
Statnett og hensynet til samfunnsøkonomisk effektivitet	33
Statnett og hensynet til et effektivt kraftmarked.....	35
Statnett og hensynet til forsyningsikkerhet	37
Statnett og hensynet til miljøet.....	39
Avslutning	41
Kravet om at systemansvarlig i størst mulig grad skal benytte virkemidler som er basert på markedsmessige prinsipper	43
Hva er «virkemidler som er basert på markedsmessige prinsipper»?	43
Hva menes med at markedsbaserte virkemidler skal benyttes «i størst mulig grad»?.....	46
Kravets innvirkning på drift og utvikling av regulerkraftmarkedet.....	48

STATNETTS TILRETTELEGGING AV

REGULERKRAFTMARKEDET OG DET TILKNYTTETE

REGULERKRAFTOPPSJONSMARKEDET 59

Innledning..... 59

Regulerkraftmarkedet..... 60

Innledning..... 60

Aktive og passive aktører..... 61

Markedsadgang..... 62

Anmelding..... 63

Håndtering av bud..... 69

Prisfastsettelse..... 72

Avregning..... 77

Avslutning..... 80

Regulerkraftoppsjonsmarkedet..... 80

Innledning..... 80

Markedsadgang..... 82

Tilbud..... 82

Akseptering av tilbud – fastsettelse av pris..... 84

Oppfyllelse av opsjonsavtalens forpliktelser..... 86

Avslutning..... 87

ENKELTE FORVALTNINGSRETTLIGE OG EØS-RETTLIGE

KRAV TIL UTARBEIDELSE AV VILKÅRENE FOR

STATNETTS MARKEDER 88

Innledning..... 88

Krav til utarbeidelse av vilkårene som følger av

elmarkedsdirektiv nr. II..... 89

Problemstillingen..... 89

Kravet om regulators rolle..... 89

NVEs rolle ved utarbeidelsen av vilkårene for regulerkraftmarkedet..... 92

NVEs rolle ved utarbeidelsen av vilkårene for regulerkraftoppsjonsmarkedet..... 94

Mulige regulatoriske grep NVE kan ta..... 95

Enkelte forvaltningsrettslige krav til utarbeidelse av

vilkårene..... 96

Innledning..... 96

Forvaltningslovens anvendelse overfor Statnett..... 97

Er vilkårene for markedene forskrifter?..... 97

Krav til hvem som skal vedta vilkårene og hvordan de skal utarbeides.....	107
Mulige grep for å tilfredsstille forvaltningsrettslige krav	112
DISKUSJONEN OM DET SKAL ÅPNES FOR ELBASHANDEL I	
NORGE	114
Innledning	114
Elbas og kravet om at systemansvarlig i størst mulig grad skal ta i bruk markedsbaserte virkemidler	116
Noe av bakgrunnen for at Elbasmodellen anvendes i de øvrige nordiske landene	117
Argumenter for og imot tilretteleggelse av Elbas i Norge	118
Innledning.....	118
Argumenter for innføring av Elbas i Norge.....	119
Argumenter imot innføring av Elbas i Norge	122
Oppsummering og avslutning	123
AVSLUTNING	125
KILDER	127
TIDLIGERE UTGAVER AV MARIUS	135
BØKER UTGITT AV SJØRETTSFONDET FRA 1990	136

1 Innledning¹

1.1 Presentasjon av emnet

Med hjemmel i energiloven § 5A-1 har Statnett fått tildelt ansvaret for å utøve systemansvaret.² Dette skal skje i henhold til energiloven (enl.), energilovforskriften (enf.) og systemansvarsforskriften (sf.).³

Systemansvarliges kjerneoppgave er å sørge for at det til enhver tid er momentan balanse mellom den samlede produksjon og den samlede bruk av kraft hensett til kraftutvekslingen med tilknyttede utenlandske systemer, jf. enl. § 5A-1 (2).⁴ Med andre ord har Statnett ansvar for at det er fysisk balanse i det norske elektrisitetssystemet.

Frem mot hvert enkelt driftsdøgn løses balanseringsoppgaven gjennom to faser. I planfasen planlegges systembalanse for hver

¹ Denne avhandlingen baserer seg på kilder som foreligger per 30. juni 2006. NVE sendte ut høringsbrev kalt «Forslag til endring i forskrift om systemansvaret i kraftsystemet – høringsdokument 3. juli 2006» like etter dette. Endringer som foreslåes i dette høringsbrevet, berører i liten grad det som er sentralt i denne avhandlingen.

² Se konsesjonen til å utøve systemansvaret av 15. desember 2004. Konsesjonen er ikke gitt av Olje- og energidepartementet (OED), men Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE). Ansvar for å gi blant annet systemansvarskonsesjon ble delegert til NVE i OEDs delegasjonsbrev til NVE av 14. desember 2001.

³ Energilovforskriften er gitt av OED med hjemmel i energiloven § 7-6 og systemansvarsforskriften er gitt av NVE med hjemmel i energilovforskriften § 7-1 og energiloven § 7-6.

⁴ Nærmere om kjerneoppgaven innen systemansvaret i pkt. 1.2 nedenfor. Det er en ambisiøs oppgave å presist angi hva som faller inn under systemansvaret. Jeg nøyer meg derfor, i likhet med hva lovgiver har gjort, å angi hva som er systemansvarliges kjerneoppgave.

time i det kommende driftsdøgnet. Forholdene i kraftsystemet er imidlertid aldri som forutsatt. Det kan skje brudd på nettleddninger, produksjonsstans på grunn av teknisk svikt, at en kaldfront kommer tidligere enn forventet og så videre. Ved mindre ubalanser utjevnes dette automatisk. Dette skjer ved hjelp av produksjonsapparater som er utstyrt med en føler som merker om kraftsystemet er i ubalanse. Når frekvensen synker, sørger den for at turbinen slipper inn litt mer vann, og produksjonen øker.⁵ Det motsatte skjer ved overbalanse.⁶

For å unngå større ubalanser, må Statnett i tillegg i selve driftsfasen sørge for at produsenter og store sluttbrukere manuelt bidrar til utbalansering av systemet.⁷ Det største inngrepet overfor aktørene er tvangskobling av forbruk.⁸ Det minst inngripende tiltaket er bare å gi tilslag på bud i et regulerkraftmarked som Statnett skal tilrettelegge. I dette markedet omsettes regulerkraft til utjevningformål.⁹ I de tilfellene hvor det ikke er kraft i regulerkraftmarkedet, kan Statnett kreve at aktører inngir bud i dette markedet. For å unngå å bruke slike inngripende tiltak tilrettelegger Statnett et såkalt regulerkraftopsjonsmarked. Gjennom dette markedet kjøper Statnett inn effektreserver, noe som reduserer bruken av inngripende tiltak.

⁵ I Norge er det mest aktuelt at vannkraftverk sørger for regulerstyrke.

⁶ Statnett har hjemmel til å kreve regulerstyrke i sf. § 9 (1).

⁷ De som omfattes av slike vedtak, plikter å rette seg etter disse, jf. enl. § 5A-1 (3).

⁸ Dette og andre tiltak i driftsfasen samt tiltakenes hjemler er nærmere beskrevet i pkt. 2.5 nedenfor.

⁹ Regulerkraft skiller seg ikke fra annen kraft. Grunnen til at det kalles regulerkraft, er at denne kraften brukes i det formål å regulere systemet i balanse.

I denne fremstillingen er det sentralt å belyse tilretteleggingen av regulerkraftmarkedet og det tilhørende regulerkraftopsjonsmarkedet. For det første innebærer det en presentasjon av vilkårene som Statnett har vedtatt for disse markedene. For det andre skal jeg drøfte enkelte EØS-rettslige og forvaltningsrettslige krav til utarbeidelse av vilkårene for Statnetts markeder.

Det tredje som skal gjøres er å presentere rettslige krav til systemansvarsutøvelsen. Dels gjøres dette for å kunne plassere Statnetts markedsfasilitering i sin rettslige kontekst. Dessuten er det en verdi i seg selv å belyse rettslige krav som angår systemansvarsutøvelsen. Rettslige krav som har sitt grunnlag i energilovens formålsbestemmelse om «samfunnsmessig rasjonell» energiforvaltning skal presenteres.¹⁰ I tillegg skal energilovforskriftens og systemansvarsforskriftens krav om at systemansvarlig «i størst mulig grad skal benytte virkemidler som er basert på markedsmessige prinsipper» drøftes.¹¹

1.2 Systemansvarliges kjerneoppgave

1.2.1 Innledning

For å få innsikt i de rettslige forholdene som angår systemansvaret er det hensiktsmessig å ha et visst grep om de fysiske forholdene som ligger til grunn. Jeg skal derfor se nærmere på hva som menes med fysisk balanse, og deretter påpeke konsekvensene av ikke å ha en slik balanse.

¹⁰ Enl. § 1-2.

¹¹ Enf. § 5A-1 (4) og sf. § 4 bokstav d.

1.2.2 Hva som menes med fysisk balanse

Systemansvarliges kjerneoppgave er å sørge for systembalanse (se enl. § 5A-1 (2)),¹² noe som vil si at det produseres like mye strøm som det brukes.¹³ Derfor kalles systemansvaret ofte et balanseansvar. For å forstå denne balanseringen må to helt sentrale fysiske forhold nevnes. For det første kan ikke strøm lagres. For det andre tar det i praksis ikke noe tid å transportere strømmen fra produsent til sluttbruker.¹⁴ Disse to forhold gjør at strømmen må produseres i det øyeblikket den forbrukes.

Hele elektrisitetssystemet kan godt forklares ved å sammenligne det med en vanntank.¹⁵ Videre ser en for seg at denne vanntanken har mange hull, som enten har som funksjon å fylle tanken eller

¹² Uttrykk som også brukes er systembalanse, momentan balanse, effektbalanse mv. Jeg bruker disse uttrykkene om hverandre.

¹³ Frekvenskvalitet er en av tre komponenter som må bestå for at strømmen kan sies å ha leveringskvalitet. De to andre komponentene er spenningskvalitet (spenningen er et uttrykk for den styrke som driver elektrisiteten gjennom en ledning) og leveringspålitelighet (dette er et uttrykk for sannsynligheten for utfall av produksjons- eller nettkapasitet som fører til totalt avbrudd i kraftleveringen), se Ulf Hammer i Odd Ivar Biller, Erik Brannsten, Are Brautaset og Olav Hasaas (redaktører), *Industribygging og rettsutvikling. Juridisk festskrift i anledning Hydros 100-årsjubileum*, Bergen 2005 s. 166. I systemansvarsforskriftens formålsbestemmelse (§ 1) står det at forskriften skal legge til rette for «tilfredsstillende leveringskvalitet i kraftsystemet». I og med at systemansvaret primært handler om å balansere kraftsystemet, er det i første rekke frekvenskvalitet det siktes til når formålsbestemmelsen sier at tilfredsstillende leveringskvalitet skal sikres i kraftsystemet, se for øvrig også forskrift om leveringskvalitet § 3-2 (1).

¹⁴ Strøm transporteres med en hurtighet opp mot lysets hastighet.

¹⁵ Se Hammer i Biller m.fl. (red.) s. 165.

tappe tanken.¹⁶ Energiprodusenter pumper effekt inn i dette systemet, og sluttbrukerne henter ut strømmen i dette systemet.¹⁷ Statnetts oppgave er å holde et bestemt nivå på innholdet i denne tanken. Dette innebærer at det til syvende og sist må være en driftskoordinering mellom alle som har et innmatnings- eller uttakspunkt i tanken.

Frekvensen i systemet kan sees på som en signalbærer som angir balanseforholdet mellom produksjon og forbruk.¹⁸ Slik det norske produksjonsapparatet er bygd opp, signaliserer en frekvens på 50 Hertz (Hz) at det er full balanse mellom produksjon og forbruk.¹⁹ Ved et forbrukspåslag vil frekvensen synke. Dette gir igjen et signal om at det må tilføres mer effekt i systemet. Motsatt vil et ytterligere produksjonspåslag gjøre at frekvensen vil stige, og derved gis det et signal om at det bør være mindre effekt i systemet.

Statnett har inngått en avtale med de tre systemansvarlige i henholdsvis Danmark,²⁰ Finland og Sverige (heretter bare Norden) som kalles Nordisk systemdriftsavtale.²¹ Det følger av denne avtalen

¹⁶ Svakheten ved vanntankmetaforen er at vanntanken i dette bildet ikke er som andre vanntanker som lagrer vannet, i og med at strøm ikke kan lagres. En må derfor se for seg at det er en konstant, og meget kjapp, gjennomstrømning i hele tanken.

¹⁷ Med effekt siktes det her til strøm. Fysikere definerer effekt til å være arbeid per tidsenhet.

¹⁸ Jeg baserer meg her på informasjon per e-post fra Roar Kristensen, NVE.

¹⁹ Hertz-verdien sier noe om antall ganger bestemte partikler skifter retning per sekund. Med at det skal være 50 Hertz i det norske kraftsystemet, menes det at elektronene skal skifte retning 50 ganger per sekund.

²⁰ Jylland er fysisk koblet til det europeiske systemet, noe som gjør at denne delen av Danmark har andre frekvensgrenser enn resten av Norden.

²¹ Avtalen finnes per 9. oktober 2006 på <http://www.nordel.org>. Ved å klikke på «Publications» venstre og deretter «Rules and recommendations» vil det komme opp en liste over dokumenter. Et av disse dokumentene heter

at 50 Hertz gjelder som signalbærer for effektbalanse i alle deler av Norden. Etter denne avtalen skal Statnett for Norges vedkommende sørge for at frekvensen normalt ligger mellom 49.9 og 50.1 Hertz.²² Av forskrift om leveringskvalitet § 3-2 (1) følger det at systemansvarlig skal sørge for at nettets frekvens normalt holdes innenfor bestemmelser i nordisk systemdriftsavtale.²³ Av 2. ledd i nevnte bestemmelse følger det at systemansvarlig i områder som midlertidig er uten fysisk tilknytning til tilgrensende overføringsnett (såkalte separatområder), skal sørge for at spenningens frekvens normalt holdes innenfor 48.0 til 52.0 Hz.²⁴

Kjerneoppgaven til Statnett i egenskap av å være systemansvarlig er altså å sørge for at det er fysisk balanse i kraftsystemet. Signalet på at dette er tilfelle, er at frekvensen ligger på rundt 50 Hz. Hvor stort slingringsmonn fra 50 Hz som er tillatt, avhenger altså av om det reguleres i et område som er midlertidig uten fysisk tilknytning eller ikke.

«Nordic Grid Code 2004». I dette dokumentet er Nordisk systemdriftsavtale inntatt.

²² Se avtalens 3. bilag pkt. 1.1. I samme punkt angis det også hvor stort tidsavvik som er tillatt. Hva som menes med tidsavvik, forklares godt ved at en ser for seg en klokke som direkte er drevet av strømmen i elektrisitetssystemet. Hvis frekvensen er over 50 Hertz, vil tiden i et område med en slik frekvens gå raskere enn i et område der frekvensen er på 50 Hertz. Tidsavviket sier hvor mye klokken i et område med for høy/lav frekvens tidsmessig kan avvike fra det klokken faktisk er. Etter nordisk systemdriftsavtale skal tidsavviket normalt ikke være på mer enn 30 sekunder.

²³ Forskrift om leveringskvalitet i kraftsystemet (av 30. november 2004 nr. 1557) som for øvrig også legger systemdriftsavtalens regler om tidsavvik til grunn, jf. § 3-2 (1).

²⁴ I overgangen til et separatområde kan imidlertid frekvensavviket være større enn +/- 2 Hz.

1.2.3 Konsekvensene av ikke å ha fysisk balanse

Konsekvensen av at systemet ikke er i balanse, avhenger av hvor stor ubalansen er.²⁵ Det er automatisk effektregulering i frekvensbåndet fra 49.5 til 50.5 Hz.²⁶ Innenfor dette frekvensbåndet vil teknisk utstyr i svært liten grad bli forstyrret. Dersom man er utenfor dette frekvensbåndet, er det største problemet at all automatisk effektregulering er utnyttet, noe som igjen innebærer en fare for at Statnett mister kontrollen over kraftsystemet. Dersom frekvensen frislippes, vil det bli strømavbrudd.

1.3 Omgivelser og enkelte avgrensninger

1.3.1 Statnett som bedrift

Statnett er et statsforetak.²⁷ Dette betyr at selskapet er eid av staten, men ikke er en del av den.²⁸ Statnett eier 87 prosent, og leier resterende de 13 prosentene, av sentralnettet som regnes som

²⁵ Informasjonen om konsekvenser har jeg fått per e-post av Roar Kristensen, NVE.

²⁶ Den automatiske reguleringen som benyttes i båndene 49.5-49.9 og 50.1-50.5 Hz kaller man den automatiske driftsforstyrrelsesreserven. Den automatiske effektreguleringen som slår inn i disse båndene, er ikke annerledes enn reguleringen i båndet 49.9 til 50.1 Hz. Grunnen til at det kalles driftsforstyrrelsesreserve, er at driftsforstyrrelser normalt forårsaker bruk av disse reservene.

²⁷ Se mer om slike foretak i statsforetaksloven.

²⁸ Et statsforetak er et selvstendig rettssubjekt. Forvaltningsmessig instruksjonsmyndighet kan derfor ikke utøves overfor selskapet. Imidlertid kan staten i egenskap av å være eier av hele foretaket utøve foretaksmessig instruksjonsmyndighet gjennom foretaksmøtet. Nærmere om dette i Hammer, *Tilrettelegging av kraftmarkedet* pkt. 17.2–17.3.

hovedveiene i elektrisitetsnettet.²⁹ De eier også deler av regionalnettet som binder sentralnettet og distribusjonsnettet sammen. Statnett utfører en rekke oppgaver som eier av disse nettene, eksempelvis vedlikehold og oppgradering. Slike oppgaver skal ikke berøres i denne avhandlingen. Jeg skal heller ikke plassere Statnett nærmere i et selskapsrettslig perspektiv. Det sentrale i det følgende er Statnetts funksjon som systemansvarlig, særlig med henblikk på deres tilrettelegging av regulerkraftmarkedet. Når jeg sier Statnett, sikter jeg derfor til Statnett i egenskap av å være systemansvarlig.

1.3.2 Krav til systembalanseringen etter europeisk fellesskapsrett

Det er særlig tre fellesskapsrettslige regelsett som angår de systemansvarlige. Disse er elmarkedsdirektiv II 2003/54/EF, forordning om grenseoverskridende elektrisitetsutveksling 1228/2003 og forsyningssikkerhetsdirektiv 2005/89/EF. Det sistnevnte direktiv har blant annet regler om balansering av kraftsystemet.³⁰ Imidlertid har ikke dette direktivet detaljerte bestemmelser om hvordan den daglige balanseringen skal foregå, noe heller ikke nevnte forordning har. Noe mer detaljerte regler om den daglige balanseringen har derimot elmarkedsdirektiv II. Det vesentligste av direktivet er en del av EØS-avtalen.³¹

²⁹ OEDs faktahefte for 2005 om energi- og vassdragsvirksomheten i Norge (heretter bare Faktaheftet 2005) på s. 13 og 77.

³⁰ Se særlig art. 5. Direktivet er ikke gjort til en del av EØS-avtalen ennå.

³¹ EØS-komiteéns avgjørelse nr. 146/2005 av 2. desember 2005. Denne avgjørelsen ble godkjent av Stortinget 6. juni 2006.

I direktivets kapittel 4 er det regler om transmisjons-systemoperatøren som defineres på følgende måte i art. 2 (4):³²

«[Med] transmissionssystemoperatør [menes] enhver fysisk eller juridisk person, der er ansvarlig for driften, vedligeholdelsen og om nødvendig utbygningen af transmissionssystemet i et givet område samt i givet fald dets sammenkoblinger med andre systemer og for at sikre, at systemet på lang sigt kan tilfredsstillende en rimelig efterspørgsel efter transmission af elektricitet.»³³

Siden Statnett har de oppgaver som omhandles i denne bestemmelsen, må de regnes de som en transmisjonssystemoperatør (TSO). Etter art. 11 nr. 6 anvender TSO-er «gennemsiktige, ikke-diskriminerende markedsbaserte metoder ved anskaffelse af den energi, de anvender til å dekke energitap og reservekapasitet i deres system, når de udøver denne aktivitet». Vi ser at markedsbaserte metoder skal tas i bruk i balanseringen av systemet. Etter sin ordlyd gjelder dette kravet kun i oppreguleringstilfellene. Dette kan imidlertid neppe tolkes dit hen at det er fritt frem med virkemidler basert på tvang i nedreguleringstilfellene. Dette følger av fortalens 17. ledd, som ikke begrenser ønsket om markedsbasert virkemiddelbruk til oppreguleringstilfellene. Direktivet strekker seg likevel ikke så langt som de norske reglene som sier at markedsbaserte metoder skal tas i bruk i størst mulig grad.³⁴ Dette tilsier at Norge holder seg innenfor direktivets krav om bruk av markedsbaserte metoder. Dette utelukker likevel ikke at fellesskapsrettslige kilder må brukes når det drøftes om noe er markedsmessig. Rent faktisk viser det seg at det er få kilder som

³² Transmisjon betyr omtrent det samme som overføring. Primært er det overføring av elektrisitet i sentralnettet, men også i noen grad i regionalnettet, som må til for at det blir balanse i det norske kraftsystemet.

³³ Dansk autentisk tekst.

³⁴ Enf. § 5A-1 (4) og sf. § 4 bokstav d.

belyser dette, i alle fall for Norges del.³⁵ Dette fordi den nordiske systemansvarsreguleringen med bruk av balanseringsmarkeder har vært forbilde for den fellesskapsrettslige reguleringen på dette punkt.³⁶

1.3.3 Det nordiske systemdriftssamarbeidet

Statnett deltar i det nordiske systemdriftssamarbeidet. Det er opprettet et samarbeidsorgan for de systemansvarlige nettforetakene i Sverige, Danmark, Island, Finland og Norge, kalt Nordel.³⁷ Samarbeidet gjennom Nordel har som målsetting å skape forutsetninger for, og videreutvikling av, et effektivt og harmonisert nordisk elmarked. Dette er i henhold til NVEs uttalelser om at det, så langt det er hensiktsmessig, skal utvikles fellesløsninger for det nordiske markedet.³⁸

Systemoperatørene i alle de overnevnte land unntatt Island har inngått en avtale kalt Nordisk systemdriftsavtale. Denne legger opp

³⁵ Den fellesskapsrettslige reguleringen av kraftsektoren diskuteres jevnlig i Firenze forumet som består ulike aktører i kraftbransjen, se http://ec.europa.eu/energy/electricity/florence/index_en.htm (per 9. oktober 2006). En gjennomgang av disse møtenotatene viser at diskusjonen i liten grad har dreid seg om hvordan balanseringsytelser skal anskaffes på en markedsmessig måte. Jevnt over ligger fokuset nedover i Europa på andre og mer prekjære problemstillinger som Norge allerede har funnet løsninger på.

³⁶ Europaparlamentets møtedokument A5-0077/2002 av 1. mars 2002 s. 39.

³⁷ Per 9. oktober 2006 finnes det mer informasjon om Nordel på <http://www.nordel.org>.

³⁸ Dette er en forarbeidsuttalelse tilknyttet prinsippet om markedsbaserte virkemidler, se NVEs utsendelsesbrev til høringsinstansene 29. juni 2001 s. 21.

til at landene skal ha like kraftsystemer slik at strøm lett kan selges over landegrensene.³⁹

I denne avhandlingen skal jeg ikke drøfte avtalerelasjonene mellom de nordiske systemoperatørene. Dette kreves ikke for å få en god forståelse av Statnetts tilrettelegging av regulerkraftmarkedet.

1.3.4 Rasjonering

Departementet kan sette i verk rasjonering, herunder tvangsmessige leveringsinnskrenkninger eller rekvisisjon, når «ekstraordinære forhold tilsier det», jf. enl. § 5A-2. Det er en altså en fakultativ adgang til å rasjonere kraft når spesielle forhold utover det vanlige tilsier det. Eksempelvis er ikke høye kraftpriser i seg selv å betrakte som et slikt forhold.⁴⁰ I lovt tekst og forarbeider er det helt bevisst ikke tatt inn en liste over forhold som kan utløse rasjonering.⁴¹ Likevel nevner forarbeidene at rasjonerings situasjonen forventes å være av en viss varighet. Et eksempel på dette er vedvarende vannmangel i magasinene. Rasjoneringsmyndigheten, som er NVE,⁴² skal håndtere en situasjon med vedvarende energimangel.

Statnett skal derimot håndtere de mer kortsiktige problemer som oppstår ved effektsvikt.⁴³ «Effektsvikt skyldes manglende kapasitet i eksisterende anlegg i enkelte avgrensede perioder i løpet av et døgn.»⁴⁴ Her skal ikke grensen mellom normalsituasjonene som

³⁹ Her er felles frekvensverdier sentralt, se oppgavens pkt. 1.2 ovenfor.

⁴⁰ Ot.prp. nr. 56 (2000-2001) s. 46 og St.meld. nr. 18 (2003-2004) s. 100.

⁴¹ Ot.prp. nr. 56 (2000-2001) s. 46.

⁴² Utpekt av departementet med hjemmel i enl. § 5A-2 (2).

⁴³ Ot.prp. nr. 56 (2000-2001) s. 45. Forarbeidene bruker riktignok begrepet «effektknapphet», men det kan neppe ha noe annet realitetsinnhold enn ordet «effektsvikt».

⁴⁴ Jf. Hammer i Biller m.fl. (red.) s. 172.

Statnett håndterer og de ekstraordinære situasjonene som NVE tar seg av, trekkes. I det følgende forutsettes det at vi er i en normalsituasjon hvor engrosmarkeder for strøm sørger for ressursfordelingen. Statnetts utredningsansvar for å håndtere og mestre perioder med vedvarende vannmangel i magasinene skal imidlertid kort behandles. Grunnen er at dette er blitt en viktig del av systemansvaret.

1.3.5 Automatisk effektregulering

Det skjer som nevnt en automatisk effektregulering.⁴⁵ Funksjonen er viktig for å holde kraftsystemet i balanse. Med hjemmel i sf. § 9 (1) kan Statnett gi produsentene pålegg om å bidra med regulerstyrke innenfor produksjonsenhetens tekniske begrensninger. Dersom Statnett gir et slikt pålegg, skal det betales kompensasjon for det. Betalingen skal avspeile de kostnader den som har fått pålegget har hatt ved å få det, samt gi en rimelig fortjeneste. Dette synes ikke å være i tråd med markedsmessige prinsipper, i og med at noen tvinges til å gjøre noe i stedet for å få økonomisk insitament til å bidra.⁴⁶

Statnett skaffer det vesentligste av regulerstyrken med hjemmel i § 9 (1). I tillegg tilrettelegger Statnett et marked hvor det er mulig å

⁴⁵ Se pkt. 1.2 om kjerneoppgaven innen systemansvaret ovenfor.

⁴⁶ Lex specialis-prinsippet gjør imidlertid at denne regelen må gå foran det generelle kravet om bruk av markedsbaserte virkemidler. Riktignok har det generelle kravet høyere rang siden det også er gitt av departementet. Dette kan imidlertid neppe være avgjørende siden automatisk effektregulering er en viktig forutsetning for å oppfylle den lovpålagte oppgaven om opprettholdelse av systembalanse. For mer om lex specialis, se Eckhoff/Helgesen s. 357.

bidra med ekstra regulerstyrke.⁴⁷ Dette markedet skal jeg ikke drøfte nærmere her. Grunnen er at dette fordrer mer inngående forklaringer av operasjonelle forhold som det egner seg dårlig å gå inn i her. Dessuten er det en del likhetstrekk mellom dette anbudssystemet og anbudssystemet for anskaffelse av regulerkraftopsjoner. Faren for unødige gjentakelser hadde følgelig blitt stor dersom begge anbudssystemer skulle forklares. I det følgende behandles derfor kun Statnetts manuelle effektregulering og da særlig deres tilrettelegging av regulerkraftmarkedet.

1.4 Videre fremstilling

Det at Statnett har hovedansvaret for systembalanse, utelukker ikke at også andre selskaper har roller i det daglige arbeidet for systembalanse i kommende døgn. Denne rollefordelingen skal jeg drøfte i kapittel 2. Innledningsvis i kapitlet skal jeg også si noe om hvordan systemansvarliges kjerneoppgave tidligere ble løst. Dette for å sette dagens rollefordeling inn i en bredere kontekst.

I kapittel 3 skal særlig relevante rettslige krav til systemansvarsutøvelsen presenteres. For det første skal energilovens formålsbestemmelse drøftes. Etter denne bestemmelsen skal energiforvaltningen ivaretas på en «samfunnsmessig rasjonell måte, herunder [at det] skal (...) tas hensyn til allmenne og private interesser som blir berørt», jf. enl. § 1-2. Systemansvaret skal følgelig også ivaretas på en slik måte.⁴⁸ Dette initierer en behandling av de ulike hensynene Statnett skal ivareta under utøvelsen av systemansvaret. Ett av flere hensyn som skal behandles er hensynet

⁴⁷ Mer om markedet for omsetning av regulerstyrke finnes per 9. oktober 2006 på <http://www.statnett.no/default.aspx?ChannelID=1075>.

⁴⁸ Se Ot.prp. nr. 56 (2000-2001) s. 41, St.prp. nr. 1 (2001-2002) bind d), del IV for OED s. 95 og St.meld. nr. 18 (2003-2004) s. 101.

til forsyningssikkerhet som blant annet innebærer at Statnett har ansvar for å sikre balanse i fremtiden.⁴⁹ Et annet er hensynet til å sikre at kraftmarkedet fungerer effektivt.⁵⁰

I kapittel 3 behandles også kravet om at systemansvarlig «i størst mulig grad skal benytte virkemidler som er basert på markedsmessige prinsipper», jf. enf. § 5A-1 (4) og sf. § 4 bokstav d. Dette kravet innebærer at systemansvarlig plikter å drive og utvikle et regulerkraftmarked, jf. enf. § 5A-1 (4). Jeg ser derfor god grunn til å drøfte kravet om markedsbasert virkemiddelbruk særlig i relasjon til dette markedet. Drøftelsene i kapittel 3 er overordnede. Jeg er her varsom med å konkludere, fordi det forutsetter grundige analyser av særlig økonomiske og operasjonelle forhold.

Hvordan Statnett rent faktisk tilrettelegger regulerkraft- og regulerkraftopsjonsmarkedet, redegjør jeg for i kapittel 4. I tillegg til å redegjøre for disse to markedene, er formålet i kapittel 4 å plassere markedstilretteleggingen i den rettslige rammen som blir skissert i kapittel 3, der det er mulig. Jeg skal imidlertid ikke avgjøre

⁴⁹ I følge enl. § 5A-1 (2) skal systemansvarlig sørge for momentan balanse «til enhver tid». At dette også innebærer et ansvar for effektbalanse i fremtiden, følger uttrykkelig av Ot.prp. nr. 56 (2000-2001) s. 41 og St.meld. nr. 18 (2003-2004) s. 101. Ulf Hammer uttrykker dette ved at systemansvarlig skal ha en «lengre tidshorison» i sitt arbeid, se Ulf Hammer i Biller m.fl. (red.) s. 172.

⁵⁰ Ot.prp. nr. 56 (2000-2001) s. 41, St.prp. nr. 1 (2001-2002) bind d), del IV for OED s. 95 og St.meld. nr. 18 (2003-2004) s. 101. Det må legges til at et effektivt kraftmarked er det sentrale virkemiddelet som skal brukes for å oppnå energilovens formål om samfunnsmessig rasjonell energiforvaltning, se eksempelvis Ot.prp. nr. 56 (2000-2001) s. 13. Med kraftmarked forstår jeg særlig markeder for omsetning av kraft. Dette innbefatter det organiserte spotmarkedet for omsetning av kraft for påfølgende døgn, det uorganiserte markedet hvor aktørene inngår bilaterale kraftomsetningsavtaler (ofte kalt det bilaterale markedet) og regulerkraftmarkedet.

om Statnett i størst mulig grad benytter markedsbaserte virkemidler.

Statnett har utarbeidet detaljerte vilkår for både regulerkraft- og regulerkraftopsjonsmarkedet. I kapittel 5 skal jeg drøfte eventuelle EØS-rettslige og forvaltningsrettslige krav til utarbeidelsen av disse vilkårene.

Før jeg avslutter i kapittel 7, tar jeg i kapittel 6 opp diskusjonen om det skal åpnes for Elbashandel i Norge. Elbas er en markedsløsning som ikke benyttes i Norge, men i de andre nordiske landene. Dette markedet er, som vi skal se, sentralt i effektbalanseringen der, noe som gjør at jeg finner grunn til å diskutere om det skal åpnes for Elbashandel også i Norge.

2 Rollefordelingen i systembalanseringen frem til i dag

2.1 Kort om den tidligere løsning av kjerneoppgaven innen systemansvaret

Tidligere utøvde foreningen Samkjøringen systemansvaret⁵¹ Dette var hovedsakelig en forening av energiprodusenter. Hver av disse hadde plikt til å sørge for at sluttbrukerne fikk nok strøm. Samkjøringen tilrettela et utvekslingskraftmarked som var forløperen til dagens elspotmarked. I utvekslingskraftmarkedet kjøpte og solgte produsentene kraft av hverandre slik at alle skulle få oppfylt sin oppdekningsplikt overfor sluttbrukerne. Samlet tilbud og samlet etterspørsel utgjorde henholdsvis en tilbudskurve og en etterspørselskurve. Krysset mellom disse kurvene ga grunnlag for en systempris som igjen dannet basis for henholdsvis hvem som skulle produsere, og hvem som fikk kjøpe kraft. Aktørene måtte igjen produsere i henhold til dette i selve driftsdøgnet. Dette hadde videre den konsekvens at det ble planlagt balanse mellom produksjon og forbruk.

Markedet for utvekslingskraft var annerledes enn dagens spotmarked ved at det kun var produsenter som var aktører. I dagens spotmarked er i tillegg store sluttbrukere og mellommenn/tradere som verken produserer eller forbruker energi, aktører. En annen forskjell er at det i utvekslingskraftmarkedet ble solgt kraft for en uke frem i tid, mens det i dagens elspotmarked bare handles med en tidshorisont på én dag.

⁵¹ Nærmere om Samkjøringen i Hammer, *Tilrettelegging av kraftmarkedet* s. 96 fig. Deler av fremstillingen i det følgende baserer seg på Hammers fremstilling om Samkjøringen.

Det var imidlertid ikke nok å planlegge systemet i balanse. Akkurat som i dag gikk ting aldri helt som planlagt. Prognosene for temperatur og værforhold slo feil, og andre uforutsette forhold i kraftsystemet oppstod. Dette gjorde at manuell effektregulering måtte foretas i selve driftsfasen. Dette ble gjort ved at Samkjøringen måtte utøve instruksjonsmyndighet overfor medlemmene sine. Disse gikk ut på at produsentene enten skulle opp- eller nedregulere. Instruksjonene var ikke basert på anmeldelser i regulerkraftmarkedet som i dag. I stedet var Samkjøringens vannhusholdning sentral.⁵² Enkelt forklart gikk dette ut på at Samkjøringen hadde vann i produsentenes magasiner. Dersom systemet var i underbalanse, ble produsenter som hadde Samkjøringens vann i sine magasiner, bedt om å produsere mer enn produksjonsplanen forutsatte. Når det ikke lenger var behov for slik merproduksjon, ba Samkjøringen aktørene produsere som planlagt igjen. Samkjøringen og produsenten ble da enige om hvor mange MWh mindre vann Samkjøringen hadde i produsentens magasiner.⁵³

2.2 Introduksjon til dagens system

De gamle Statskraftverkene ble delt opp i en produksjonsenhet og en nettenhet 1. januar 1992.⁵⁴ Produksjonsenheten, Statkraft, fikk

⁵² Informasjon om vannhusholdningen har jeg fått per e-post fra Roar Kristensen, NVE.

⁵³ Ved overbalanse i systemet ga Samkjøringen produsenter som hadde anledning til å nedregulere beskjed om å produsere mindre enn forutsatt. Samkjøringen sørget for at produsenter med minst margin for overløp ble instruert først. Det hendte i vannrike år at det ble overløp i magasinene. I slike tilfeller var regelen at det var Samkjøringens vann som først rant over.

⁵⁴ For nærmere studier av dagens system, se Hammer i Falkanger/Haagenen (red.) s. 676 flg.. I Hammer, *Tilrettelegging av kraftmarkedet* s. 143 flg. er

Statskraftverkernes produksjonsanlegg. Statsforetaket Statnett utgjorde nettenheten som fikk Statskraftverkernes nettanlegg overført til seg. Videre etablerte Statnett et heleid datterselskap kalt Statnett Marked AS. Fra 1. januar 1993 overtok dette selskapet administrasjonen av Samkjøringens markeder, herunder markedet for utvekslingskraft. Dette skjedde i forbindelse med at Samkjøringen ble nedlagt. Ved nedleggelsen 1. januar 1993 ble Samkjøringens aktiva og ansatte overført til Statnett.⁵⁵

Statnett Marked ble fra 1. mai 1996 omorganisert til Nord Pool ASA som ble eid (og eies) av den svenske systemansvarlige nettselskapet Svenska Kraftnät og Statnett SF med 50 prosent hver.⁵⁶ Dette åpnet muligheten for et norsk-svensk elspotmarked. I dag er det Nord Pool Spot AS som tilrettelegger spotmarkedet.⁵⁷ Dette selskapet eies av alle de nordiske systemansvarlige samt Nord Pool ASA. Dette spotmarkedet strekker seg nå over hele Norden og benyttes for å planlegge kraftsystemet i balanse.⁵⁸ I dette markedet er det mulig å kjøpe og selge strøm for hver time i kommende driftsdøgn. En refleks av denne markedstilretteleggingen er planlagt systembalanse.⁵⁹ Videre har de såkalt balanseansvarlige en rolle i arbeidet for systembalanse. Både de balanseansvarliges og Nord Pool Spots rolle skal kortfattet behandles nedenfor i henholdsvis

det en grundig gjennomgang av overgangen til dagens organisering. I det følgende baseres drøftelsen om overgangen til dagens system i stor utstrekning på sistnevnte fremstilling.

⁵⁵ Op. cit. s. 151.

⁵⁶ Faktaheftet 2005 s. 86.

⁵⁷ Nord Pool Spot AS har konsesjon til å drive markeds plass, jf. konsesjon av 15. desember 2004 gitt i medhold av energiloven § 4-5.

⁵⁸ Spotmarkedet omfatter imidlertid ikke Island.

⁵⁹ På lignende måte som i det tidligere utvekslingskraftmarkedet, se pkt. 2.1.

pkt. 2.3 og 2.4.⁶⁰ Dette er en forutsetning for å få dypere kjennskap til de øvrige deler av avhandlingen.

I og med at spotmarkedet har en lignende funksjon som markedet for utvekslingskraft, er driftskoordineringen i planfasen i nokså stor grad overlatt til Nord Pool Spot AS. I driftsfasen er imidlertid Statnett sterkere tilbake ved at de må sørge for at det blir iverksatt tiltak som direkte leder opp til produksjons- og forbruksendringer som har som nærliggende formål å eliminere eller forhindre effektubalanse i selve driftstimen. Her i kapittel to er formålet å gi en kortfattet oversikt over de ulike virkemidlene Statnett kan ta i bruk i selve driftsfasen (pkt. 2.5). Nærmere om hva det vil si at Statnett i størst mulig grad skal benytte markedsbaserte virkemidler, drøfter jeg senere.⁶¹

2.3 De balanseansvarliges rolle

2.3.1 Innledning

Alle som omsetter i kraftmarkedet har et balanseansvar, noe som betyr at de ved anmelding i de enkelte elspotområder skal sørge for en planlagt balanse mellom sine forpliktelser og rettigheter, inklusive egen produksjon, jf sf. § 8 (1). Statnett har med hjemmel i sf. § 5 (1) delt den norske delen av det nordiske elspotmarkedet i to elspotområder, ett i Sør-Norge (område 1) og ett i Midt- og Nord-Norge (område 2).⁶² Etter sf. § 8 (1) må aktørene derfor planlegge seg i balanse i hvert av disse områdene.

Selv om alle omsetterne i kraftmarkedet har en slik plikt, kalles ikke alle balanseansvarlige. Det gjør kun de som har inngått en

⁶⁰ Det vil føre for langt å foreta grundige drøftelser her.

⁶¹ Se pkt. 3.3 nedenfor.

⁶² Status per 30. juni 2006.

såkalt balanseavtale med Statnett.⁶³ Gjennom denne avtalen påtar omsetterne seg et særlig økonomisk ansvar for at kraftsystemet tilføres like mye elektrisitet som det hentes ut.⁶⁴ Som nevnt kjøper Statnett reguleringsytelser gjennom regulerkraftmarkedet.⁶⁵ Balanseansvarliges økonomiske ansvar er å betale Statnett for den ubalanse de balanseansvarlige bidrar med i kraftsystemet. Noe forenklet forklart skjer det ved at regulerkraftregningen videresendes til de balanseansvarlige.⁶⁶

For å få tilgang til engrosmarkedet for elkraft i Norge, forutsettes det at det er inngått balanseavtale.⁶⁷ Enten kan en kraftomsetter gjøre dette ved selv å inngå avtalen, eller omsetteren kan knytte seg til en som har inngått en slik avtale.⁶⁸ Det er 134 balanseansvarlige i

⁶³ Se avtalens forside. Avtalen finnes per 9. oktober 2006 på <http://www.statnett.no/default.aspx?ChannelID=1095>. Balanseavtalen utgjør et hoveddokument med to vedlegg. I det første vedlegget er det nærmere regler for rapportering, sammenstilling og økonomisk oppgjør i balanseavregningen. I det andre vedlegget er det nærmere regler for beregning av den økonomiske sikkerhet Statnett må ha for å sikre betalingen av regulerkraften. I hoveddokumentet er det regler om mislighold, force majeure, tvisteløsning og annet som vi kjenner fra andre kommersielle kontrakter.

⁶⁴ Sml. SOU 2003: 113 s. 143 om de balanseansvarlige i Sverige.

⁶⁵ Reguleringsytelsen kan altså være både opp- eller nedregulering.

⁶⁶ Mer om dette i avregningsforskriften kapittel 4. Se mer om avregning i pkt. 4.2.7 nedenfor.

⁶⁷ Dette, samt det at balanseavtalen er utformet med hjemmel i konsesjonsverket, har gjort at Ulf Hammer har kommet til at forvaltningslovens krav til utferdigelse av forskrifter kommer til anvendelse ved utarbeidelsen av balanseavtalen, jf. Hammer, *Tilrettelegging av kraftmarkedet* s. 195.

⁶⁸ Se avregningsforskriftens § 4-7 (3).

Norge, noe som er et relativt høyt antall.⁶⁹ I det følgende drøfter jeg primært disse aktørenes rolle.

I det følgende skal jeg først drøfte balanseringsplikten nærmere. Deretter skal jeg behandle konsekvensene av brudd på denne plikten. Det er regler om balanseringspliktens innhold og regler om brudd på den i både balanseavtalen og systemansvarsforskriften.⁷⁰ Dette gjør at jeg behandler begge regelsett parallelt. Hvilke plikter produsentene har i og inn mot selve driftfasen, behandler jeg til slutt.

2.3.2 Nærmere om balanseringsplikten

En er i mislighold etter avtalen dersom en ikke har planlagt seg i balanse, jf. avtalens pkt. 8 (2). Med balanse siktes det til at forbruk og tilgang av kraft skal være i balanse. Eksempelvis må energileverandører i sluttbrukermarkedet sørge for å kjøpe inn den mengde strøm som påregnes forbrukt i kommende driftsdøgn. Produsenter må sikre at noen henter ut eller videreselger den kraft som produseres. Store sluttbrukere som selv handler på engrosmarkedene for kraft, må sørge for å kjøpe den mengde kraft som de planlegger å bruke.

Systemansvarsforskriften presiserer noe nærmere hva som menes med å være i balanse. Etter § 8 (1) må aktørene «sørge for en

⁶⁹ Se <http://www.ediel.no> på linken «vis alle aktører» (linken ble sist kontrollert 9. oktober 2006). Dette er relativt mange sammenlignet med Sverige som har 47 balanseansvarlige, se <http://www.ediel.se> på linken «visa alla aktörer» (linken ble sist kontrollert 9. oktober 2006).

⁷⁰ Overfor kraftomsetterne som ikke selv har inngått balanseavtale, kommer kun systemansvarsforskriften til anvendelse. Som nevnt må slike ha knyttet seg til en balanseansvarlig for å kunne omsette kraft på engrosmarkedet. Kraftomsetteren uten særskilt økonomisk balanseansvar må overholde avtalen selskapet har inngått med en balanseansvarlig.

planlagt balanse mellom sine forpliktelser og rettigheter». Språklig tilsier dette at aktørene ikke bare må gjøre et lite forsøk på å komme i balanse, men ta ansvar for å komme seg i balanse. Dette ansvaret skal etter bestemmelsen tas «ved anmelding» i de enkelte elspotområder.⁷¹ Det innebærer at aktøren må melde den mengde som skal til for å komme i balanse.

Dersom aktørene ikke klarer å sørge for planlagt balanse ved anmelding i spotmarkedet, er ikke aktørene fritatt fra sitt balanseansvar. De balanseansvarlige har en ubetinget plikt til å planlegge seg i balanse.⁷² Dette gjør at de balanseansvarlige skal prøve å planlegge i balanse selv etter at spotmarkedet er stengt. Denne plikten kan eksempelvis overholdes ved hjelp av bilaterale avtaler om produksjon eller forbruk, og mulig justering av forbruk eller produksjon i egne anlegg.⁷³ Det er urealistisk å kreve at aktørene skal finne nye kontraktsparter i løpet av de få timene de har på seg til å planlegge i balanse. Annerledes blir det der aktøren allerede har inngått rammeavtaler med en annen aktør som gjør det mulig å inngå avtale om levering av kraft dagen før driftstimen.⁷⁴

⁷¹ Hadde vi hatt Elbas i Norge, ville aktørene også hatt en ytterligere mulighet til å planlegge seg i balanse, se kap. 6 nedenfor.

⁷² Se avtalens pkt. 8 (2).

⁷³ Force majeurebestemmelsen i avtalens pkt. 9 kan imidlertid gjøre at partens balanseplikt suspenderes inntil force majeure – hendelsen har bortfalt. Det vil føre for langt å drøfte denne avtalebestemmelsen grundig her.

⁷⁴ Et spørsmål er om det må kreves at alle aktører inngår slike rammeavtaler for å forhindre at en planlegger seg i balanse i fremtiden. Som vi nedenfor skal se, er det de systematiske overtredelsene av balanseplikten som regulator primært ønsker å eliminere, se sf. § 8 (2). Det er derfor neppe noe krav om at aktøren skal gjøre så meget som å inngå slike bilaterale avtaler. Det at det ikke er åpnet for organisert justerhandel (gjennom Elbas) for å overholde balanse, taler også for at balanseplikten ikke skal

2.3.3 Konsekvenser av brudd på balanseringsplikten

Brudd på plikten til å planlegge i balanse har ulike konsekvenser i forskriften og balanseavtalen. Brudd på balanseplikten innebærer mislighold i avtalens forstand, jf. avtalens pkt. 8 (2). Ved vesentlig mislighold kan Statnett heve avtalen med umiddelbar virkning, noe som har som konsekvens at balanseansvarlig med tilknyttede aktører ekskluderes fra engrosmarkedet for kraft, jf. pkt. 8 (5). Vesentlig mislighold foreligger blant annet i tilfeller der balanseansvarlige ikke kan dokumentere neste døgns planlagte balanse på forespørsel fra Statnett, jf. pkt. 8 (6). Det samme gjelder ved gjentatt mislighold av avtalen, jf. pkt. 8 (6).

Det kan diskuteres om heving av balanseavtalen er et velegnet tiltak ved mindre brudd på avtalen. Dette er et drastisk tiltak som gjør at en mister aktører i kraftmarkedene. Det hadde vært mer passende å ilegge overtredelsesgebyr. Dette er preventivt, samtidig som en ikke mister aktører i kraftmarkedene. Etter enl. § 7-7 (1) nr. 1 kan OED ilegge overtredelsesgebyr ved brudd på systemansvarsforskriften. Inntil videre er det bare OED som har kompetanse til å gjøre dette. NVE har imidlertid ute et forslag om at også de skal få slik kompetanse.⁷⁵ Om/når forslaget blir vedtatt, bør Statnett rapportere om brudd på balanseplikten til NVE slik at overtredelsesgebyr kan ilegges fremfor å si opp balanseavtalen.

Etter forskriften skal Statnett prøve å avdekke systematiske overtredelser av balanseplikten og rapportere eventuelle avvik til NVE, jf. sf. § 8 (2). Dette viser at det er de systematiske overtredelsene NVE er ute etter å eliminere. Dette kan NVE forsøke å gjøre ved å gi aktørene pålegg med hjemmel i § 26 (2).

trekkes for langt. Hadde det vært viktig for systemansvarlig og regulator å eliminere planlagt ubalanse helt, hadde det blitt åpnet for slik Elbashandel, se mer om dette i kap. 6 nedenfor.

⁷⁵ Hjemmelen er foreslått i en ny sf. § 26a, se «Forslag til endring i forskrift om systemansvaret i kraftsystemet – høringsdokument 3. juli 2006» s. 21.

Overtredelse av slike pålegg gir NVE kompetanse til å fastsette tvangsmulkt, jf. § 26 (3). Dette virkemiddelet skal brukes for å presse pliktsubjektene til å gjøre som de skal. I mange tilfeller vil imidlertid overtredelsen være avsluttet, og følgelig vil det være sent å pålegge tvangsmulkt. Et annet tiltak NVE i stedet i visse tilfelle kan bruke, er å trekke tilbake konsesjon til å omsette kraft.⁷⁶

Å trekke tilbake omsetningskonsesjonen gjør at man mister aktører i kraftmarkedet. Som nevnt kan ileggelse av overtredelsesgebyr være mer passende enn å forby aktører å handle i markedet.

2.3.4 Produsentenes plikter i og inn mot selve driftsfasen

Etter at produsentene har planlagt seg i balanse, skal de daglig rapportere sin produksjonsplan til systemansvarlig klokken 1900, jf. sf. § 8 (3).⁷⁷ Produksjonsplanen skal utarbeides i samsvar med produsentens forpliktelser og rettigheter.⁷⁸ I dette må det ligge både forpliktelser og rettigheter både i elspotmarkedet og det bilaterale markedet. Innsendelsen av en slik produksjonsplan er en viktig forutsetning for at Statnett skal ha riktige inngangsdata når en kommer inn i selve driftsdøgnet. Produksjonsplanen viser

⁷⁶ Tilbaketrekking av omsetningskonsesjon kan skje på bakgrunn av at konsesjonæren har overtrådt bestemmelser eller pålegg gitt i medhold av energiloven, jf. omsetningskonsesjonen som er tilgjengelig på http://www.nve.no/modules/module_109/publisher_view_product.asp?iEntityId=3792 9. oktober 2006.

⁷⁷ De som ikke er produsenter trenger derimot ikke å innlevere noen forbruksplan. Det betyr imidlertid ikke at disse aktørene kan gjøre som de vil. I balansebestemmelsene i både forskriften og avtalen ligger det en forutsetning om at det planlagte skal følges. Dersom det ikke var slik, hadde planleggingen vært en illusjon.

⁷⁸ Sf. § 8 (4).

produksjonsplaner helt ned på kraftstasjonsnivå. Denne planen skal følges, med mindre systemansvarlig gjør unntak i denne produksjonsplanen.⁷⁹

Eksempelvis har systemansvarlig etter § 8 (9) kompetanse til å pålegge omsetteren å tilpasse sine produksjonsplaner i visse tilfeller. Etter dette leddet gjelder det tilpasning til eventuelle begrensninger som har oppstått i overføringsnettene på grunn av revisjoner eller driftsforstyrrelser. Hvordan den ledige kapasiteten skal fordeles mellom omsetterne, fastsettes av systemansvarlig.

2.4 Nord Pool Spots rolle

Spørsmålet her er hvilke rolle Nord Pool Spot AS skal ha når systemet planlegges i balanse. Ingen regler løser dette spesifikt. Grunnen er at Nord Pool Spots egentlige rolle er å administrere spotmarkedet og ikke primært planlegge systemet i balanse. Men riktig prissetting i kraftmarkedet har den refleks at systemet planlegges i balanse i kommende driftsdøgn. Dette skjer på følgende måte:

I døgnet før selve driftstimen setter Nord Pool Spot en systempris på kraft i spotmarkedet for hver time i hele Norden i det kommende driftsdøgn. Systemprisen dannes ved at kurven for samlet etterspørsel i spotmarkedet krysser kurven som avspeiler samlet tilbud i spotmarkedet. Koordinatet for kurvekrysset viser imidlertid ikke bare systemprisen, men også den planlagte mengde energi som skal produseres og brukes i det aktuelle tidsrommet. Gjennom å legge opp til den pris krysningspunktet tilsier, vil derfor samtidig planlagt produksjon og planlagt forbruk bli like størrelser.

Dersom det ikke hadde vært flaskehalser i det nordiske systemet, kunne omsetternes produksjonsplaner blitt utarbeidet med basis i

⁷⁹ Sf. § 8 (6-7).

den nordiske systemprisen.⁸⁰ Det er imidlertid flaskehalser, noe som har gjort at markedet har blitt delt inn i elspotområder. Norge er altså for tiden delt inn i to elspotområder.⁸¹ Det er normalt ikke umulig å utveksle kraft mellom elspotområdene. Utveksling av kraft er bare begrenset. Det er grunnen til at det er handelsgrenser mellom elspotområdene. Hvor høy effektterskel det er på disse handelsgrensene, må de nordiske systemansvarlige melde fra til Nord Pool om. Statnett skal fastsette og melde fra om handelsgrenser i tråd med sf. § 6.

På bakgrunn av effektterskelen på handelsgrensene fastsetter Nord Pool Spot en elspotpris for hver av de nordiske elspotområdene. Disse prisene settes med basis i systemprisen for hele Norden. Eksempelvis kan det tenkes at denne systemprisen hadde medført at det hadde blitt utvekslet 700 MW fra Norges elspotområde 2 til elspotområde 1 fordi etterspørselen i Sør-Norge er høy. Imidlertid er det i det aktuelle døgn en handelsgrense på 400 MW i nevnte retning. Følgelig må overføringen fra elspotområde 1 til elspotområde 2 begrenses med 300 MW. Dette gjør at strøm blir en knappere ressurs i Sør- Norge enn i Nord- og Midt-Norge, og følgelig blir prisen lavere i Nord- og Midt-Norge. Konsekvensen av de forskjellige prisene i de ulike elspotområdene gjør at det blir en planlagt likevekt i alle deler av markedet mellom samlet produksjon og forbruk time for time i kommende driftsdøgn.⁸²

⁸⁰ Flaskehals er «situasjon som oppstår når utvekslingsbehovet i nettet overstiger overføringsgrensen», jf. sf. § 3 bokstav d. Med overføringsgrense siktes det til « maksimalt tillatt overført aktiv effekt i overføringsnett eller på en enkelt overføringslinje», jf. § 3 bokstav e.

⁸¹ Per 30. juni 2006.

⁸² Mekanismene var tilsvarende for Samkjøringens utvekslingskraftmarked som ble nevnt ovenfor.

2.5 Statnetts rolle i driftsfasen

Spørsmålet her er hvilken rolle Statnett skal ha i selve driftsfasen. Etter enl. § 5A-1 (2) skal systemansvarlig som nevnt sørge for momentan effektbalanse til enhver tid.⁸³ Statnett skal derfor sørge for at det rent faktisk blir planlagt balanse mellom forbruk og produksjon i driftstimen. Hvordan Statnett skal løse denne oppgaven, følger av energilovforskriften og systemansvarsforskriften. Sentralt her er kravet om at Statnett i størst mulig grad skal benytte markedsbaserte virkemidler, se § 5A-1 (4) og sf. § 4 bokstav d.

Kravet om markedsbaserte virkemiddelbruk innebærer at systemansvarlig i første rekke må bruke regulerkraftmarkedet for å sørge for systembalanse, se enf. § 5A-1 (4) forutsetningsvis.⁸⁴ Dette har ført til at Statnett benytter regulerkraftmarkedet som det sentrale virkemiddelet i effektbalanseringen.

Statnett har fremhevet at aktiv deltakelse i regulerkraftmarkedet normalt skal være frivillig.⁸⁵ Imidlertid kan en komme i en av situasjonene som er nevnt i enf. § 5A-1 (7) og sf. § 12, som gir Statnett kompetanse til å gjøre inngrep som går på bekostning av denne frivilligheten. For det første kan det skje en driftsforstyrrelse. Med dette siktes det til utløsning, påtvunget eller utilsiktet utkobling, eller mislykket innkobling som følge av feil i

⁸³ Det samme følger for øvrig også av enf. § 5A-1 (1) og sf. § 4 bokstav a, jf. § 3 bokstav f.

⁸⁴ Når jeg sier at en regel eller et vilkår skal leses forutsetningsvis, sikter jeg til at leseren skal se etter noe som forutsettes i en regel eller et vilkår.

⁸⁵ «Høringsnotat – Vilkår for regulerkraftmarkedet» av 19. mars 2003 s. 2 (Finnes per 9. oktober 2006 på <http://www.statnett.no/Files/Open/Høringsnotat%20-%20regulerkraftmarked.DOC>.)

kraftsystemet, jf. sf. § 3 bokstav a. Med hjemmel i sf. § 12 (5) kan Statnett ved driftsforstyrrelser benytte all regulerbar effekt i produksjonsapparatet til å gjenopprette normal drift.

Med hjemmel i enf. § 5A-1 (7) og sf. § 12 (4) kan Statnett i vanskelige driftssituasjoner for det andre rekvirere effekttilgang ved å kreve at all tilgjengelig regulerytelse innenfor produksjon og forbruk anmeldes i regulerkraftmarkedet etter at prisen i elspotmarkedet er satt.

Endelig kan Statnett gå til et så inngripende skritt som tvangsmessig å utkoble forbruk, jf. enf. § 5A-1 (7) og sf. § 13 (2). Dette kan gjøres i helt spesielle driftssituasjoner. Det Statnett har kompetanse til, er å foreta kortvarige utkobling av forbruk for å opprettholde den momentane balansen.⁸⁶ I forarbeidene til energilovforskriften sier departementet at tvangsmessig utkobling av forbruk er ment som en siste mulighet for systemansvarlig. Det skal kun benyttes når alle andre mulige løsninger er anvendt.⁸⁷

At det benyttes markedsmekanismer for å anskaffe balanseringsytelser, er ikke ukjent fra andre sektorer. I eksempelvis nedstrøms gassrørledningsnett i Storbritannia benyttes et «on the day commodity market» (OCM) for å anskaffe gass til utjevningsformål i selve driftsfasen.⁸⁸

⁸⁶ NVEs utsendelsesbrev til høringsinstansene 29. juni 2001 s. 29. Det følger forutsetningsvis at samme side at det i dag også kan kobles ut som følge av driftsforstyrrelse. Typisk kan dette gjøres for å redusere de negative følgene av en driftsforstyrrelse.

⁸⁷ OEDs høringsbrev til høringsinstansene av 21. juni 2001 om endring av energilovforskriften s. 16.

⁸⁸ Se Uniform Network Code Transportation Principal Document section D 2.1 forutsetningsvis. Uniform Network Code Transportation Principal er en avtale mellom systemoperatøren, National Grid NTS (National Transmission System), og skiperne (brukeerne av gassrørledningssystemet).

3 Rettslige krav til systemansvarsutøvelsen

3.1 Innledning

Som vist ovenfor, er systemansvarliges kjerneoppgave å sørge for at det til enhver tid er momentan balanse mellom den samlede produksjon og den samlede bruk av kraft hensett til kraftutvekslingen med tilknyttede utenlandske systemer, jf. enl. § 5A-1 (2). I kapittel 4 gjør jeg nærmere rede for hvordan Statnett ivaretar denne oppgaven. Her i kapittel 3 skal jeg drøfte rettslige krav til utøvelsen av systemansvaret.

Systemansvarlig skal i størst mulig grad benytte virkemidler som er basert på markedsmessige prinsipper, jf. enl. § 5A-1 (4) og sf. § 4 bokstav d. Gjennom å oppstille dette kravet, forutsetter forskriftsgiver at markedet skal være det sentrale virkemiddelet for å oppnå lovens grunnleggende formål.⁸⁹

Dette formålet er å «sikre at produksjon, omforming, overføring, omsetning, fordeling og bruk av energi foregår på en samfunnsmessig rasjonell måte, herunder [at det] skal (...) tas hensyn til allmenne og private interesser som blir berørt», jf. enl. § 1-2. Ordlyden tilsier at alle funksjonene i kjeden mellom produsent og sluttbruker ivaretas på en samfunnsmessig rasjonell måte.⁹⁰ Følgelig skal også systemansvaret utøves på denne måten.⁹¹ Hva som ligger i dette kravet, drøfter jeg i pkt. 3.2.

⁸⁹ Se Ot. prp. nr. 56 (2000-2001) s. 13, s. 40-41 og sf. § 1 forutsetningsvis.

⁹⁰ Sml. Ulf Hammer i *Vassdrags- og energirett*, 2. utgave, Thor Falkanger og Kjell Haagenen (redaktører), Oslo 2002 s. 658.

⁹¹ Se for øvrig også sf. § 1, Ot.prp. nr. 56 (2000-2001) s. 41, St.prp. nr. 1 (2001-2002) bind d) del IV for OED s. 95 og St.meld. nr. 18 (2003-2004) s. 101.

Etter å ha drøftet dette, skal jeg i pkt. 3.3 tolke hva som ligger i kravet om at systemansvarlig i størst mulig grad skal benytte markedsbaserte virkemidler. Siden markedsløsninger skal brukes for å oppnå lovens grunnleggende formål, må kravet om markedsbasert virkemiddelbruk tolkes i lys av dette målet. Følgelig skal ikke markedsbaserte virkemidler tas i bruk når det kan hindre at systemansvaret ivaretas på en samfunnsmessig rasjonell måte.⁹²

Fordi tolkningsmaterialet rundt begge kravene i stor grad er generelt utformet, er det ikke lett å komme frem til en presis rettsregel som angår systemansvaret. Nærmere angivelse av en rettsregel kan kun skje etter grundige analyser av særlig økonomiske og operasjonelle forhold.⁹³ Jeg begrenser meg derfor til å drøfte det helt sentrale ved de to nevnte kravene. Dette danner grunnlag for analysen av hvordan systemansvaret utøves.⁹⁴

⁹² Dette følger, om enn med en noe annen ordlyd, av sf. § 4 bokstav c. Etter denne bestemmelsen skal systemansvarlig «utvikle markedsløsninger som bidrar til å sikre en effektiv utvikling og utnyttelse av kraftsystemet». Grunnen til at jeg ikke tar utgangspunkt i denne bestemmelsen i det følgende, er at kravene som følger av enl. § 1-2 og enf. § 5A-1 (4) er av høyere rang. Det er imidlertid ikke noen motstrid mellom disse to kravene og regelen i sf. § 4 bokstav c. Snarere forklarer bestemmelsen i sf. § 4 bokstav c noe av forholdet mellom energilovens formålsbestemmelse og prinsippet om at man i størst mulig grad skal ta i bruk markedsbaserte virkemidler.

⁹³ Dette gjør at også domstolen antakelig vil være varsom med å prøve hva som ligger i disse kravene fullt ut. Domstolens prøvelsesrett her er ikke tema for denne avhandlingen.

⁹⁴ Se kap. 4 nedenfor.

3.2 Kravet til at systemansvaret skal ivaretas på en samfunnsmessig rasjonell måte

3.2.1 Innledning

Spørsmålet her er hva det vil si at systemansvaret skal ivaretas på en samfunnsmessig rasjonell måte. Ren språklig forståelse av uttrykket «samfunnsmessig rasjonell måte» tilsier at løsninger som er til det beste for samfunnet skal velges, noe som innebærer at mange hensyn skal ivaretas. Av lovteksten følger det at det skal tas hensyn til både allmenne og private interesser som blir berørt.⁹⁵

Enkelte av disse hensynene kan uttrykkes som sentrale mål i energiforvaltningen. I overskriftene nedenfor vil jeg imidlertid angi dem som hensyn. Grunnen til at jeg betoner dette, er at ulike mål kan være motstridende. Slik motstrid kan først løses etter en avveining av ulike hensyn.

Eksempelvis er det et mål om en sikker kraftforsyning (se Ot.prp. nr. 43 (1989-1990) s. 15) og et mål om et effektivt kraftmarked (se eksempelvis op. cit. s. 50 forutsetningsvis).⁹⁶ Rasjoneringsbestemmelsen i energiloven (§ 5A-1) gir et eksempel på at det ikke alltid er mulig å oppnå begge mål. Dersom rasjonering iverksettes, vektet hensynet til forsyningssikkerhet fremfor hensynet til et effektivt kraftmarked.

Det har selvsagt mindre rettslig betydning hvilke karakteristikk man setter på det underliggende forhold, så lenge det aktuelle hensynet får det gjennomslag det skal ha.⁹⁷

⁹⁵ Enl. § 1-2. Det samme følger også av sf. § 1.

⁹⁶ Et effektivt kraftmarked kan for øvrig også sees på som et virkemiddel for å oppnå energilovens grunnleggende formål, jf. Ot. prp. nr. 56 (2000-2001) s. 13. Men i systemansvarssammenheng kan det også sees på som et mål i seg selv, se eksempelvis sf. § 1 forutsetningsvis.

⁹⁷ Eksempelvis «skal» det overordnede målet om momentan balanse sikres til «enhver tid» (jf. enl. § 5A-1 (2)), noe som innebærer at balanse også skal

Her er det særlig fire hensyn som gjør seg gjeldende. Disse er hensynet til samfunnsøkonomisk effektivitet (pkt. 3.2.2), hensynet til et effektivt kraftmarked (pkt. 3.2.3), hensynet til forsynings-sikkerhet (pkt. 3.2.4) og hensynet til miljøet (pkt. 3.2.5).⁹⁸ Jeg skal ikke drøfte disse hensynenes vekt innenfor kraftsektoren generelt. Imidlertid skal jeg fokusere på hvordan Statnett skal forholde seg til disse hensynene under utøvelsen av systemansvaret. Fremstillingen her har ikke til hensikt å være uttømmende, men snarere peke på sentrale poenger. I avslutningen i pkt. 3.2.6 viser jeg at disse hensynene kan stå i strid med hverandre. Målet i avslutningen er ikke å angi hvilke hensyn som skal få størst gjennomslagskraft,⁹⁹ men vise forholdet mellom de nevnte hensynene.

Det er en kjent sak at man, som Boe sier, må ha «øye for politiske trekk» når man tolker en formålsbestemmelse.¹⁰⁰ Energilovens formålsbestemmelse ligner i noen grad en politisk programerklæring. Likevel kan jeg ikke se at det er til hinder for at ordlyden tas på alvor, dersom man er påpasselig med å finne ut av lovgivers formål ved særlig å se hen til forarbeidene.

sikres i fremtiden. I og med at dette inngår som en del av hensynet til forsynings-sikkerhet, velger jeg å behandle systemansvarliges lengre tidshorisont i den sammenheng.

⁹⁸ Forbrukerhensyn behandles ikke særskilt, fordi flere av de overnevnte hensyn også ivaretar hensynet til forbrukerne. Eksempelvis vil det å ivareta hensynet til forsynings-sikkerhet normalt være bra for forbrukerne.

⁹⁹ Å angi dette forutsetter god kjennskap til også andre disipliner enn den juridiske. Derfor avstår jeg fra endelig å avveie hensyn.

¹⁰⁰ Erik Boe, *Innføring i juss: Juridisk tenkning og rettkildelære*, Oslo 1996 s. 243.

3.2.2 Statnett og hensynet til samfunnsøkonomisk effektivitet

I det at energiforvaltningen skal utøves på en samfunnsmessig rasjonell måte, ligger det at hensynet til samfunnsøkonomisk effektivitet skal vektes.¹⁰¹ Dette innebærer at det ikke skal sløses med samfunnets knappe ressurser. I den forbindelse skal ikke bare elektrisk kraft, men også penger, regnes som knappe ressurser.¹⁰² Videre tilsier formålsbestemmelsens vide ordlyd at samfunnsøkonomisk effektivitet ønskes både på kort og lang sikt.¹⁰³ Med andre ord er det ikke nok å oppnå samfunnsøkonomisk effektivitet i et bestemt øyeblikk.

Hvilke konsekvenser har hensynet til samfunnsøkonomisk effektivitet for Statnetts systemansvarsutøvelse? Etter forarbeidene til systemansvarsforskriftens formålsbestemmelse innebærer det at systemansvarlig skal finne de mest kostnadseffektive løsningene på de ulike oppgavene.¹⁰⁴ I sin kjerne innebærer det at systemansvarlig skal opptre nøytralt i forhold til alle aktørene, og velge de virkemidler og løsninger som samlet sett gir de laveste kostnadene for samfunnet.¹⁰⁵ Statnett skal derfor ikke la hensynet til egen bedriftsøkonomisk lønnsomhet være det førende.

¹⁰¹ Se eksempelvis Ulf Hammer i Falkanger/Haagensen (red.) (s. 658) som sier at «kjernen i begrepet rasjonell utnyttelse er samfunnsøkonomisk effektivitet».

¹⁰² Loc.cit.

¹⁰³ I konkurranseretten er også fremtidig samfunnsøkonomisk effektivitet ønsket, se Olav Kolstad, *Fra konkurransepolitikk til konkurranserett*, Oslo 1998 s. 53 flg.

¹⁰⁴ NVEs utsendelsesbrev til høringsinstansene 29. juni 2001 s. 19.

¹⁰⁵ Loc.cit.

Statnetts inntekter kommer fra aktører som betaler for nettjenestene Statnett yter dem.¹⁰⁶ Det er imidlertid en grense for hvor mye Statnett kan tjene. Statnett må forholde seg til en inntektsramme som årlig fastsettes av NVE, se tarifforskriften av 11. mars 1999 nr. 302 (tf.) § 11-2 (1). Disse midlene skal dekke både driften av nettet og ivaretagelsen av systemansvaret.¹⁰⁷ Statnett setter opp et budsjett som er i tråd med inntektsrammen. Deres vurdering skal ikke bli styrt av hvordan de ligger an i forhold til budsjettet. Selv om budsjettet er stramt, og det bedriftsøkonomisk er ulønnsomt å kjøpe inn systemtjenester, plikter Statnett å gjøre samfunnsmessige vurderinger av om slike innkjøp skal foretas. I den grad systemansvarlig gjennom utøvelsen av systemansvaret pådrar seg kostnader utover det som med rimelighet må påregnes dekket innenfor gjeldende inntektsramme, kan systemansvarlig søke om en oppjustering av inntektsrammen.¹⁰⁸

Det må legges til at det som er bedriftsøkonomisk lønnsomt for Statnett, i en del tilfeller også er samfunnsøkonomisk lønnsomt. Ved kjøp av systemtjenester bruker Statnett av inntektene fra sentralnettstariffen. For utstrakt bruk av disse midlene vil til syvende og sist slå tilbake på fellesskapet av de tariffbetalende, i form av økt tariff. Dette viser at Statnett vil kunne ha insentiver til å velge samfunnsøkonomisk lønnsomme løsninger.

Statnetts legger i praksis opp til «samfunnsøkonomisk rasjonell drift og utvikling av det sentrale overføringsnettet for kraft», jf. vedtektenes § 2 (1).¹⁰⁹

¹⁰⁶ For mer om tariffing, se Ulf Hammer i Falkanger/Haagensen (red.) 692-698 og 713-737.

¹⁰⁷ Se tf. § 11-1.

¹⁰⁸ NVEs utsendelsesbrev til høringsinstansene 29. juni 2001 s. 19.

¹⁰⁹ Per 9. oktober 2006 finner du vedtektene på <http://www.statnett.no/default.aspx?ChannelID=1129>.

Dette utelukker ikke at Statnett skal følge «forretningsmessige prinsipper», jf. vedtektenes § 2 (4). Når det blir motstrid mellom disse typer av hensyn, må imidlertid Statnett følge den preseptoriske reguleringen som altså går ut på at hensynet til samfunnsøkonomisk effektivitet skal være det avgjørende. Dette legger også Statnett til grunn siden vedtektene sier at Statnett skal utføre pålagte oppgaver i henhold til lovgivning og konsesjoner, se vedtektenes § 2 (3).

3.2.3 Statnett og hensynet til et effektivt kraftmarked

Et effektivt kraftmarked er det sentrale virkemiddelet for å oppnå målet om samfunnsmessig rasjonell energiforvaltning.¹¹⁰ Med effektivt kraftmarked forstår jeg at markedene for omsetning av kraft fungerer godt.¹¹¹ Spørsmålet her er i hvilken grad Statnetts utøvelse av systemansvarsutøvelse skal sikre et effektivt kraftmarked. Av systemansvarsforskriftens formålsbestemmelse, følger det at forskriften skal legge til rette for et effektivt kraftmarked, jf. § 1.¹¹² I følge forarbeidene skal Statnett sikre de institusjonelle forholdene knyttet til aktørenes rettigheter og plikter ved inngåelse av avtaler om kjøp og salg av elektrisk energi.¹¹³ Dette innebærer igjen at Statnett må sørge for den systembalanse som må

¹¹⁰ Ot. prp. nr. 56 (2000-2001) s. 13. Ulf Hammers doktoravhandling går i sin helhet ut på tilrettelegging av kraftmarkedet, se Hammer, *Tilrettelegging av kraftmarkedet*. Jeg viser derfor til denne for mer informasjon om et effektivt kraftmarked.

¹¹¹ Markeder for kjøp og salg av kraftkontrakter, eller såkalte finansielle markeder, kan også omfattes av begrepet kraftmarked.

¹¹² Se også Ot.prp. nr. 56 (2000-2001) s. 41 og St.meld. nr. 18 (2003-2004) s. 101. Systemansvarlig har riktignok ikke det overordnede ansvaret for at kraftmarkedet fungerer effektivt. Det er myndighetenes ansvar å sørge for å utvikle rammebetingelser slik at markedet kan fungere effektivt, jf. St.prp. nr. 1 (2001-2002) bind d) del IV for OED s. 95.

¹¹³ NVEs utsendelsesbrev til høringsinstansene 29. juni 2001 s. 19.

kunne forventes.¹¹⁴ Dessuten må Statnett blant annet utarbeide og distribuere informasjon om forhold i kraftsystemet som er av betydning for kraftmarkedet, samt om forhold som er av betydning for den generelle leveringskvaliteten, jf. sf. § 4 bokstav f. Eksempelvis skal det informeres om driftsforstyrrelser og planlagte avbrudd, fordi dette kan ha innvirkning på aktørenes investeringsbeslutninger i kraftmarkedet. De mer langsiktige investeringsbeslutningene forutsetter at Statnett også informerer om forhold som er av betydning for utviklingen av et effektivt kraftmarked. Dette har Statnett plikt til etter sf. § 24 (1). Relevant informasjon bør blant annet sendes til aktørene selv, men også Nord Pool Spot AS siden dette selskapet er markedsadministrator.

I og med at kraftnettet danner den fysiske rammen for kraftmarkedet, er det videre viktig å få et effektivt grensesnitt mellom nett og marked.¹¹⁵ Dette betyr blant annet at det ikke skal være krysssubsidiert mellom disse sektorer. Eksempelvis skal utgifter som knytter seg til nettmessige forhold, belastes sentralnettstariffen,¹¹⁶ mens utgifter som knytter seg til omsetning, skal belastes kraftomsetningen.

Regulerkraftopsjoner kjøpes blant annet for å sikre frekvenskvalitet på produktene som omsettes i kraftmarkedene. Det kan derfor spørres om det er riktig at midlene fra sentralnettstariffen skal brukes til å dekke slike forhold. Dersom innkjøpene skal bøte på at nettet i enkelte områder er dårlig utbygd, er det vel ikke grunn til å være betenkt. I stedet for å bygge ut nettet, kan Statnett heller velge å kjøpe opsjoner i slike områder, noe som i enkelte tilfeller kan være mer samfunnsøkonomisk lønnsomt. Imidlertid er ikke nettmessige

¹¹⁴ Vi ser at effektbalanse ikke bare er en verdi i seg selv, men også at det er en forutsetning for at selve produktet som omsettes i kraftmarkedene, har god kvalitet.

¹¹⁵ NVEs utsendelsesbrev til høringsinstansene 29. juni 2001 s. 19.

¹¹⁶ Se pkt. 3.2.2 ovenfor.

begrensninger alltid den eneste årsaken til innkjøp av regulerkraftopsjoner. Slike effektreserver kjøpes jo som nevnt også inn for å sikre frekvenskvalitet på produktene som omsettes i kraftmarkedene. I slike tilfeller kunne det vært mer riktig at andre enn betalere av sentralnettstariff, skulle belastes. Én mulighet er å komme med et påslag i regulerkraftregningen som skal gå til eventuelle opsjonsinnkjøp. Om dette, eller en annen mulig ordning, til syvende og sist er mer markedsmessig enn dagens ordning, har jeg ikke forutsetninger for å vurdere ytterligere.

3.2.4 Statnett og hensynet til forsyningsikkerhet

Et sentralt element i kravet etter enl. § 1-2 er å legge til rette for en sikker kraftforsyning.¹¹⁷ Med forsyningsikkerhet siktes det til kraftsystemets/kraftmarkedets evne til å sørge for pålitelig leveranse av strøm til enhver tid til alle sluttforbrukere.¹¹⁸ I dette ligger det for det første at kraftsystemet skal ha evne til å håndtere feilhendelser uten at dette rammer sluttbrukerne. Her har Statnett et særlig ansvar etter regler i systemansvarsforskriften.¹¹⁹ For det andre innebærer forsyningsikkerhet at både effektbalanse og energibalanse sikres. Siden systemansvarliges kjerneoppgave (jf. enl. § 5A-1 (2)) nettopp er å sikre momentan balanse mellom forbruk og produksjon, har Statnett også her et sentralt ansvar. Ansvar avhenger imidlertid av hva som utløser ubalansen. Dersom det er effektsvikt i systemet, står Statnett alene om

¹¹⁷ Se også Ot.prp. nr. 43 (1989-1990) s. 15 og St.meld. nr. 18 (2003-2004) s. 100.

¹¹⁸ Statnett opererer med denne definisjonen, se Statnetts kraffrapport for 2004 s. 6. I og med at myndighetene ikke har kommet med noen innvendinger mot Statnett forståelse av begrepet, legges dette til grunn. Definisjonen har en litt annen utforming i forsyningsikkerhetsdirektivet 2005/89/EC art. 2 bokstav a. Det betyr imidlertid mindre så lenge Statnett overholder kravene etter direktivet. Det vil føre for langt å gå inn på dette direktivet her.

¹¹⁹ Se eksempelvis sf. §§ 21 og 22.

ansvaret.¹²⁰ Om ubalansen derimot skyldes at det er energiubalanse, som i praksis vil si at det er mangel på vann i magasinene,¹²¹ kan ansvaret bli mer begrenset fordi rasjoneringsmyndigheten tar over styringen.¹²²

Systemansvaret innebærer et ansvar for å sikre momentan balanse også i fremtiden i og med at effektbalanse skal sikres «til enhver tid», jf. enl. § 5A-1 (2).¹²³ Statnett må derfor også ha en lengre tidshorison enn kommende driftsdøgn i sitt arbeid.¹²⁴ For det første skal Statnett disponere over tilstrekkelige effektreserver, jf. sf. § 9 (2). Dette skal gjøres for å håndtere fremtidig effektsvikt.

For det andre har Statnett ansvar for å bidra til at energiubalanse unngås i fremtiden.¹²⁵ En måte å gjøre det på er å fastsette separate elspotområder ved forventet energiknapphet i et avgrenset geografisk område, jf. sf. 5 (2). Dette vil gi høyere priser, med påfølgende redusert forbruk i områdene med energiknapphet.¹²⁶ Et annet spor Statnett skal følge, er kontinuerlig å utrede og utvikle nødvendige virkemidler for å håndtere perioder med en svært

¹²⁰ Om effektsvikt i avsnittet om rasjonering i pkt. 1.4 ovenfor. I likhet med det Ulf Hammer gjør, definerer jeg der effektsvikt som manglende kapasitet i eksisterende anlegg i enkelte avgrensede perioder i løpet av et døgn.

¹²¹ Ulf Hammer i Biller m.fl. (red.) s. 172.

¹²² Se om rasjonering i pkt. 1.4 ovenfor.

¹²³ Ot.prp. nr. 56 (2000-2001) s. 41 og St.meld. nr. 18 (2003-2004) s. 101.

¹²⁴ Ulf Hammer i Biller m.fl. (red.) s. 172.

¹²⁵ Statnett har imidlertid ikke ansvaret for å eliminere all energiubalanse i all fremtid. Historisk sett har systemansvarliges ansvar i første rekke vært å eliminere kortvarig effektsvikt i systemet, se pkt. 2.1 ovenfor. Som vi skal se har Statnetts systemansvar blitt presisert eller utvidet i senere tid gjennom sf. § 22a.

¹²⁶ Se Ulf Hammer i Biller m.fl. (red.) s. 172.

anstrengt kraftsituasjon, jf. sf. § 22a.¹²⁷ Slike virkemidler skal derimot ikke tas i bruk uten etter vedtak fra NVE, jf. sf. § 22a 2. ledd. I tråd med sitt utredningsansvar har Statnett satt i gang utredning av disse spørsmålene. I dette arbeidet har Statnett utarbeidet en hovedrapport (av 27.12.05) om tiltak for å unngå eller mestre svært anstrengte driftssituasjoner.¹²⁸ I forbindelse med slutføringen av denne rapporten sendte Statnett en søknad til NVE om aksept av videreutvikling og kriterier for håndtering av svært anstrengte driftssituasjoner.¹²⁹ Statnetts arbeid i denne sammenheng er med andre ord ikke slutført.¹³⁰

3.2.5 Statnett og hensynet til miljøet

Det skal tas hensyn til «allmenne og private interesser som blir berørt», jf. enl. § 1-2.¹³¹ I dette ligger det at også hensynet til miljøet

¹²⁷ Bestemmelsen kom som en følge av St.meld. nr. 18 (2003-2004) om forsyningssikkerhet for strøm.

¹²⁸ Rapporten, som for øvrig kan forkortes med SAKS hovedrapport, finnes per 9. oktober 2006 på http://www.statnett.no/Resources/Filer/Dokumenter/Div.%202005/SAKS%20Rapport%20Endelig%20_NVE_%2012%2012%2005%20doc.pdf.

¹²⁹ Søknadsbrevet er per 9. oktober 2006 på <http://www.statnett.no/Resources/Filer/Dokumenter/Div.%202005/Soknad%20til%20NVE%20-%20Trinn%201.pdf>.

¹³⁰ I brev av 31. mai 2006 godkjente NVE en ettårig prøveordning for energiopsjoner i forbruk. Statnett skal gjøre innkjøp av dette for vintersesongen 2006/2007. Se mer om dette på <http://www.statnett.no>. Per 9. oktober 2006 finner en mye ved å klikke på linken «Kraftmarkedet» øverst til høyre på hovedsiden og deretter klikke på «Energiopsjoner i forbruk».

¹³¹ Dette følger også av sf. § 1.

skal ivaretas.¹³² I de fleste tilfeller er det nok klart hvilke løsning hensynet til miljøet gir anvisning påtrekker. Eksempelvis skal utslipp av miljøskadelige stoffer og olje fra transformatorstasjoner unngås fordi det er til skade for miljøet.

Statnett må imidlertid i enkelte tilfeller balansere mellom ulike typer av miljøhensyn. Typisk gjelder det ved vurderingen av hvilke virkemidler som skal tas i bruk for å håndtere svært anstrengte kraftsituasjoner i Midt-Norge. En måte å løse dette på er en storstilt utbygging av nettleddninger som gir økt tilgang på kraft. Dersom det utelukkende satses på slik utbygging for å løse problemet, vil det være svært inngripende i nettleddningenes nærmiljø. En annen måte å løse dette på er at Statnett anskaffer mobile varmekraftverk som er diesel- eller gassdrevne.¹³³ Dette vil imidlertid innebære økt utslipp av klimaskadende gasser.

Ved slike langsiktige vurderinger må Statnett avveie ulike miljøhensyn opp mot hverandre ved valg av handlingsalternativ. I den mer kortsiktige driftskoordineringen blir miljøvurderinger ikke like fremtredende. En kunne riktignok tenke seg at Statnett indirekte kunne ivaretatt miljøhensyn ved å gi fortrinnsrettigheter til aktører som er flinke til å utvikle nye miljøvennlige løsninger innenfor produksjon. Dette kunne blant annet gjøres ved at revisjoner av nettleddninger alltid kom på tidspunkt som passet de nevnte miljøpionerene godt, og ved at nettet rundt slike aktører var godt utbygd. I relasjon til systemansvarsforskriften virker det imidlertid vanskelig å operere med slike fortrinnsrettigheter. Systemansvarlig skal opptre nøytralt og ikke-diskriminerende i

¹³² Se også Ot.prp. nr. 43 (1989-90) s. 83 og Ot.prp. nr. 56 (2000-2001) s. 13. Det legges følgelig opp til at Grunnlovens miljøbestemmelse i § 110 b og naturvernloven § 1 (1) skal overholdes.

¹³³ SAKS hovedrapport av 27. desember 2005 s. 22-23.

forhold til alle som omfattes av systemansvarsforskriften, jf. § 4 bokstav b.

Denne bestemmelsen om nøytralitet og ikke-diskriminering i systemansvarsforskriften er ikke enestående i energisektoren, se også nøytralitet og ikke-diskrimineringsvilkåret for markedsplasskonsesjonshaveren i enf. § 4-8 bokstav b. Både denne bestemmelsen og sf. § 4 bokstav b synes å reflektere det verdimeslige valget Stortinget tok ved liberaliseringen av kraftsektoren. Ingen aktører skal få fortrinnsrettigheter av system-/markedsansvarlig, men alle skal behandles likt. Dette gir seg utslag i at eksempelvis aktører med en høyere miljøprofil, ikke kan tildeles fortrinnsrettigheter av system-/markedsansvarlig. Begunstigelser for miljøvennlig profil kanaliseres imidlertid på andre måter. Eksempelvis kan aktører få engangsbidrag til å starte opp miljøvennlig energiproduksjon.

3.2.6 Avslutning

Statnett skal ivareta systemansvaret på en samfunnsmessig rasjonell måte, noe som innebærer å ivareta hensynet til samfunnsøkonomisk effektivitet, hensynet til et effektivt kraftmarked, forsyningssikkerhetshensyn og miljøhensyn. I mange tilfeller trekker disse hensynene i samme retning, mens det i andre tilfeller er motstrid.

Normalt vil miljøulemper kunne prises slik at man tar dette med i beregningen av hva som er samfunnsøkonomisk lønnsomt. Imidlertid er det usikkerhet om miljøulemper fullt ut i alle henseender kan kvantifiseres inn i samfunnsøkonomiske beregningsmodeller. En typisk problemstilling er hvorvidt man skal ivareta et «føre var»-prinsipp i økonomiske modeller.¹³⁴ Et utslag av

¹³⁴ Inge Lorange Backer, *Innføring i naturressurs- og miljørett*, 4. utgave, Oslo 2002 s. 62: «I en kjent utforming innebærer prinsippet at man skal gjennomføre tiltak for å unngå alvorlig og uopprettelig skade på miljøet selv om man ikke har full vitenskapelig visshet om problemets omfang og konsekvenser.»

denne problemstillingen er usikkerheten om i hvor stor grad mulige skadevirkninger av klimaskadende gasser skal legges inn i beregningsgrunnlag.

Videre kan målet om å legge til rette for en sikker kraftforsyning stride mot mer kortsiktige effektivitetsmål. I alle fall er det en fare for å miste forsyningssikkerhetshensyn av syne ved effektivisering av kraftforsyningen. Forsyningssikkerhetshensyn kan også støte mot miljøhensyn. Dette skjer eksempelvis i tilfeller der en vurderer om forurensende energikilder skal tas i bruk for å sikre forsyningssikkerheten.

Manglende forsyningssikkerhet får økonomiske ringvirkninger inn i store deler av samfunnet, fordi det er usikkerhet om hvorvidt det kommer strøm eller ikke. Imidlertid er det ikke samfunnsøkonomisk lønnsomt å ha god forsyningssikkerhet til enhver pris. Dette viser at også hensynet til forsyningssikkerhet og hensynet til samfunnsøkonomisk effektivitet ikke vil trekke i samme retning i alle tilfeller.

Statnett må foreta en avveining mellom alle disse hensynene. Jo lengre tidsperspektivet er, desto klarere blir motsetningene. Her skal jeg etter hvert fokusere på tilrettelegging av regulerkraftmarkedet og regulerkraftopsjonsmarkedet. Ved denne tilretteleggingen har Statnett primært et kortsiktig effektfokus. Dette gjør at avveiningen mellom sentrale motstridende hensyn i energiforvaltningen ikke er så sentral.

3.3 Kravet om at systemansvarlig i størst mulig grad skal benytte virkemidler som er basert på markedsmessige prinsipper

3.3.1 Hva er «virkemidler som er basert på markedsmessige prinsipper»?

Systemansvarlig skal altså ta i bruk virkemidler som er basert på «markedsmessige prinsipper», jf. enl. § 5A-1 (4) og sf. § 4 bokstav d. Dette tilsier at Statnett skal ta i bruk markeder for å anskaffe ytelser som direkte eller indirekte bidrar til å balansere systemet (ofte kalt systemytelser). Som vi skal se, er noe av det grunnleggende ved de markedsmessige prinsipper at aktørene skal få økonomisk insitament til frivillig å bidra fremfor å bli tvunget til det. Gjennom markeder skal aktørene få bestemme hvilke systemytelser de vil bidra med og til hvilken pris.

Markedsbaserte virkemidler står i kontrast til normative virkemidler som innebærer forbud eller påbud, som de som blir instruert ikke rår over.¹³⁵ Slike virkemidler ble tidligere brukt i Samkjøringens koordinering i driftstimen.¹³⁶ Aktørene ble instruert uten å ha noen særlig innflytelse på de enkelte instruksene.¹³⁷ Introduksjonen av markedsbaserte virkemidler på systemansvars-

¹³⁵ Mer om normative virkemidler i Torstein Eckhoff, *Statens styringsmuligheter, særlig i ressurs- og miljøspørsmål*, Oslo 1983 s. 29-76.

¹³⁶ Se pkt. 2.1 ovenfor.

¹³⁷ Likheten mellom virkemiddelbruken da og nå er at en størrelse utenfor regelverket øvde innflytelse på systemansvarliges instruks. Den gangen var det Samkjøringens vannhusholdning som var størrelsen utenfor regelverket, mens det nå er markedet.

området innebærer altså en endring i forhold til systemansvarsutøvelsen i Samkjøringens dager.¹³⁸

Markeder kan være mer eller mindre fungerende. Det må være klart at intensjonen med kravet om markedsmessighet, er å få best mulig fungerende markeder.¹³⁹ I hvilke retning systemansvarlig da skal strekke seg, gir de markedsmessige prinsippene som ligger til grunn liberaliseringen av kraftsektoren anvisning på. Disse prinsippene fremkommer i rapporten «Markedsbasert kraftomsetning i Norge» som er utarbeidet av Senter for anvendt forskning (SAF) ved handelshøgskolen i Bergen (heretter bare SAF-rapporten).¹⁴⁰ Grunnen til at denne rapporten er særlig relevant er at odelstingsproposisjonen (Ot.prp. nr. 43 (1989-1990)), som ligger til grunn for kraftmarkedliberaliseringen, gjengir hovedkonklusjonene i SAF-rapporten. Selv om det ikke direkte vises til SAF-rapporten i odelstingsproposisjonen, er det liten tvil om at

¹³⁸ Regelen om markedsbaserte virkemidler legger tilsynelatende opp til et paradigmeskifte siden markedstankegangen skal slå inn i «størst mulig grad». Sannheten er imidlertid at overgangen har skjedd gradvis. Regulerkraftmarkedet ble satt i drift allerede 4. mai 1992. (Før systemansvarsforskriften ble vedtatt, var det Retningslinjene for systemansvaret (av henholdsvis 1994, 1997 og 1999) som inneholdt regler om dette markedet.) Videre revurderte en arbeidsgruppe i 1996 godtgjørelse og kostnadsfordeling av systemtjenester, se Rapport om systemtjenester av 25. oktober 1996. Arbeidsgruppen hadde som siktemål at prisdannelsen på systemtjenester burde skje etter markedsmessige prinsipper der forutsetningene var til stede for det, se rapportens s. 3.

¹³⁹ Det arbeides også fortløpende for å sikre effektiviteten i kraftmarkedet for øvrig. Dette viser vedtagelsen av lov av 30. juni 2006 nr. 59 som har til hensikt å sikre effektiviteten i kraftmarkedet, jf. Ot.prp. nr. 61 (2005-2006) s. 6, jf. St.prp. nr. 52 (2005-2006) s. 7.

¹⁴⁰ Det jeg for enkelthets skyld kaller SAF-rapporten er SAF-rapport nr. 7/1989.

rapporten var sentral ved utformingen av proposisjonen.¹⁴¹ I denne rapporten snakkes det om «markedsløsningen i perfekt konkurranse».¹⁴² Dette markedet har man når alle forutsetningene for frikonkurransemodellen er oppfylt. De mest sentrale forutsetningene sammenfatter Ulf Hammer slik:

«[Frikonkurransemodellen] forutsetter (1) et stort antall kjøpere og selgere av den aktuelle vare eller tjeneste, (2) et homogent marked, dvs. at det ikke finnes kvalitetsforskjeller mellom de enkelte enheter av den aktuelle vare eller tjeneste, (3) kontraktsfrihet, (4) bonafide-transaksjoner, dvs. at alle aktører regner med at det ikke er noen form for svindel involvert i mulige avtaler, (5) full informasjon om varepris og varekvalitet, (6) ingen transaksjonskostnader, dvs. at det ikke brukes ressurser til søking og til avtaleinngåelse, og (7) momentan tilpasning av produksjon til det nivå som gir høyest fortjeneste.»¹⁴³

Vi ser ut av modellen at de enkelte momenter er teoretiske størrelser og at modellens forutsetninger aldri kommer til å bli oppfylt fullt ut.¹⁴⁴ Dette hindrer likevel ikke at Statnett skal strekke seg mot oppfyllelse av disse forutsetningene slik at markedene som benyttes fungerer så godt som mulig.¹⁴⁵

¹⁴¹ Jf. Hammer, *Tilrettelegging av kraftmarkedet* s. 26 og Jens Bibow, *Innteksregulering av kraftnettselskaper*, Oslo 2001 s. 15. Selv om selv om lovbestemmelsen om systemansvaret ikke ble foreslått gjennom Ot.prp. nr. 43 (1989-1990), men først i Ot.prp. nr. 56 (2000-2001), svekker ikke det SAF-rapportens relevans. Sistnevnte odelstingsproposisjon endrer ikke på den kursen som ble staket ut i Ot. prp. nr. 43 (1989-1990), se Ot. prp. nr. 56 (2000-2001) s. 13.

¹⁴² SAF-rapporten s. 37.

¹⁴³ Hammer, *Tilrettelegging av kraftmarkedet* s. 123-124.

¹⁴⁴ Se forøvrig Helge Stemshaug i Fredrik Sejersted m.fl., *EØS-rett*, Oslo 1995 s. 284.

¹⁴⁵ Se forøvrig sf. § 4 bokstav c som pålegger systemansvarlig å utvikle markedsløsninger som bidrar til å sikre en effektiv utvikling og utnyttelse

3.3.2 Hva menes med at markedsbaserte virkemidler skal benyttes «i størst mulig grad»?

De markedsbaserte virkemidlene skal benyttes i «størst mulig grad».¹⁴⁶ Naturlig språklig forståelse av dette tilsier at Statnett skal strekke seg lengst mulig for å ta i bruk slike virkemidler. Dette gjelder blant annet i den daglige driftskoordineringen når Statnett skal bruke regulerkraftmarkedet.¹⁴⁷ Virkemidler som er inngrepene overfor aktørene, slik som eksempelvis tvangskobling og effektrevirering inn i regulerkraftmarkedet, skal derfor i størst mulig grad unngås.

Kravet om markedsbasert virkemiddelbruk må også gjelde i andre tilfeller enn den daglige driftskoordineringen, siden kravet er oppstilt generelt og ikke kun er relatert til enkelte sider av Statnetts systemansvarutøvelse. Som vi har sett, skal Statnett ivareta systemansvaret på en samfunnsmessig rasjonell måte.¹⁴⁸ I den forbindelse må Statnett også ta i bruk virkemidler som ikke har som nærliggende formål å skaffe momentan balanse i nettet. Dette gjelder eksempelvis tiltak som skal hindre fremtidig energiubalanse. Også disse virkemidlene må i størst mulig grad være markedsbaserte.¹⁴⁹

av kraftsystemet. Etter ordlyden må dette sies å inkludere utvikling av både eksisterende og potensielle markedsløsninger.

¹⁴⁶ Jf. enf. § 5A-1 (4) og sf. § 4 bokstav d.

¹⁴⁷ Dette følger forutsetningsvis av § 5A-1 (4).

¹⁴⁸ I pkt. 3.2 ovenfor.

¹⁴⁹ Jeg skal ikke gå gjennom alle virkemidlene hvor «størst mulig grad»-kravet har innvirkning. Blant annet ville det ha innebåret en nærmere analyse av de markedsbaserte virkemidlers innslagskraft ved bruk av automatisk effektregulering, ved valg av felles nordiske løsninger i systemansvarutøvelsen og i planleggingsarbeidet for å unngå og mestre svært anstrengte driftssituasjoner etter sf. § 22 bokstav a. Markedsmessige virkemidler

I uttrykket «størst mulig grad» ligger det imidlertid en forutsetning om at det ikke er mulig å basere virkemiddelbruken på markedsmessige prinsipper fullt ut. For det første er det rent faktisk umulig å oppfylle frikonkurransmodellens forutsetninger helt. For det andre kan rettsregler hindre at man kan ta i bruk markedsbaserte virkemidler. Her er energilovens formål om å sikre at systemansvaret utøves på en samfunnsmessig rasjonell måte, sentral.¹⁵⁰ Dersom det markedsbaserte virkemiddelet hindrer en samfunnsmessig rasjonell utøvelse av systemansvaret, skal ikke virkemiddelet tas i bruk. Loven må gå foran forskriftenes krav.¹⁵¹ Dette gjør at regelen om «størst mulig grad» av markedsbaserte virkemidler, må tolkes i lys av energilovens overordnede mål.¹⁵² Følgelig skal ikke Statnett bruke unødvendig mye ressurser på å få til perfekte markeder. Statnett skal heller ikke forsømme sin

kommer også inn i andre relasjoner. Eksempelvis får virkemiddelkravet betydning i forhold til i hvilke grad det skal bygges ut nett internt i Norge, men også mot andre land. Dessuten har virkemiddelkravet betydning for hvordan kapasiteten i nettleddningene mot andre enn nordiske land benyttes. Nærmere informasjon om blant annet dette er i særtrykk av Nordels årsberetning for 2000 med overskriften «Håndtering av nettbegrensninger i elkraftsystemet».

¹⁵⁰ I forarbeidene til lovebestemmelsen som angår systemansvaret vises det til energilovens formålsbestemmelse, se Ot.prp. nr. 56 (2000-2001) s. 40.

¹⁵¹ For mer om rangforholdet mellom lov og forskrift, se Eckhoff/Helgesen s. 349-353.

¹⁵² I NVEs utsendelsesbrev til høringsinstansene 29. juni 2001 (på s. 21) kommer det noen modifikasjoner som tilsier at kravet om markedsmessighet ikke er så strengt som det umiddelbart kan virke. Fellesløsninger for det nordiske kraftmarkedet sier NVE skal utvikles «så langt det er hensiktsmessig». På samme side i forarbeidene pekes det også på at hva som er den mest samfunnsmessige rasjonelle løsningen, skal være avgjørende.

kjerneoppgave om å opprettholde fysisk balanse i arbeidet for å få best mulige markedsløsninger.

3.3.3 Kravets innvirkning på drift og utvikling av regulerkraftmarkedet

Innledning

Systemansvarlig skal i størst mulig grad benytte virkemidler som er basert på markedsmessige prinsipper, «herunder drive og utvikle et regulerkraftmarked».¹⁵³ Dette tilsier at Statnett har en plikt til å anvende regulerkraftmarkedet i driftskoordineringen. Plikten er ikke bare statisk i den forstand at regulerkraftmarkedet skal brukes utelukkende slik det er. En dynamisk plikt tilligger også Statnett ved at de i tillegg skal «utvikle» regulerkraftmarkedet.

Utviklingen av regulerkraftmarkedet skal for det første være samfunnsmessig rasjonell.¹⁵⁴ For det andre skal utviklingen skje i henhold til kravet om størst mulig grad av markedsbasert virkemiddelbruk.¹⁵⁵ Dette innebærer at Statnett skal arbeide for et best mulig fungerende regulerkraftmarked. I og med at frikonkurransemodellen er helt sentral, tar jeg utgangspunkt i denne modellens forutsetninger når jeg skal beskrive trekk som skal være karakteristiske ved regulerkraftmarkedet. Jeg tar imidlertid ikke sikte på presist å beskrive hva som menes med at Statnett i størst mulig grad skal ta i bruk markedsbaserte virkemidler. Dette hadde krevd grundige analyser av økonomiske, miljømessige og

¹⁵³ Jf. sf. § 4 bokstav d.

¹⁵⁴ Pkt. 3.2 ovenfor.

¹⁵⁵ Pkt. 3.3.1 og 3.3.2 ovenfor.

tekniske forhold.¹⁵⁶ Før jeg presenterer sentrale trekk ved regulerkraftmarkedet, skal jeg drøfte formålet med regulerkraftmarkedet.

Regulerkraftmarkedets formål

Sentralt i arbeidet for momentan balanse i kraftsystemet er drift og utvikling av regulerkraftmarkedet. Målet med dette er «i driftstimen å håndtere avvik fra planlagt produksjon og forventet forbruk, samt andre uønskede forhold i kraftsystemet», jf. sf. § 11 (1).

For å få momentan effektbalanse skal regulerkraftmarkedet for det første benyttes for å håndtere avvik fra planlagt produksjon og forventet forbruk. Dette markedet er helt nødvendig fordi forholdene i kraftsystemet aldri blir nøyaktig som planlagt. Regulerkraftmarkedet må derfor brukes for å tilpasse produksjon og forbruk til hvordan forholdene faktisk er. Eksempelvis må regulerkraftmarkedet regulere situasjonen når forbruket blir annerledes enn forutsatt fordi det blir uventet kaldere eller varmere. Et annet eksempel er at økt regn og vind fører til at elvekraftleverandører og vindkraftleverandører leverer mer energi enn planlagt. Det finnes også andre uønskede forhold i kraftsystemet som gjør at det blir avvik mellom det planlagte og det faktiske.

Men finnes det forhold som ikke kan regnes som uønskede i kraftsystemet, og som følgelig ikke er ment at regulerkraftmarkedet skal ta seg av? Svaret på dette må være ja. Det fins forhold som bare har indirekte innflytelse på kraftsystemet, og som derfor ikke kan regnes som forhold i kraftsystemet. Eksempelvis kan det tenkes

¹⁵⁶ Det er for øvrig grunn til å tro at en domstol ville avstått fra å prøve dette av de samme grunner. Dette svekker aktualiteten av å fatte konklusjoner på detaljnivå.

at produsentene bevisst anmelder en noe mindre produksjon enn det som faktisk er planen. Dette for å få en høy regulerkraftpris for den energi som produseres utover det anmeldte.¹⁵⁷ Regulerkraftmarkedet er ikke ment å dekke denne typen av avvik, da dette ikke kan regnes som forhold i kraftsystemet. Det motsatte ville gitt rom for utnytting av regulerkraftmarkedet og følgelig svekket tilliten til markedet.

Videre viser dom avsagt i Oslo tingrett 1. juli 2004 (TOSLO-2004-462) mellom Statnett og Norigo Energi AS (heretter Norigo) et annet forhold som regulerkraftmarkedet ikke skal håndtere.¹⁵⁸ Norigo kjøpte strøm på spotmarkedet og videresolgte den til omtrent 30 000 kunder i sluttbrukermarkedet. På ett punkt dokumenterte ikke Norigo overfor Statnett at de hadde inngått noen avtale om kjøp av kraft for neste døgn. Sluttbrukerne som hadde avtale om kjøp av strøm fra Norigo ville naturligvis bruke strøm som vanlig, noe som ville betydd at deres forbruk ville måtte fremskaffes gjennom regulerkraftmarkedet. Av frykt for å måtte ta i bruk regulerkraftmarkedet for å måtte anskaffe den strømmen som Norigo ikke kom til å få kjøpt inn, hevet Statnett balanseavtalen. Dermed ble Norigo utestengt fra engrosmarkedet for strøm. Det ble tvist om Statnett hadde en slik hevingsadgang, noe domstolen kom til at de hadde. Her er en del av den forvaltningsrettslige begrunnelsen (s. 5):

¹⁵⁷ Dersom mange produsenter tenker det samme, vil systemet formelt planlegges i underbalanse, og regulerkraftprisen vil ligge høyere enn spotprisen i de relevante områder, se pkt. 4.2.4 om anmelding i regulerkraftmarkedet nedenfor.

¹⁵⁸ Tvisten ble utløst før systemansvarforskriften trådte i kraft. Dommen er likevel relevant, fordi lite tilsier at systemansvarforskriften i forhold til tidligere har forandret hvilke forbruks- og produksjonsavvik som regulerkraftmarkedet skal håndtere.

«Dersom Statnett ikke hadde reagert [ved å heve], ville det vært nødvendig å belaste regulerkraftmarkedet med den elkraft som Norigo ikke var i stand til å skaffe for å betjene sine kontraktsforpliktelser. Dette er åpenbart ikke hensikten med regulerkraftmarkedet, som er tiltenkt en rolle for de mer nødvendige, tilbakevendende avvik i form av overraskende temperaturutvikling etc. Det å belaste regulerkraftmarkedet slik situasjonen var ville bidratt til å svekke tilliten i markedet, og også få betydning i form av økonomisk risiko avhengig av prisene i regulerkraftmarkedet.»

Regulerkraftmarkedet skulle altså håndtere «de mer nødvendige, tilbakevendende avvik i form av overraskende temperaturutvikling etc.». Regulerkraftmarkedet skulle ikke håndtere slike problemer som den aktuelle balanseansvarlige her hadde.

Endelig skal regulerkraftmarked drives og utvikles «for i driftstimen å håndtere andre uønskede forhold i kraftsystemet», jf. sf. § 11 (1). To typer av forhold faller inn her. For det første er driftsforstyrrelse uønsket forhold, fordi det innebærer utløsning, påtvunget eller utilsiktet utkobling, eller mislykket innkobling som følge av feil i kraftsystemet, jf. § 3 bokstav a.¹⁵⁹ For det andre er flaskehals i regional- og sentralnettet uønskede forhold i kraftsystemet. Paragraf 5 (3) presiserer at de flaskehalsene som ikke håndteres etter § 5 (1-2) skal håndteres ved bruk av regulerkraftmarkedet.¹⁶⁰

¹⁵⁹ I det følgende fokuserer jeg imidlertid på balanseringen av systemet. Dette bør imidlertid ikke være noe annet enn å håndtere en driftsforstyrrelse. Statnett handler ofte med utjevningsformål for øye ved slik håndtering. Det må legges til at manuell regulering, og da særlig nedregulering, også i en del tilfeller gjøres for å hindre skadevirkninger av en driftsforstyrrelse. I slike tilfeller skal også markedsbaserte virkemidler tas i bruk i størst mulig grad.

¹⁶⁰ Håndtering av flaskehals dreier seg til syvende og sist om balansering av de delene av kraftsystemet som er rundt flaskehalsene.

Momentan tilpasning av mengde og pris

Aktørene skal som utgangspunkt ha kontraktsfrihet. Dette må innebære at aktørene får mulighet til å velge hvor mye kraft de ønsker å omsette og prisen de vil ha. Det er videre en forutsetning for frikonkurransesmodellen at aktørene i størst mulig utstrekning skal ha mulighet til å tilpasse produksjonen eller forbruket til det nivå som gir høyest fortjeneste. Dette trekker i retning av at aktørene skal kunne justere mengden de vil omsette også etter at anmeldingene i regulerkraftmarkedet er sendt inn.¹⁶¹ På den andre siden skal ikke korrigeringsadgangen hindre arbeidet for momentan balanse i systemet. Følgelig skal ikke Statnetts arbeid for effektbalanse vanskeliggjøres i for stor grad. Statnett må vite om de har regulerkraft i en bestemt driftstime i rimelig tid før den tar til.¹⁶²

Frikonkurransesmodellens forutsetning om momentan tilpasning angår i prinsippet ikke tilpasning av pris. Grunnen er at aktørene i fullkommen konkurranse oppfatter prisen som gitt.¹⁶³ I regulerkraftmarkedet vil situasjonen i mange tilfeller være den motsatte. Aktørene har faktisk mulighet til å påvirke prisen. Hensynet til kontraktsfrihet tilsier at aktørene da skal ha mulighet til å korrigere prisen etter at anmeldingene er levert inn. Dette vil dessuten gjøre at prissignalene er mer treffende for markedssituasjonen. I en oppregulerings situasjon hvor prisen stiger, kan dette stimulere til flere regulerkraftbud og dermed lette Statnetts arbeid for å oppnå momentan balanse.

Dette tilsier at aktørene i størst mulig grad skal kunne korrigere både pris og mengde.

¹⁶¹ Anmeldingene sendes inn kvelden før driftsdøgnet.

¹⁶² Dette eksempelvis for å få tid til å forberede effektrekvirering etter sf. § 12 (4).

¹⁶³ SAF-rapporten s. 37.

Ingen transaksjonskostnader

Statnett skal i størst mulig grad redusere transaksjonskostnadene. Dette innebærer for det første at Statnett skal gjøre det lettest mulig for aktørene å finne sin kontraktspart. En måte å løse dette på er at Statnett selv fremstår som kontraktspart overfor alle som aktivt eller passivt handler regulerkraft i dette markedet.¹⁶⁴ Statnett må for det andre redusere transaksjonskostnader ved å ha enkle prosedyrer for hvordan man inngår kontrakt. For det tredje må Statnett gjøre vilkårene for regulerkraftshandel enkle og tilgjengelige for å unngå usikkerhet og tvil. Eksempelvis skal forklaring på teknisk vanskelige klausuler være lett tilgjengelig. Dette slik at aktørene skal slippe å bruke mye ressurser på å finne ut av dette.

Frivillighet fremfor tvang

Det er altså en sentral forutsetning at aktørene skal ha kontraktsfrihet. Kontraktsfrihet vil si at aktørene selv skal velge om de vil inngå avtale og hva de eventuelt vil avtale.¹⁶⁵ Følgelig må aktørene i størst mulig grad kunne velge om de vil omsette kraft, og om de vil gjøre det i det bilaterale markedet, elspotmarkedet og/eller regulerkraftmarkedet. Statnett skal i minst mulig grad gripe inn i aktørenes valg.¹⁶⁶ Dette innebærer at Statnett skal gjøre samfunnsmessige rasjonelle grep for at tvangsmessige virkemidler (etter sf. § 12 (4-5) og § 13) i minst mulig grad blir benyttet.

¹⁶⁴ Se om aktive og passive aktører i pkt. 4.2.2 nedenfor.

¹⁶⁵ I avsnittet om momentan tilpasning av mengde og pris ovenfor ble et annet aspekt ved kontraktsfriheten berørt.

¹⁶⁶ Sml. de overordnede prinsippene i de tidligere retningslinjene for systemansvaret i kraftsystemet.

Mange aktører

Mange, fremfor få, aktører i markedet, innebærer normalt at det blir bedre konkurranse. Det gir som regel lavere markedspris. Dette tilsier at Statnett skal ha ordninger som gjør at aktører trekker til regulerkraftmarkedet.¹⁶⁷ Her er et sentralt virkemiddel:

Mange aktører får en blant annet gjennom å kjøpe inn effektreserver som resulterer i at aktører påtar seg en plikt til å handle i regulerkraftmarkedet. Det følger eksplisitt av forarbeidene at kjøp av effektreserver er et markedsbasert virkemiddel.¹⁶⁸ Uttrykket «størst mulig grad» tilsier at innkjøp av slike plikter skal gjøres så langt det er mulig. Hensynet til samfunnsøkonomisk effektivitet taler imidlertid imot at Statnett skal gjøre slike innkjøp i for stor grad. Følgelig må ikke Statnett kjøpe inn effektreserver i perioder det ventes å være nok regulerkraftmarkedsaktører. Dette vil som oftest gjelde i sommerhalvåret.

Annerledes blir det i vinterhalvåret, da det ofte melder seg for få aktører i regulerkraftmarkedet til å kunne balansere systemet. Hva som skal regnes som mange aktører i slike perioder, kan ikke besvares generelt. Det må vurderes konkret fra tid til annen, eksempelvis hver uke. Utgangspunktet er at det skal være mange nok aktører slik at Statnett kan håndtere situasjoner med effektsvikt.¹⁶⁹ For å sikre en viss konkurranse i markedet bør ikke Statnett bare legge opp til det antallet aktører som sikrer systembalanse akkurat. Flere aktører betyr økt konkurranse. Statnett må imidlertid ta i betraktning at det ikke vil være

¹⁶⁷ Ordninger som bidrar til et mer likvid marked, vil dessuten være markedsmessig fordi det reduserer sjansen for at Statnett må tvinge aktører inn i markedet.

¹⁶⁸ NVEs utsendelsesbrev til høringsinstansene 29. juni 2001 s. 21.

¹⁶⁹ Se pkt. 3.2.4 om Statnett og hensynet til forsyningsikkerhet ovenfor.

samfunnsmessig rasjonelt å gardere seg mot enhver driftssituasjon ved hjelp av markedet.¹⁷⁰ Til det blir de samfunnsøkonomiske kostnadene for store. Markedet skal med andre ord ikke løse alle problemer til enhver pris.

Om Statnett skal kjøpe inn effektreserver for å håndtere eventuelle driftsforstyrrelser og flaskehals, er det vanskelig å si noe presist om. På den ene siden vil slike innkjøp sikre at regulerkraftmarkedet oftere vil kunne løse problemer som oppstår som følge av driftsforstyrrelser og flaskehals. På den andre siden vil effektreserveinnkjøp fort bli kostnadskrevende. En mellomløsning er å kjøpe inn nok opsjoner slik at regulerkraftmarkedet kan håndtere flaskehals og driftsforstyrrelser som ofte oppstår.

Ingen aktører med konkurransebegrensende atferd

Aktørers konkurransebegrensende atferd hindrer fullkommen konkurranse.¹⁷¹ Statnett skal derfor gjøre alt som er mulig for å hindre dette. Siden Statnett ikke har noen bred kompetanse som konkurransetilsynsmyndighet, blir rapportering til konkurransemyndigheter det Statnett i første rekke kan gjøre. Unntak fra dette er i sf. § 11 (2). Etter denne kan Statnett suspendere bud når det er åpenbart at markedet ikke gir en samfunnsøkonomisk effektiv prissetting innenfor et avgrenset geografisk område. En slik prissetting er ikke sjelden et utslag av konkurransebegrensende atferd. Eksempelvis kan dette være tilfellet når en eller flere samarbeidende aktører bevisst utnytter sin markedsdominans ved å styre markedsprisene i sin favør.

Ordet «kan» i § 11 (2) tilsier at Statnett ikke har noen plikt til å foreta prissuspensjon dersom minstevilkåret er oppfylt. Imidlertid kommer kravet om størst mulig markedsmessighet inn. Dette tilsier

¹⁷⁰ Ot.prp. nr. 56 (2000-2001) s. 41.

¹⁷¹ Se eksempelvis Sejersted m.fl., 1995 s. 283-284 forutsetningsvis.

at Statnett i størst mulig grad skal hindre konkurransebegrensende atferd. Prissuspensjonshjemmelen bør derfor brukes for å hindre dette, enten ved at Statnett gjør aktørene oppmerksom på at prissuspensjon kan bli aktuelt, og/eller at Statnett faktisk benytter seg av adgangen.

Tillit i markedet

Økt tillit blant aktørene i markedet innebærer økt markedsmessighet.¹⁷² Dette kan eksempelvis gjøre at flere trekker til markedet, og at det dermed blir økt konkurranse. Tillit i regulerkraftmarkedet innebærer i alle fall tre elementer: (1) Tillit til at Statnett benytter regulerkraftmarkedet etter sitt formål.¹⁷³ (2) Tillit til selve regulerkraftmarkedet eller markedsmekanismene i det. (Eksempelvis tillit til at prisdannelsen ikke er slik at noen får utnyttet en situasjon på fellesskapets bekostning.) (3) Tillit til at markedet tilrettelegges på en nøytral, uavhengig og ikke-diskriminerende måte,¹⁷⁴ og dermed tillit til at det konkurreres på like vilkår.

Mest mulig markedsmessighet tilsier at Statnett skal sørge for at tilliten i markedet blir så stor som mulig.¹⁷⁵

¹⁷² At økt tillitt gir økt markedsmessighet ligger til grunn for frikonkurranseforutsetningen om bonafide-transaksjoner. Denne forutsetningen går i korthet ut på at alle aktører regner med at det ikke er noen form for svindel involvert i mulige avtaler, se Hammer, *Tilrettelegging av kraftmarkedet* s. 123-124.

¹⁷³ Dette var fremme i det siterte avsnittet fra balansepliktdommen, se i avsnittet om regulerkraftmarkedets formål ovenfor.

¹⁷⁴ I tråd med enf. § 5A-1 (3) og sf. § 4 bokstav b.

¹⁷⁵ Størst mulig grad av informasjon og gjennomsiktighet i markedet bidrar til økt tillitt.

Full informasjon

I forbindelse med revideringen av systemansvarliges informasjonsplikter i systemansvarsforskriften uttalte NVE at informasjon generelt er et meget viktig virkemiddel i myndighetenes regulering av kraftmarkedet.¹⁷⁶ Dette og «størst mulig grad»-kravet tilsier at Statnett skal utarbeide og distribuere markedsrelevant informasjon til aktørene i størst mulig utstrekning. Dette gjelder både informasjon om fysiske forhold i kraftsystemet som er av betydning for regulerkraftmarkedet,¹⁷⁷ og informasjon om andre markedsforhold som markedsområder, omsatt mengde, pris, prissuspensjon og lignende.¹⁷⁸ Forarbeidene modifierer imidlertid dette noe ved at informasjon om enkeltaktørers kommersielle disposisjoner i kraftmarkedet ikke skal være åpen.¹⁷⁹ Utrykket «størst mulig grad» skal derfor tolkes innskrenkende på dette punkt.

Noe annet kunne ha ført til motstrid med regler om taushetsplikt i forvaltningsloven § 13.¹⁸⁰ Etter denne plikter enhver som utfører tjeneste eller arbeid for et forvaltningsorgan å hindre at andre får adgang eller kjennskap til det han i forbindelse med tjenesten eller arbeidet får vite om «drifts- eller forretningsforhold som det vil være av konkurransemessig betydning å hemmeligholde av hensyn til den som opplysningen angår». Dessuten gjør elmarkedsdirektiv II at informasjonsspredningen må begrenses. Hovedregelen

¹⁷⁶ Se «Forskriftene om systemansvar og rasjonering - høringsdokument» av juni 2004 s. 11.

¹⁷⁷ Sml. sf. § 4 bokstav f.

¹⁷⁸ Konkrete informasjonsplikter følger av §§ 5 (4) og 11 (2) 2. pkt.

¹⁷⁹ NVEs utsendelsesbrev til høringsinstansene 29. juni 2001 s. 35.

¹⁸⁰ Denne regelen kan komme inn siden Statnett må sees på som et funksjonelt forvaltningsorgan under utøvelsen av systemansvaret, se Ot.prp. nr. 56 (2000-2001) s. 42, forvaltningsloven § 1 (2) og energiloven § 5A-1 (3) forutsetningsvis.

etter art. 12 er at «transmissionssystemoperatør[-en har] tavshedspligt om forretningsmæssigt følsomme oplysninger, som modtages i forbindelse med udøvelsen af systemoperatørens virksomhed». Videre står det at «oplysninger om egne aktiviteter, som kan være forretningsmæssigt fordelaktige, videregives på en ikke-diskriminerende måde».

4 Statnetts tilrettelegging av regulerkraftmarkedet og det tilknyttede regulerkraftopsjonsmarkedet

4.1 Innledning

I dette kapittelet skal Statnetts markedstilrettelegging presenteres og plasseres i den rettslige rammen som er drøftet i kapittel 3 ovenfor. Jeg skal først behandle regulerkraftmarkedet i pkt. 4.2. Her skal jeg primært presentere de vesentligste av vilkårene for regulerkraftmarkedet som Statnett opererer med. I pkt. 4.3 presenteres regulerkraftopsjonsmarkedet nærmere. Statnett har også utarbeidet noen vilkår for dette markedet. Disse vil også komme til å stå sentralt i behandlingen.

Hovedsiktemålet i dette kapittelet er å presentere regulerkraftmarkedet og regulerkraftopsjonsmarkedet. Dette forhindrer imidlertid ikke at jeg på enkelte punkter, hvor jeg finner det naturlig, går inn på korte drøftelser av hvorvidt tilretteleggingen er markedsmessig. Formålet med disse drøftelsene er ikke å felle dom over Statnetts markedsfasilitering, men heller plassere den i sin rettslige kontekst. Endelige konklusjoner om hvorvidt Statnett ivaretar systemansvaret på en samfunnsmessig rasjonell måte, og i størst mulig grad tar i bruk markedsbaserte virkemidler, er det ikke mulig å fatte her. Det forutsetter nærmere analyser av både operasjonelle og økonomiske forhold, som jeg ikke har forutsetninger for å gjøre.¹⁸¹

¹⁸¹ Det er vel også grunn til å tro at domstolen vil avstå fra å foreta slike dyperegående analyser og derfor også avstå fra å felle dom, fordi de har føler de har for liten innsikt i slike forhold. En domstol vil med andre ord antakelig anse seg for å være på bortebane i spørsmålet om et virkemiddel

4.2 Regulerkraftmarkedet

4.2.1 Innledning

Med hjemmel i enf. § 5A-1 (4) og sf. § 11 (1) om drift og utvikling av regulerkraftmarkedet utarbeidet Statnett i mai 2003 «Vilkår for regulerkraftmarkedet» (heretter bare RKM-vilkår).¹⁸² I forkant av dette sendte Statnett ut et høringsnotat om disse vilkårene til balanseansvarlige og konsesjonærer.¹⁸³ Høringsrunden medførte kun mindre endringer fra det Statnett hadde foreslått. Presentasjonen baserer seg også på dette høringsnotatet.

Vilkårene angir hvordan man inngir bud, hvordan bud håndteres, og hvordan prissettingen er. En del av vilkårene er bare en faktisk beskrivelse av hvordan Statnett kommer til å håndtere ulike situasjoner. Vilkåret kan i slike tilfeller nærmest regnes som et forhåndsløfte fra Statnett om hvordan noe skal håndteres.¹⁸⁴

er mest mulig markedsmessig. Grensen mellom hva domstolen kan prøve og ikke kan prøve, skal jeg ikke trekke her.

¹⁸² Vilkårene finnes per 9. oktober 2006 på <http://www.statnett.no/Files/Open/Vilkår%20RK%20-%20mai%202003.doc>. Vilkårssettet trådte nærmere bestemt i kraft 26. mai 2003, se Gunnar Martinsen m.fl., *Energiloven med kommentarer*, Oslo 2004 s. 190.

¹⁸³ «Høringsnotat – Vilkår for regulerkraftmarkedet» av 19.03.2003 finnes per 9. oktober 2006 på <http://www.statnett.no/Files/Open/Høringsnotat%20-%20regulerkraftmarked.DOC>.

¹⁸⁴ At det ligger noe normativt i faktiske beskrivelser, harmoniserer med Hammers utlegning av lignende problemstillinger. I de gamle retningslinjene for systemansvaret var det også faktiske beskrivelser av hva som kom til å skje. Ved drøftelsen av en av disse konkluderer Hammer med at «det normative aspektet ligger implisitt i bestemmelsen», jf Hammer, *Tilrettelegging av kraftmarkedet* s. 218.

Ved administrasjonen av regulerkraftmarkedet gjør Statnett mye som ikke eksplisitt følger av vilkårene for regulerkraftmarkedet eller dens forarbeider – eksempelvis informerer Statnett aktører om markedsrelevante forhold. Denne delen av markedstilretteleggingen skal ikke drøftes her.

I det følgende sonderer jeg mellom aktive og passive aktører (pkt. 4.2.2). I pkt. 4.2.3 til 4.2.6 fokuseres det utelukkende på de aktive aktører. I pkt. 4.2.3 angis kriteriene for markedsadgang. Deretter presenterer jeg prosedyrene for anmelding (4.2.4), håndtering av bud (4.2.5) og prisfastsettelse (4.2.6) i regulerkraftmarkedet. Endelig, og for helhetens skyld, behandler jeg hovedtrekkene i Statnetts regulerkraftmarkedsavregning i pkt. 4.2.7 før det avrundes i pkt. 4.2.8.

4.2.2 Aktive og passive aktører

Det er både aktive og passive aktører i regulerkraftmarkedet.¹⁸⁵ I praksis er alle balanseansvarlige passive aktører. Dette fordi de aldri klarer å tilføre kraftsystemet den mengde energi som de henter ut. De balanseansvarlige regnes som aktører i regulerkraftmarkedet fordi de i praksis etterspør balanseringsytelser som skal kompensere for den ubalanse de tilfører systemet, og fordi regulerkraftprisen benyttes ved betaling av denne ubalansen.¹⁸⁶ Disse aktørene regnes som passive aktører siden de ikke entrer markedet og påvirker regulerkraftprisen direkte.

Aktive aktører er derimot med på å bestemme regulerkraftprisen gjennom å inngi bud i markedet. De balanseansvarlige kan også være aktive aktører i regulerkraftmarkedet. Det samme gjelder andre aktører som kan bidra med regulerkraft, og som er tilknyttet

¹⁸⁵ «Høringsnotat – Vilkår for regulerkraftmarkedet» av 19.03.2003 s. 1.

¹⁸⁶ Se avregningsforskriften (11. mars 1999 nr. 301) § 4-2 (1) 2. pkt..

en balanseansvarlig. Først når en aktiv aktør har inngitt bud og fått tilslag, skal regulerkraft ytes.

Alle aktører forholder seg til Statnett. Dette innebærer at balanseansvarlige slipper å lete etter aktører som kan hjelpe dem med å eliminere ubalanse. Den jobben gjør Statnett for aktørene.

4.2.3 Markedsadgang

For å være aktiv aktør i regulerkraftmarkedet må en for det første ha omsetningskonsesjon som er gitt av NVE med hjemmel i enl. § 4-1.¹⁸⁷ For det andre må en ha inngått balanseavtale med Statnett, eller indirekte har gjort det gjennom en balanseansvarlig. For det tredje må «Vilkår for regulerkraftmarkedet» være godtatt. Det siste betyr ikke at disse bør være underskrevet, for det er ikke mulig.¹⁸⁸ Det som skjer, er at aktørene ved inngivelse av bud blir forpliktet til å forholde seg til disse vilkårene. Vilkaene er ikke i seg selv en avtale om ytelse av regulerkraft, men rammen rundt en mulig avtale. Avtale er først kommet i stand når Statnett har gitt tilslag på et bud. En del av vilkårene vil da ha betydning for aktørenes kontraktsforpliktelser.

Det er ikke noe kriterium at man må være produsent for å kunne delta i dette markedet. Dette gjør at også sluttbrukere og tradere, som verken produserer eller forbruker strøm selv, i utgangspunktet kan delta i regulerkraftmarkedet.

¹⁸⁷ Anleggskonsesjon etter enl. § 3-1 kreves også i de fleste tilfeller. Aktører som utelukkende omsetter i kraftmarkedet og ikke fysisk er tilknyttet kraftsystemet, trenger imidlertid ikke anleggskonsesjon.

¹⁸⁸ Aktøravtalen i elspotmarkedet må derimot underskrives.

4.2.4 Anmelding

Oversikt over vilkårene for anmelding

Regler for anmelding i regulerkraftmarkedet finnes i vilkårenes første del. Aktører med markedsadgang kan anmelde både opp- og nedregulering eller begge deler for hver enkelt time i kommende driftsdøgn.¹⁸⁹ Et nedreguleringsbud signaliserer en aktørs ønske om å hente mer energi ut av kraftsystemet eller ønske om å tilføre kraftsystemet mindre energi enn planlagt. Et oppreguleringsbud innebærer det motsatte. Både opp- og nedreguleringsbud skal vise pris og hvor stor effektstyrke som tilbys.¹⁹⁰ Prisen oppgis i kroner per MW. Prisene skal videre være delelig med 5.¹⁹¹ Effektstyrken oppgis i antall MW. Effektkvantum for bud skal ha timeoppløsning med konstant effekt i hver time.¹⁹² Dette hindrer likevel ikke at effektkvantum til bud med samme pris kan variere fra time til time. Vilkårene setter dessuten ikke noe hinder for at samme aktør kan legge inn flere opp- og/eller nedreguleringsbud for samme time. Statnett kan derfor neppe hindre at samme kraftverk tilbyr flere mindre volumer til ulike priser, i stedet for å anmelde ett stort volum til én pris. En adgang til flere bud i samme driftstime virker markedsmessig, fordi det reduserer sjansen for at Statnett i driftstimen trenger å splitte opp bud ved bare å benytte deler av anmeldt kvantum, jf. vilkårenes pkt. 2.6. En slik oppsplitting kan virke inngripende overfor aktører som hadde ønsket en annen pris per MWh ved kjøp/salg av mindre kvantum enn tilbudt.

¹⁸⁹ RKM-vilkårenes pkt. 1.2.

¹⁹⁰ Vilkårenes pkt. 1.5.

¹⁹¹ Vilkårenes pkt. 1.5.

¹⁹² Vilkårenes pkt. 1.8 (1). Andre ledd drøftes nedenfor i eget avsnitt om minstekvantumsgrenser.

Minimum varighet for et bud er på én time.¹⁹³ Dessuten må budgiver ha en beredskap som sikrer at reguleringen blir effektivert innen 15 minutter.¹⁹⁴ Budene angis per kraftstasjon/kraftstasjonsgruppe eller eventuelt forbrukssted.¹⁹⁵ Videre skal anmeldingen angis skriftlig på en elektronisk måte som Statnett har spesifisert.¹⁹⁶

Anmeldingene i regulerkraftmarkedet for neste døgn må være Statnett i hende innen klokken 19.30.¹⁹⁷ I «vanskelige driftssituasjoner» etter sf. § 12 (4) og enf. § 5A-1 (7) og ved «driftsforstyrrelser» etter sf. § 12 (5) skal anmeldingen sendes til Statnett Landssentral snarest mulig.¹⁹⁸

Ved innlevering av anmeldelser er ikke bindende avtale inngått. Dette skjer dersom og eventuelt i det øyeblikk Statnett eventuelt aktiverer budet. Avtalen kommer med andre ord i stand i selve driftsdøgnet.

Særlig om aktørenes korrigeringsadgang

Selv om driftsdøgnet har begynt, er ikke aktørene bundet til sine bud. Ved elektronisk kommunikasjon kan anmeldingene korrigeres med virkning tidligst fra en time etter første timeskift etter korreksjonen, jf. RKM-vilkårenes pkt. 1.4 (1) 2. punktum.¹⁹⁹ I følge

¹⁹³ Vilkårenes pkt. 1.9.

¹⁹⁴ Vilkårenes pkt. 1.10.

¹⁹⁵ Vilkårenes pkt. 1.2.

¹⁹⁶ Vilkårenes kt. 1.3.

¹⁹⁷ Vilkårenes pkt. 1.4.

¹⁹⁸ Vilkårenes pkt. 1.4 (3).

¹⁹⁹ Det er en totimers-frist ved annen kommunikasjon enn elektronisk kommunikasjon, jf. vilkårenes pkt. 1.4 (1) 3. setning. Selve lengden på tidsfristene har jeg lite grunnlag for å vurdere her. Aktørene har muligheten

vilkåret kan «anmelding korrigeres», noe som tilsier at både anmeldt pris og mengde kan korrigeres. Vilkaoret angir ikke noen spesielle grunner som kvalifiserer til mulig korrigering. Dette tilsier at aktorene kan korrigere uten å måtte dokumentere gode grunner for det.²⁰⁰ Følgelig kan aktorene eksempelvis av bedriftsøkonomiske grunner korrigere sitt bud. Rent markedsmessig er dette positivt, siden det åpnes for at aktører kan agere på prissvingninger.²⁰¹ Dette må igjen anses for å være samfunnsmessig rasjonelt.

Særlig om prisgrenser på oppreguleringsbud

Høyeste anmeldingspris på oppregulering kan ikke være mer enn dobbelt så stor som det aktuelle elspotområdet pris i driftstimen det anmeldes for, jf. RKM-vilkårenes pkt. 1.7. Denne øvre grensen kan imidlertid ikke være lavere enn 50 000 NOK per MWh. I dagens markedssituasjon er sistnevnte terskel mest aktuell. Spørsmålet er om det er markedsmessig å sette opp slike øvre prisgrenser. På den ene siden skal aktorene som den klare hovedregel bestemme prisene i kraft av sin kontraktsfrihet. Dette innebærer også at perioder med høye priser skal tolereres. Grunnen er at dette skal gi aktorene insitamenter til å anmelde i markedet. Dette taler imot at disse øvre prisgrensene er i tråd med prinsippet om markedsmessige virkemidler. På den andre siden er det noen priser som ikke gir et reelt bilde av behovet for regulerkraft, men snarere enkelte regulerkrafttilbydernes vilje til å utnytte en situasjon eller posisjon på fellesskapets bekostning. Det er ikke

til å trekke bud utenom disse fristene ved dokumenterbare tekniske feil eller plutselige store tilsigsforandringer, jf. vilkårenes pkt. 1.4 (2).

²⁰⁰ Statnetts praksis viser også at dette er tilfellet. Riktignok kan bud suspenderes, se mer om dette i avhandlingens pkt. 4.2.5 nedenfor.

²⁰¹ Se avsnittet om momentan tilpasning av mengde og pris i avhandlingens pkt. 3.3.3 ovenfor.

markedsmessig å la slike aktører få benytte seg av sin kontraktsfrihet i så stor grad som de ønsker. Følgelig virker det markedsmessig å sette opp øvre prisgrenser for oppreguleringsbud. Jeg har ikke forutsetninger for å svare på om prisgrensene er satt på en markedsmessig måte.

I stedet for faktisk å prissuspendere med hjemmel i sf. § 11 (2), oppstilles et vilkår som forhindrer dette. Det at reguleringen er mer i forkant enn i etterkant er en ikke ukjent fra regulering på kontraktsrettens område. I eksempelvis finansavtaleloven etableres opplysnings- og frarådingsplikter fremfor ugyldighetsregler, se eksempelvis henholdsvis § 46 og § 47.

Etter pkt. 1.6 1. punktum er laveste anmeldingspris for oppregulering, nærmeste hele 5 kroner over områdepris for elspot. Spørsmålet er om det er markedsmessig å sette nedre prisgrense på oppregulering. På den ene siden taler begrenset kontraktsfrihet mot at dette er markedsmessig. Videre virker det samfunnsøkonomisk ulønnsomt å tillate aktører å ta seg mindre betalt enn spotprisen, om de ønsker det.

På den andre siden må det, som tidligere nevnt, ikke bare være samfunnsøkonomisk lønnsomhet i et bestemt øyeblikk som skal sikres.²⁰² Hva som er samfunnsøkonomisk effektivt må vurderes innenfor en lengre tidshorisont. Prisgrensen for anmelding i regulerkraftmarkedet gjør at prisen for oppregulering i dette markedet alltid vil være høyere enn spotprisen. Dette gir aktørene stabile økonomiske insitamenter til å handle i regulerkraftmarkedet. Dessuten vil en høyere regulerkraftpris sikre at aktører som blir tvunget inn i markedet, ikke får dårlig betalt for regulerkraften som selges. Dermed reduseres noe av tvangselementet ved

²⁰² Se avsnittet om Statnett og hensynet til samfunnsøkonomisk effektivitet i avhandlingens pkt. 3.2.2 ovenfor.

effektrevirering. Samlet sett virker det markedsmessig å sette en nedre grense for pris på oppregulering, noe som for øvrig også må anses som samfunnsmessig rasjonelt.

Særlig om prisgrense på nedreguleringsbud

Ved nedregulering er det også en prisgrense rundt områdeprisen for elspot i den aktuelle timen, jf. pkt. 1.6 2. punktum. For anmeldelser av slike kjøp er høyeste anmeldingspris nærmeste hele 5 kroner under områdepris for elspot. Denne regelen er en speilvending av den nedre anmeldingsprisgrensen for oppregulering, jf. pkt. 1.6 1. punktum. Speilvendingen består blant annet i at det her er en øvre prisgrense (og ikke nedre) for kjøp (og ikke salg) av regulerkraft. Spørsmålet er om det er i tråd med markedsmessige prinsipper å sette en øvre prisgrense på nedreguleringsbud. På den ene siden innsnevrer grensen aktørens kontraktsfrihet. Dessuten virker det samfunnsøkonomisk ulønnsomt ikke å utnytte betalingsvilligheten til aktører som ønsker å betale mer enn spotpris for regulerkraften. På den andre side vil slik prisgrense gi stabile økonomiske insitamenter til å inngi nedreguleringsbud. Dette fordi denne energien er billigere enn kraften i spotmarkedet.²⁰⁵ Dette er med på å sikre at flere aktører frivillig ønsker å bidra med nedregulering. Disse momentene taler avgjørende for at det er markedsmessig å sette en øvre prisgrense på nedreguleringsbud. Overfor nevnte grunner tilsier også at en slik løsning er samfunnsmessig rasjonell.

²⁰⁵ Typisk vil en vannkraftleverandør med mulighet for å regulere magasinene kunne spare denne potensielle energien og selge den på spotmarkedet dagen etter (forutsatt at det ikke er fare for overløp i magasinene). Dette vil kunne være lønnsomt for vannkraftleverandøren.

Særlig om effektkvantumsgrensen

Hovedregelen er at minstekvantum for bud ordinært er på 25 MW (eller 25 000 kilowatt), se pkt. 1.8 (2). En vurdering av om denne grensen er mest mulig markedsmessig, forutsetter grundig kjennskap til fysiske forhold i kraftsystemet. Jeg skal derfor bare angi noen hovedsynspunkter som Statnett må ta i betraktning:

Jo lavere grensen settes, desto mer markedsmessig er den. Dette fordi flere aktører slippes til.²⁰⁴ På den andre siden må ikke grensen settes så lavt at det blir fare for at aktørenes bidrag ikke monner nok til å balansere systemet. Aktører som bare kan bidra med noen få MW, bør derfor ikke involveres. Når det er sagt, må Statnett likevel nøye vurdere hvor langt ned den nedre grensen for antall MW kan settes. Et av momentene som må tas i betraktning, er om en senkning av terskelen kan bidra til at aktører i områder som ofte får begrenset tilknytning til det øvrige av kraftsystemet, kommer til å søke til markedet. En generell senkning av terskelen vil nok bidra til økt konkurranse i slike områder.

Imidlertid innebærer en senkning av terskelen at Statnett får flere aktører å forholde seg til. Derfor må den administrative innsatsen intensiveres i og med at flere aktører skal kontaktes. Dette kan bli samfunnsøkonomisk kostbart. Dessuten kan det gjøre balanseringen av systemet mer uforutsigbar og vanskelig, siden det er høyere risiko for at det skjer noe galt, i og med det er flere aktører som bidrar med regulerkraft.

Her skal det som nevnt ikke konkluderes på om 25 MW-grensen tilfredsstillende kravet om størst mulig grad av markedsmessighet. Kravet om størst mulig bruk av markedsbaserte virkemidler tilsier

²⁰⁴ Se om mange aktører i avhandlingens pkt. 3.3.3 ovenfor.

imidlertid at Statnett i alle fall bør ta en vurdering av om denne minimumsgrensen kan senkes.²⁰⁵

4.2.5 Håndtering av bud

Oversikt over vilkårene for håndtering av bud

Regler for håndtering av bud i regulerkraftmarkedet er i vilkårenes andre del. Først i del to er det en deskriptiv uttalelse om at regulerkraftbud i andre nordiske land vil bli benyttet på lik linje med bud i det norske regulerkraftmarkedet.²⁰⁶ De nordiske systemoperatørene samarbeider om en nordisk regulerkraftliste som gjør at nordiske regulerkraftaktører opererer på et nordisk marked.²⁰⁷ Dette innebærer eksempelvis at svenske aktørers bud kan påvirke prisen i det norske regulerkraftmarkedet. Motsatt kan norske aktørers bud påvirke prisen i det svenske regulerkraftmarkedet. Den nordiske regulerkraftlisten må karakteriseres som en fellesløsning for det nordiske kraftmarkedet. Forarbeidene til systemansvarsforskriften forutsetter at slike løsninger er markedsbaserte virkemidler.²⁰⁸ Selv om de norske

²⁰⁵ Eksempelvis bør Statnett vurdere muligheten for å effektivisere sine administrative rutiner slik at korrespondanse med flere aktører kan gjøres. Helt uten å ha forutsetninger for verken spørre godt eller svare, lurer jeg på om beordring av effekt kan skje via et tilpasset e-postprogram som muliggjør kommunikasjon med flere aktører. I dag kontaktes aktørene via telefon.

²⁰⁶ RKM-vilkårenes pkt. 2.1.

²⁰⁷ Flaskehalser mellom områder kan imidlertid gjøre at det nordiske regulerkraftmarked blir begrenset. Utgangspunktet er imidlertid billigste reguleringsressurs uavhengig av geografisk lokalisering skal benyttes i den nordiske balanseavregningen, jf. «Høringsnotat – Vilkår for regulerkraftmarkedet» av 19. mars 2003 s. 1.

²⁰⁸ NVEs utsendelsesbrev til høringsinstansene 29. juni 2001 s. 21.

regulerkraftmarkedsaktørene handler i et stort nordisk marked, er det likevel Statnett og deres vilkår disse aktørene skal forholde seg til.²⁰⁹

Hovedregelen for Statnetts håndtering går ut på at tilgjengelige bud skal benyttes i prisrekkefølge ved behov for opp- og nedregulering, jf. RKM-vilkårenes pkt. 2.2. Det kan imidlertid oppstå systemtekniske problemer (typisk flaskehals) under frekvensreguleringen. Statnett kan da hoppe over bud i regulerkraftmarkedet etter prisrekkefølge og benytte dyrere reguleringsressurser.²¹⁰ Aktører med bud som blir hoppet over vil ikke få kompensasjon for dette.²¹¹ Aktørene med tilslag får imidlertid kompensasjon etter tilbudt pris ved at reguleringen registreres som spesialregulering, jf. pkt. 2.4.²¹² Merkostnaden ved å fravike normal rekkefølge for effektivering av regulerkraft skal dekkes av systemansvarlig, jf. sf. § 5 (3). Statnett dekker da differansen mellom området regulerkraftpris og prisen på det aktiverte budet.

²⁰⁹ På sikt kan det bli aktuelt å slå sammen systemoperatørfunksjonene i Norden, noe som gjør at de norske aktørene må forholde seg til den systemansvarlige de da blir underlagt.

²¹⁰ RKM-vilkårenes pkt. 2.3.

²¹¹ Rent intuitivt synes jeg dette virker markedsmessig. Grunnen er at et område med begrenset overføringskapasitet til/fra det øvrige kraftsystemet må anses som et eget marked. Dersom man ikke kan bidra der, skal man heller ikke få noen godtgjørelse for slik bidragsytelse. Noe annet ville åpnet for spekulasjonsartet innlevering av bud med sikte på ikke å bidra med regulerkraft, men få kompensasjon for å bli midlertidig strøket av regulerkraftlisten. Dette ville gått på bekostning av tilliten i og til markedet, se avsnittet om tillit i markedet i avhandlingens pkt. 3.3.3 ovenfor.

²¹² Forskriftsforarbeidene karakteriserer også dette som spesialregulering, se «Systemansvaret i kraftsystemet, forslag til høring, 2. utkast» s. 5 og NVEs utsendelsesbrev til høringsinstansene 29. juni 2001 s. 27.

I spesielle situasjoner, eksempelvis en effektbristsituasjon,²¹³ kan Statnett inngå avtale med de andre nordiske systemoperatørene om kjøp og salg av effekt.²¹⁴ Avtalene skal angi pris, varighet og effektkvantum.²¹⁵ Disse avtalene vil bli håndtert som ordinære bud i regulerkraftmarkedet,²¹⁶ noe som virker markedsmessig gunstig fordi det bidrar til økt konkurranse på like vilkår. Dette virker igjen samfunnsmessig rasjonelt.

Særlig om Statnetts bruk av prissuspensjon

Systemansvarsforskriftens prissuspensjonshjemmel i § 11 (2) er gjentatt i vilkårenes pkt. 2.7. Dessuten presiseres det at Statnett ved eventuell suspensjon vil varsle budgiver per telefon med skriftlig bekreftelse innen rimelig tid. Dette er en presisering av informasjonsplikten i sf. § 11 (2) 2. pkt.. Videre har Statnett sagt to ting henholdsvis i RKM-vilkårenes pkt. 2.7 og i tilknytning til bestemmelsen: For det første gis aktørene en mulighet til å forklare prisen på budet til Statnett, dersom driftssituasjonen tillater det. I enkelte tilfeller kan det avverge prissuspensjon.²¹⁷ For det andre har Statnett i merknadene til høringskommentarene sagt at

²¹³ I en slik situasjon er det for lite effekt i kraftsystemet i enkelte perioder i driftsfasen.

²¹⁴ Jf. RKM-vilkårenes pkt. 2.9. Avtalene må inngås i god tid før driftstimen. Grunnen er antakelig at slike avtaler ofte vil være knyttet til regulering av varmekraft som det tar noe tid å regulere både opp og ned.

²¹⁵ At effektkvantum må angis, følger ikke eksplisitt av RKM-vilkårene. Likevel må det være klart at dette også må angis. Hvis ikke, ville balanseringen av systemet blitt svært vanskelig.

²¹⁶ RKM-vilkårenes pkt. 2.9 siste punktum.

²¹⁷ Eksempelvis kan en meget lav oppreguleringspris gjøre at Statnett krever en forklaring fra aktøren. Dersom aktøren forklarer at den lave prisen ikke skyldes ønsket om utnytting, men at det er stor fare for overløp i vannmagasinene, kan det likevel være grunn til å la budet stå.

prissuspensjon kun unntaksvis vil bli benyttet.²¹⁸ Hittil har visstnok ikke prissuspensjon skjedd. Det kunne muligens blitt aktuelt under stormen «Narve» som særlig herjet i Nord-Norge i januar 2006. I en driftstime var regulerkraftprisen i det nordligste elspotområdet på hele 14 652 NOK/MWh.²¹⁹ Dette må karakteriseres som en svært høy pris, da prisene ellers samme måned stort sett lå på mellom 200 og 500 NOK/MWh.

4.2.6 Prisfastsettelse

Oversikt over vilkårene for fastsettelse av pris

I vilkårenes del tre finner vi reglene om prissetting i regulerkraftmarkedet. Tidlig i denne delen angis en totrinns prosess Statnett skal arbeide under.²²⁰ Først skal det reguleres for å avhjelpe systemtekniske problemer. Hvis Statnett benytter bud utover normal prisrekkefølge på grunn av systemtekniske behov (typisk flaskehals) inne i et elspotområde, gir dette ingen direkte påvirkning på regulerkraftmarkedsprisen, jf. pkt. 3.7. Dette gjør at spesialreguleringen ikke skal ha innvirkning på regulerkraftprisen.

Etter at systemtekniske problemer er avhjulpet, skal regulering skje i forhold til frekvensbehov, om dette er nødvendig. Det er frekvensreguleringer som fastsetter regulerkraftprisen, jf. pkt. 3.2 2. punktum. I dette siste legger Statnett at «det er den generelle ubalansen i Norden som skal fastsette regulerkraftprisen».²²¹ Med

²¹⁸ Disse merknadene finnes per 9. oktober 2006 på <http://www.statnett.no/Files/Open/Vilkår%20RK%20-%20merknader.doc>.

²¹⁹ Timen dette gjaldt var fra klokken 13 til 14 fredag 20. januar 2006, jf. <http://www.statnett.no/default.aspx?ChannelID=1073&DocumentID=10738> (per 9. oktober 2006 lå tallet fortsatt på nevnte internettsadresse).

²²⁰ Se RKM-vilkårenes pkt. 3.2.

²²¹ «Høringsnotat – Vilkår for regulerkraftmarkedet» s. 2.

andre ord er det de aktiverte bud som bidrar med en eliminasjon av generell ubalanse i det nordiske kraftsystemet, som skal påvirke prisen. Dersom det ikke har vært noen ubalanse, settes regulerkraftprisen lik områdepris for elspot, jf. pkt. 3.3 (1) siste setning. Jeg kan vanskelig se at disse prissettingsreglene er noe annet enn markedsmessige. De er oversiktelige og slår likt ut over for alle aktørene i markedet.

Den nærmere prisfastsettelsen ved ubalanse i systemet skjer i form av såkalt marginalprissetting. Det betyr at markedsprisen blir satt lik prisen på det gunstigste budet med tilslag (sett fra de aktive aktørers side). Ved oppregulering er det derfor dyreste reguleringsressurs i prisrekkefølge som har vært i bruk som er prisbestemmende.²²² Billigste nedreguleringsressurs i prisrekkefølge som har vært i bruk er derimot prisbestemmende ved nedregulering.²²³ Dette gjør at aktørene i de fleste tilfeller bør prise budene etter kostnadene de har ved å regulere opp eller ned, og så ta en eventuell høyere pris som bonus.²²⁴ Det å prise høyere enn kostnadene vil normalt innebære en unødvendig risiko for ikke å få tilslag på budet. Aktørene får dermed gjennom marginalprissettingen insitantment til å prise etter kostnadene, og følgelig blir det en samfunnsøkonomisk effektiv prissetting.

Regulerkraftprisen kan bli fastsatt på grunnlag av reguleringer i andre elspotområder, heriblant elspotområder i andre nordiske land, jf. pkt. 3.3 (2). At det er slik, har sin bakgrunn i at aktørene

²²² Jf. RKM-vilkårenes pkt. 3.3 1. punktum.

²²³ Loc.cit.

²²⁴ Dette gjelder ikke nødvendigvis når budet tilbys i et område som midlertidig har ingen eller begrenset fysisk tilknytning til tilgrensende overføringsnett. Da vil ikke aktørene alltid oppfatte prisen som konstant, men ha mulighet til å påvirke den og dermed tjene ekstra penger på det.

konkurrerer på et nordisk regulerkraftmarked. Påvirkningen utenfra har imidlertid visse grenser. Oppreguleringspris må være høyere eller tilsvarende området elspotpris, mens nedreguleringspris må være lavere eller tilsvarende området elspotpris, jf. pkt. 3.3 (2) siste punktum. Dette har sammenheng med prisgrensene som ble presentert i pkt. 4.2.4 ovenfor.

Det kan oppstå flaskehals i grenseflaten mot andre elspotområder og flaskehals i andre elspotområder som påvirker prisen i ett/flere andre elspotområder. Hvordan prissettingen i slike tilfeller skal skje, løses i henholdsvis vilkårenes pkt. 3.4 og pkt. 3.5. Høringsnotatet som ble sendt ut i forkant av vilkårenes ikrafttredelse forklarer nærmere hvordan prissettingen i slike tilfeller skal være. For ikke å bruke plass på overveiende teknisk pregede forklaringer her, vises det til høringsnotatet for nærmere informasjon om dette.²²⁵ Det er i seg selv positivt at Statnett forklarer slike teknisk vanskelige vilkår i vilkårsforarbeidene.²²⁶

I enkelte driftstimer kan det skje både opp- og nedregulering. I slike tilfeller vil netto regulert energivolum til frekvensregulering fastsette om det skal være oppregulerings- eller nedreguleringspris, se pkt. 3.8 (1).²²⁷ Regulerkraftprisen vil bli satt som ovenfor nevnt. Reguleringer i motsatt retning av netto regulert retning vil bli spesialreguleringer som ikke påvirker regulerkraftprisen. En kan eksempelvis tenke seg at timen begynner 100 MW oppregulert og ender nedregulert med 50 MW de siste tjue minuttene, slik at systemet netto må anses som oppregulert i driftstimen. I slike

²²⁵ «Høringsnotat – Vilkår for regulerkraftmarkedet» s. 2-4.

²²⁶ Se avsnittet med overskrift «ingen transaksjonskostnader» i avhandlingens pkt. 3.3.3 ovenfor.

²²⁷ Dersom det har vært mindre enn +/- 25 MWh regulert volum i løpet av en time, kan imidlertid regulerkraftprisen settes lik områdepris for elspot, jf. RKM-vilkårenes pkt. 3.8 (4).

tilfeller bestemmer høyeste aktiverte oppreguleringsbud regulerkraftprisen. De aktiverte nedreguleringsbudene får tilslag på kjøp til de respektives budpriser. Denne ordningen virker markedsmessig, siden den slår likt ut overfor alle aktører i markedet.

Særlig om Statnetts prising av bud som rekvireres ved driftsforstyrrelser

Driftsforstyrrelse er utløsning, påtvunget eller utilsiktet utkobling, eller mislykket innkobling som følge av feil i kraftsystemet.²²⁸ Ved slike hendelser kan systemansvarlig kreve å få benytte all tilgjengelig regulerbar effekt i produksjonsapparatet for å gjenopprette normal drift, jf. sf. § 12 (5). Dette innebærer at en rekke produsenter kan bli bedt om å oppregulere for å få systemet på beina igjen. Dette gjelder også produsenter som ikke har anmeldt i regulerkraftmarkedet. For disse produsentenes del skal produksjon prissettes til elspotområdets regulerkraftpris dersom ikke annet er avtalt, jf. § 12 (5). At regulerkraftprisen ordinært skal gjelde, fremkommer også av regulerkraftmarkedets vilkår pkt. 3.9 1. punktum. I de tilfeller at områdets elspotpris er gunstigere for produsenten, har Statnett en annen prisløsning. I slike tilfeller skal elspotprisen benyttes.²²⁹ At elspotpris benyttes der det er gunstigst, reduserer tvangsmomentet ved en effektrekvirering, fordi den økonomiske belastningen ved inngrepet reduseres. Dette virker samfunnsmessig rasjonelt.

²²⁸ Sf. § 3 bokstav a.

²²⁹ Jf. RKM-vilkårenes pkt. 3.9 2. punktum.

Særlig om Statnetts prisfastsettelse i ekstraordinære situasjoner

Det kan oppstå ekstraordinære driftssituasjoner som omfattende driftsforstyrrelser, force majeure-situasjoner, større datasystemproblemer eller lignende, som gjør det umulig å fastsette riktig regulerkraftpris innen rimelig tid. Hvordan prissettingen skal foretas i slike tilfeller, sier ikke systemansvarsforskriften noe om.²³⁰

Statnett har derfor vilkår om at de i slike tilfeller vil fastsette en regulerkraftpris etter beste skjønn.²³¹ Denne prisen vil bli benyttet i balanseavregningen for alle ubalanser. I en del av disse ekstraordinære tilfellene kunne Statnett ha prøvd å nøste opp hva som egentlig skulle ha vært regulerkraftprisen.²³² Det ville imidlertid blitt veldig ressurskrevende og forsinket avregningen. Følgelig synes det mest samfunnsøkonomisk lønnsomt å operere med en «beste skjønn»-regel. Én mulighet hadde imidlertid vært å bruke elspotprisen i slike tilfeller.²³³ Slik prissetting hadde neppe vært mer markedsmessig enn dagens løsning. Grunnen er at elspotprissetting ville gått hardt utover de som hadde innlevert regulerkraftbud og følgelig hadde måttet yte regulerkraft til en lavere pris enn ønsket.

²³⁰ Sf. § 12 (5) forutsetter bare at det allerede er en regulerkraftpris.

²³¹ RKM-vilkårenes pkt. 3.12.

²³² Se «Høringsnotat – Vilkår for regulerkraftmarkedet» s. 5-6.

²³³ Tidligere hadde vedlegg 3 til balanseavtalen regler for prissetting og anmelding i regulerkraftmarkedet. Dette regelsettet, som Statnett hadde utformet, ga Statnett mulighet til å suspendere regulerkraftmarkedet i tilfeller av omfattende driftsforstyrrelser eller force majeure, jf. regelsettets pkt. 3.4.2 som var hjemlet i NVEs «Retningslinjer for Systemansvaret» § 7.16. Alle reguleringer i de berørte områder ble i denne perioden avregnet etter områdets elspotpris.

Særlig om informasjon om regulerkraftprisen

Ordinært skal Statnett informere budgiverne om regulerkraftprisen to timer etter driftstimen, jf. pkt. 3.10. Informasjonsregelen er tilsvarende i hele Norden, slik at alle aktører skal få informasjonen samtidig.²³⁴ En av årsakene til at det er satt såpass lang tid, er at alle systemansvarlige skal få tid til å samordne regulerkraftprisene.²³⁵ En annen fremtredende årsak er at de passive aktørene ikke skal fristes til ikke å overholde sin balanseplikt ved å la atferden bli påvirket av høy/lav regulerkraftpris. Dette ville ha skapt vanskeligheter for de systemansvarlige i arbeidet for å opprettholde momentan balanse. Følgelig virker det samfunnsmessig rasjonelt at informasjonen ikke kommer rett etter at prisen er satt. Det er dessuten i tråd med markedsmessige prinsipper at aktørene får informasjonen samtidig, slik at ingen får et konkurransefortrinn ved tidligere informasjonstilgang enn andre.

4.2.7 Avregning

Avregningsforskriften skiller ikke mellom aktive og passive aktører. Avregning foretas likt overfor både aktive og passive aktører.²³⁶ For hver enkelt aktør avregnes all kraft som ble matet inn på nettet og

²³⁴ «Høringsnotat – Vilkår for regulerkraftmarkedet» s. 5.

²³⁵ Loc.cit.

²³⁶ Det må legges til at avregningen kan slå ulikt ut ved spesialregulering. Dersom en aktiv aktør bidrar med en spesialregulering, vil Statnett betale mellomlegget mellom den prisen aktøren ønsker og regulerkraftprisen, jf. sf. § 5 (3). En passiv aktør som bidrar med utbalansering i samme område som den nevnte aktive aktøren, vil ikke få tilskudd fra Statnett på samme måte som den aktive aktøren vil få. Regulerkraftprisen vil benyttes i avregningen over for en slik passiv aktør. I det følgende forholder vi oss for enkelthets skyld til avregning i etterkant av driftstimer hvor det ikke har vært spesialreguleringer.

all kraft som ble tatt ut fra nettet i det aktuelle driftsdøgn som ligger bak.²³⁷ Deretter sammenligner man dette med de totale forpliktelsene aktøren har fra bilateral krafthandel og gjennom spotmarkedet innenfor hvert elspotområde for det aktuelle driftsdøgn. Regulerkraftprisen benyttes altså til å avregne all ubalanse mellom på den ene siden forpliktelsene i elspotmarkedet og det bilaterale markedet, og på den andre siden faktisk energiforbruk eller energiproduksjon.

For det første har avregningen betydning for energiprodusenter. Det kan tenkes eksempler der det ved et uhell produseres mindre enn det som produsenten har forpliktet seg til bilateralt og gjennom spotmarkedet. Produsenten må da betale regulerkraftpris for den energien som andre produserer i stedet.

Produksjonsplanen viser aktørens oppsplitting av bilaterale forpliktelser og elspotforpliktelser ned på kraftstasjonsnivå.²³⁸ I avregningsrunden blir ikke denne oppsplittingen tatt med inn i balanseavregningen, men det sees på om aktørene samlet sett har produsert det som de hadde forpliktet seg til å levere. Det kan også tenkes at aktøren produserer mer kraft enn forpliktelsene i det bilaterale markedet og spotmarkedet tilsier. I slike tilfeller avregner Statnett også denne ubalansen til regulerkraftpris. Med andre ord får produsenten regulerkraftpris for den kraften som gjør at aktøren er i ubalanse.

For det andre har avregningen betydning for større strømforbrukere. Eksempelvis må en aluminiumsprodusent som har

²³⁷ Departementet har med hjemmel i enl. § 4-3 utpekt Statnett til å være avregningsansvarlig, se konsesjon av 21. desember 2001. Se Hammer i Falkanger/Haagensen (red.) 686-691 for mer om avregningsansvaret.

²³⁸ Dette er nevnt i avhandlingens pkt. 2.3 om de balanseansvarliges rolle ovenfor.

brukt mer energi enn rettigheter i elspotmarkedet og det bilaterale markedet tilsa, betale regulerkraftpris for den overskytende energien. Har aluminiumsprodusenten derimot brukt mindre energi enn det som er avtalt i spotmarkedet og det bilaterale markedet, gir Statnett aktøren regulerkraftpris på den mengde energi som ikke forbrukes.

For det tredje kan aktører som verken er produsenter eller sluttbrukere, men mellommenn, komme i ubalanse. Mellommenn er eksempelvis et selskap som kjøper strøm på elspotmarkedet og videreselger til sluttbrukere. Dersom sluttbrukerne forbraker mer enn forutsatt, må mellommannen betale for innkjøp av regulerkraft til regulerkraftpris. Forbrukes det mindre enn antatt, får mellommannen regulerkraftpris for den kraften som ikke benyttes. Det finansielle oppgjøret for både kjøp og salg gjøres ved avregningen.

Alle aktører bidrar som regel med ubalanse i systemet. Til tross for at dette er tilfellet, kan systemet likevel samlet sett være i balanse. I slike tilfeller trenger ikke bud i regulerkraftmarkedet å aktiveres, og derfor trenger følgelig ikke regulerkraftpris benyttes ved avregningen, sml. vilkårenes pkt. 3.3 (1) siste punktum. Men i de fleste tilfeller vil det likevel bli en ubalanse i systemet. Ved for lav frekvens bidrar aktørene mer til nedregulering enn oppregulering. En kan tenke seg at de som bidrar med oppregulering, veier opp for en del av aktørene som bidrar med nedregulering. En sitter da igjen med en siste rest av aktører som gjør at systemet er nedregulert. For å veie opp for disse, aktiveres bud i regulerkraftmarkedet. Disse honoreres med regulerkraftpris som er høyere enn elspotpris, jf. vilkårenes pkt. 1.6 1. punktum og pkt. 3.3 siste punktum. De aktører som er oppregulert uten å gå via regulerkraftmarkedet, blir også belønnet for ekstra produksjon med regulerkraftpris. En ser derfor at både aktive og passive aktører som bidrar med regulerkraft, blir belønnet likt. De som bidrar med å

nedregulere systemet, må til syvende og sist betale for dette. Disse kan anses som kjøpere av regulerkraften.

Ved et oppregulert system bidrar flere aktører med oppregulering enn nedregulering. Også her kan en se for seg at de nedregulerte aktører veier opp for en del av aktørene som er oppregulert. Igjen er det en del aktører som er oppregulerte. Deres utbalanse må utbalanseres ved hjelp av nedreguleringsbud i regulerkraftmarkedet. Både passive og aktive aktører som bidrar til å nedregulere systemet, kan en tenke at kjøper regulerkraft av de aktørene som bidrar med oppregulering. Prisen på denne regulerkraften er lavere, eller lik, elspotprisen, jf. vilkårenes pkt. 1.6 siste punktum og pkt. 3.3 siste punktum.

4.2.8 Avslutning

Samlet sett synes jeg Statnetts vilkår for regulerkraftmarkedet er avklarende. Aktørene får gjennom vilkårsettet en god oversikt over sine rettigheter og plikter. Dette er med på å få bort transaksjonskostnader tilknyttet omsetning av regulerkraft. Til slutt må det nevnes at vilkårene er markedsmessige i den forstand at de stiller aktørene likt. Aktører har med andre ord ikke noen grunn til å frykte diskriminerende markedsadministrasjon om de vurderer å delta i regulerkraftmarkedet. Dette er med å forsterke mitt hovedinntrykk av at Statnett tilrettelegger regulerkraftmarkedet på en markedsmessig og samfunnsmessig rasjonell måte.

4.3 Regulerkraftopsjonsmarkedet

4.3.1 Innledning

Systemansvarlig skal til enhver tid disponere tilstrekkelige effektreserver, jf. sf. § 9 (2). For å oppfylle denne plikten på en markedsbasert måte, har Statnett med hjemmel i sf. § 4 bokstav bokstavene c og d utviklet en markedsløsning som kalles

regulerkraftopsjonsmarkedet. Dette markedet er i praksis et anbudssystem for å sikre at det tilbys tilstrekkelig mengde regulerkraft i regulerkraftmarkedet.²³⁹ Hittil har Statnett benyttet seg av dette anbudssystemet i vinterhalvåret, fordi det som regel er da det er minst likviditet i regulerkraftmarkedet.

Statnett har ensidig fastsatt vilkår for regulerkraftopsjonsmarkedet uten noen forutgående høringsrunde. Statnett har også lagt ut forklaringer av vilkårene på sine internettsider.²⁴⁰ Framstillingen av regulerkraftopsjonsmarkedet vil i hovedsak basere seg på disse vilkårene.

Disse vilkårene ligner mer på et avtaledokument enn vilkårene for regulerkraftmarkedet. Her er det eksempelvis bestemmelser om kontraktsbruddssanksjoner (pkt. 11), force majeure (pkt. 13) og tvisteløsning (pkt. 14). Det er imidlertid også likheter mellom vilkårsettene. For det første beskriver begge vilkårssettene hvordan Statnett vil løse ulike situasjoner.²⁴¹ For det andre finnes også regler om hvordan avtale kommer i stand, pris fastsettes og forpliktelsene etter avtalen skal oppfylles i begge vilkårssett. Det er disse typer av vilkår som blir presentert nedenfor.

Etter at kriteriene for markedsadgang er gitt (pkt. 4.3.2), skal jeg presentere vilkårene om tilbud, aksept og oppfyllelse (pkt. 4.3.3 - 4.3.5).

²³⁹ Se «Vilkår for tilbud, aksept og bruk av regulerkraftopsjoner i produksjon / forbruk» pkt. 1 som er på <http://www.statnett.no/Resources/Filer/Dokumenter/Div.0%202005/2005.10.19%20VILKÅR%20RKOM.doc> per 9. oktober 2006.

²⁴⁰ Jf. <http://www.statnett.no/default.aspx?ChannelID=1080> per 9. oktober 2006.

²⁴¹ Det ligger likevel noe normativt i dette, jf. avhandlingens pkt. 4.2.1 ovenfor.

4.3.2 Markedsadgang

Alle aktørene i regulerkraftopsjonsmarkedet er aktive aktører. De kan oppsøke markedet ved å inngi bud i det. Men for å kunne inngi bud må man ha markedsadgang. Kriteriene for markedsadgang i regulerkraftmarkedet gjelder også for adgang til regulerkraftopsjonsmarkedet.²⁴² Videre må en ha godtatt vilkårene for dette markedet. I likhet med i regulerkraftmarkedet er det ikke noe krav om underskrift. Vilkårene blir godtatt i det øyeblikket en inngir bud i markedet.

4.3.3 Tilbud

Regulerkraftopsjonsmarkedet er for tiden delt inn i tre forskjellige nettområder som aktørene kan anmelde i.²⁴³ I vinterhalvåret kjøper Statnett inn regulerkraftopsjoner for én uke, mandag til og med søndag.²⁴⁴ Fristen for å komme med anmeldelser er torsdag kl. 12.00 forut for driftsukene. Før denne anmeldingsfristen informerer ikke Statnett om hvor mange regulerkraftopsjoner det tas sikte på å kjøpe inn. Statnett har imidlertid opplyst generelt om at målet med kjøpet er å ha minst 2000 MW med oppreguleringsbud i regulerkraftmarkedet ved inngangen til hver time hele uken.²⁴⁵

Dersom det ikke er sagt noe annet i anmeldingen, er utgangspunktet at anmelder tilbyr seg en anmeldingsplikt innfor regulerkraftmarkedet fra kl 05.00 til kl 23.00 alle dager hele den påfølgende uken.²⁴⁶ Det virker samfunnsøkonomisk lønnsomt å

²⁴² For nærmere info om dette, se avhandlingens pkt. 4.2.3 ovenfor.

²⁴³ Se vilkårene for regulerkraftopsjonsmarkedet (RKOM-vilkårene) pkt. 4.

²⁴⁴ RKOM-vilkårenes pkt. 5 (1).

²⁴⁵ Jf. <http://www.statnett.no/default.aspx?ChannelID=1080> per 9. oktober 2006.

²⁴⁶ RKOM-vilkårenes pkt. 7 (1).

begrense innkjøpene til de deler av døgnet hvor det faktisk er mest behov for ekstra effektreserver. Anmelding i regulerkraftmarkedet skal gis som oppreguleringsbud og skal anmeldes i henhold til vilkårene for dette markedet.²⁴⁷ Aktører med og uten slik anmeldingsplikt konkurrerer med andre ord i regulerkraftmarkedet på like vilkår, noe som synes å være i tråd med markedsmessige prinsipper, fordi konkurransen øker.

For en del aktører er det fysiske forhold som gjør at de eksempelvis ikke har mulighet til å bidra med regulerkraft til enhver tid mellom 05.00 og 23.00 i driftsuken. Av tekniske grunner trenger en del aktører å ha hviletid mellom hver gang de bidrar med regulerkraft. Noen av de samme, men også andre aktører, har ikke mulighet til å bidra med regulerkraft i timevis. Dette gjelder store sluttbrukere som varmer opp metall. Ved fravær av varme i for lang tid kan store deler av fabrikken i verste fall bli ødelagt ved at metallet størkner. Statnett vil også ha med aktører som har ønsker om varighet og/eller hviletid slik at mange aktører kan bidra. Disse aktører må imidlertid informere om slike forhold. Dersom tilbud innebærer regulering med varighet på mindre enn 5 timer og/eller hviletid lengre eller lik 1 time, skal dette angis i tilbudet.²⁴⁸

I likhet med i regulerkraftmarkedet er det også i regulerkraftopsjonsmarkedet satt effektkvantumsgrenser. Som hovedregel kan en anmelde 25 MW eller mer innenfor et angitt nettområde i et angitt tidspunkt.²⁴⁹ Minstekvantumsregelen kan fravikes etter å ha inngått skriftlig avtale med Statnett om det. Dersom aktørens forbrukskvantum er mindre enn 25 MW, kan Statnett kreve at

²⁴⁷ Vilkårenes pkt. 7 (2).

²⁴⁸ Vilkårenes pkt. 5 (4).

²⁴⁹ Vilkårenes pkt. 5 (2).

anmelding regulerkraftopsjonsmarkedet og regulerkraftmarkedet samordnes med andre aktører.

Budprisen i regulerkraftopsjonsmarkedet skal gis i (NOK/MW)/uke.²⁵⁰ Det er mulig å gi tilbud for flere uker, men hver uke blir behandlet separat. I spesielle tilfeller kan Statnett be om tilbud av en annen varighet.

4.3.4 Akseptering av tilbud – fastsettelse av pris

I og med at det er Statnett som kjøper inn regulerkraft, er det de som fastsetter hvilke tilbud som skal aksepteres.²⁵¹ Det primære kriteriet innenfor hvert nettområde er tilbudspris. Utgangspunktet er her, som i regulerkraftmarkedet, at budene gis tilslag i prisrekkefølge. Imidlertid kan blant annet lokale nettforhold og fordeling mellom produksjon og forbruk medføre avvik fra regelen om prisrekkefølge.

Enkelte aktører tar altså forbehold om hviletid og varighet på budene.²⁵² Utgangspunktet er at Statnett ikke hopper over bud på slikt grunnlag. Statnett mener imidlertid at de bør gi tilslag på en viss mengde bud fra produksjon som ikke har bestemmelser om hviletid og varighet på budene. Statnett må ikke havne i den situasjon at flere aktører i et tidsrom ikke kan bidra med regulerkraft. Kraftsystemet kan da komme i ubalanse.

Størrelsen på ønsket andel bud fra produksjon har ikke Statnett fastsatt regler om. Grunnen er nok at det er vanskelig å sette en fast grense her. Dette fordi ønsket andel bestemmes av flere forhold, to av dem kan nevnes her. For det første vil grensen variere ut ifra hvor mange bud fra produksjon som en regner kommer på regulerkraftmarkedet uten at det kanaliseres gjennom

²⁵⁰ Vilkårenes pkt. 5 (1).

²⁵¹ Vilkårenes pkt. 6 (1).

²⁵² Se om «tilbud» i avhandlingens pkt. 4.3.3 ovenfor.

regulerkraftopsjonsmarkedet. Når det eksempelvis ventes mange slike bud, er det liten grunn til å kreve en høy andel bud fra produksjon i regulerkraftopsjonsmarkedet.

For det andre vil ønsket andel bestemmes av anmeldingene i regulerkraftopsjonsmarkedet. Dersom Statnett har bestemt seg for å kjøpe inn 1700 MW i regulerkraftopsjoner, og det viser seg at de 1700 billigste er forbruk, kan Statnett bli nødt til å hoppe over noen av disse budene fra forbruk til fordel for bud fra produksjon. Dette for å sikre anmeldelser i regulerkraftmarkedet til enhver tid. Dersom det utelukkende er bud med begrensninger, kan Statnett løse problemet ved å gi flere aktører tilslag uten at noen bud bli hoppet over. Dette øker sannsynligheten for at regulerkraftmarkedet til enhver tid er likvid i kommende driftsuke.

Det siste om at Statnett av driftsmessige grunner kan komme til å kjøpe inn flere regulerkraftopsjoner enn tenkt, er nok særlig med på å gjøre at Statnett i forkant av anmeldingsfristen ikke sier hvor mange regulerkraftopsjoner de planlegger å kjøpe inn.

Hovedregelen er at alle tilbyderne med aksepterte tilbud i samme nettområde vil få samme pris.²⁵³ Denne prisen blir som hovedregel lik høyeste aksepterte tilbudspris.²⁵⁴ Aksepterte tilbud med redusert varighet og/eller krav om hviletid prises etter en egen formel.²⁵⁵

Statnett kan i spesielle driftssituasjoner få behov for å fremskaffe ekstra regulerkraft i avgrensede nettområder.²⁵⁶ I slike situasjoner kan Statnett akseptere bud som har et høyere prisnivå enn marginalprisen i nettområdet for øvrig.²⁵⁷ Slike opsjoner kalles

²⁵³ RKOM-vilkårenes pkt. 6 (1).

²⁵⁴ Som i regulerkraftmarkedet benyttes altså marginalprissetting, se avhandlingens pkt. 4.2.5 ovenfor. Dette gir aktørene insitamenter til å prise etter kostnader, noe som er samfunnsøkonomisk lønnsomt.

²⁵⁵ Se RKOM-vilkårenes pkt. 6 (1).

²⁵⁶ Se vilkårenes pkt. 6 (2).

²⁵⁷ Med dette siktes det til prisen i ett av de tre nettområdene som nevnes i RKOM-vilkårenes pkt. 4.

spesialopsjoner. Prisen på disse settes lik tilbudt pris.²⁵⁸ Dette gir aktøren en mulighet til å tjene gode penger, noe som igjen er kostnadskrevende for Statnett.²⁵⁹ Det er antakelig derfor vilkårene sier at spesialopsjoner kun skal kjøpes inn i spesielle tilfeller.²⁶⁰

Som hovedregel gir Statnett informasjon om hvem som har fått akseptert sitt tilbud 2 timer etter tilbudsfristen.²⁶¹ Det vil som regel si torsdager kl. 14.00 i de perioder Statnett kjøper inn regulerkraftopsjoner.

4.3.5 Oppfyllelse av opsjonsavtalens forpliktelser

Aktørens forpliktelser

En aktør som har forpliktet seg i regulerkraftopsjonsmarkedet, plikter å anmelde i regulerkraftmarkedet som avtalt.²⁶² Dette skal gjøres i henhold til vilkårene for dette markedet. Det gjør at aktørene kun er pålagt å produsere regulerkraft i de tilfeller de får tilslag i regulerkraftmarkedet.

Statnetts forpliktelser

Statnett skal på sin side betale en opsjonspremie til aktører som har fått tilslag i regulerkraftopsjonsmarkedet. Denne premien skal utbetales innen 9 virkedager etter avregningsukens slutt.²⁶³ I dette

²⁵⁸ Dette har sin parallell i spesialreguleringer i regulerkraftmarkedet som også betales etter tilbudt pris, se avhandlingens pkt. 4.2.5 om håndtering av bud ovenfor. Spesialreguleringer og innkjøp av spesialopsjoner er også like ved at prisene ikke påvirker den øvrige markedsprisen direkte.

²⁵⁹ Statnett har ingen suspensjonshjemmel slik som i regulerkraftmarkedet.

²⁶⁰ RKOM-vilkårenes pkt. 6 (4).

²⁶¹ RKOM-vilkårenes pkt. 6 (5).

²⁶² Vilkaårenes pkt. 8 (1).

²⁶³ Vilkaårenes pkt. 10.

oppgjøret avkortes opsjonspremien dersom det ikke er anmeldt i regulerkraftmarkedet som avtalt. Det er standardiserte regler for slik avkorting i vilkårenes pkt. 11.

Statnett må innenfor sin inntektsramme budsjettere utgifter til opsjonspremie. Budsjettet for én sesong ligger for tiden på rundt 80 millioner kroner. I og med at Statnetts inntekter kommer fra sentralnettstariffen, veltes opsjonsregningen til syvende og sist over på aktørene som er tilknyttet sentralnettet.

4.3.6 Avslutning

Vilkårene for regulerkraftopsjonsmarkedet er formet på en oversiktlig og klar måte som fjerner tvil rundt aktørenes rettigheter og plikter. Det er standardiserte utregningsregler som gjør at aktørene lett kan finne ut av hvilken risiko de må bære dersom de ikke klarer å oppfylle sin del av avtalen.²⁶⁴ Positivt er det også at Statnett har forklart viktige deler av markedet på sine hjemmesider. Dette bidrar til å fjerne uklarhet rundt markedet.

Alt i alt synes jeg regulerkraftopsjonsmarkedet støtter opp under regulerkraftmarkedet på hensiktsmessig måte. Dette slik at jeg synes Statnett ivaretar systemansvaret på en markedsmessig og samfunnsmessig rasjonell måte i denne sammenheng.

²⁶⁴ Se vilkårenes pkt. 11.

5 Enkelte forvaltningsrettslige og EØS-rettslige krav til utarbeidelse av vilkårene for Statnetts markeder

5.1 Innledning

I dette kapittelet skal enkelte krav til utarbeidelse av vilkårene for regulerkraftmarkedet og regulerkraftopsjonsmarkedet drøftes.²⁶⁵ Dette gjelder på den ene siden EØS-rettslige krav og på den andre siden forvaltningsrettslige krav. I den EØS-rettslige delen skal jeg drøfte det relevante kravet etter elmarkedsdirektiv II (pkt. 5.2). Spørsmålet der er om regulatoren skal ha en større rolle ved utarbeidelsen av vilkårene for regulerkraft- og regulerkraftopsjonsmarkedet. I den forvaltningsrettslige delen (pkt. 5.3) fokuserer jeg på tre mulige krav. Spørsmålene er (1) hvem som skal vedta vilkårene, (2) hvilke krav som gjelder til utredning og høring ved utarbeidelsen av vilkårene og (3) hvilke krav som stilles til form og kunngjøring av de fastsatte vilkårene.

Vilkårsettene for begge markeder vurderer jeg samlet. Der vurderingstemaet er av en slik art at dette ikke er mulig, foretas det en særskilt behandling av hvert sett av vilkår. De rettslige konsekvensene av brudd skal ikke drøftes. I stedet foreslår jeg avslutningsvis i både pkt. 5.2 og 5.3 grep som kan gjøres for å tilfredsstille kravene.

²⁶⁵ Jeg velger ikke å drøfte mulige krav som skal stilles til utarbeidelsen av balanseavtalen.

5.2 Krav til utarbeidelse av vilkårene som følger av elmarkedsdirektiv nr. II

5.2.1 Problemstillingen

Spørsmålet er om elmarkedsdirektiv II tilsier at den norske regulatoren skal ha en større innflytelse på utarbeidelsen av vilkårene for regulerkraftmarkedet og regulerkraftopsjonsmarkedet enn de har i dag. Hvilke krav som gjelder, tolkes i pkt. 5.2.2. Deretter drøftes kravet opp mot utarbeidelsen av henholdsvis vilkårene for regulerkraftmarkedet (pkt. 5.2.3) og vilkårene for regulerkraftopsjonsmarkedet (pkt. 5.2.4). Avslutningsvis foreslår jeg enkelte regulatoriske grep NVE kan gjøre i fremtiden (pkt. 5.2.5).

5.2.2 Kravet om regulators rolle

I elmarkedsdirektiv II er det gitt regler om de regulerende myndigheter i art 23.²⁶⁶ Myndighetene skal etter art. 23 nr. 1 utpeke ett eller flere kompetente organer som skal fungere som regulerende myndigheter. I norsk systemansvarssektor er NVE blitt utpekt til å være regulator.²⁶⁷ Ett av formålene med regulatorfunksjonen er at noen andre enn aktørene selv skal regulere elektrisitetsmarkedene.²⁶⁸ Dette gjøres for å sikre at det ikke skjer forskjellsbehandling mellom aktørene.

²⁶⁶ Denne bestemmelsen er gjort til en del av EØS-avtalen. Se EØS-komitéens avgjørelse nr. 146/2005 av 2. desember 2005 som ble godkjent av Stortinget 6. juni 2006.

²⁶⁷ Se OEDs delegasjonsbrev til NVE av 14. desember 2001 og enf. § 7-1.

²⁶⁸ Se St.prp. nr. 52 (2005-2006) s. 8 og direktivets art. 23 nr. 1 forutsetningsvis.

Den relevante bestemmelse i systemansvarssammenheng er art. 23 nr. 2 bokstav b:²⁶⁹

«De regulerende myndigheter skal have ansvaret for fastsettelse eller godkendelse af i det mindste de metoder, der anvendes til at beregne eller fastsette betingelser og vilkår, inden de træder i kraft, for tilvejebringelse af balanceringsydelse.»²⁷⁰

En naturlig språklig forståelse av direktivteksten tilsier at regulator i alle fall skal utøve en viss regulerende myndighet ved utarbeidelsen av betingelsene og vilkårene som benyttes ved anskaffelsen av balanceringsytelser. Det er klart at regulerkraft er balanseringsytelse. Litt mer tvilsomt er om regulerkraftopsjoner er det samme, fordi omsetning av regulerkraftopsjoner ikke direkte innebærer utveksling av en fysisk ytelse. Dette kan imidlertid ikke være avgjørende, siden innkjøp av regulerkraftopsjoner i realiteten er innkjøp av effektreserver som i mange tilfeller er helt nødvendig for å sikre balanseringen av systemet.²⁷¹ Følgelig er en regulerkraftopsjon en type balanseringsytelse.

Spørsmålet er så hva regulatoren skal godkjenne/fastsette ved utarbeidelsen av regulerkraft- og regulerkraftopsjonsmarkedsvilkårene. Minimumskravet etter art. 23 nr. 2 bokstav b er at regulatoren i det minste skal fastsette eller godkjenne de metoder som anvendes til å beregne eller fastsette vilkår innen de trer i kraft.

²⁶⁹ Art. 23 nr. 4 er ikke relevant her, fordi det er en hjemmel til å gjøre inngrep etter man har sett hvordan vilkårene fungerer. Her er det spørsmålet om kravene ved utarbeidelsen av vilkårene som står sentralt.

²⁷⁰ Dansk autentisk direktivtekst.

²⁷¹ Den norske oversettelsen av direktivet tilsier det samme, se St.prp. nr. 52 (2005-2006) s. 42. Der er «balanceringsydelse» oversatt med «utjevningstjenester». Det at det er tale om en «tjeneste», tilsier at ytelsen ikke kun må være en fysisk vare, men også kan være tjenester som går ut på å ha effektreserver tilgjengelig for systemoperatøren.

Hva som ligger i dette, er uklart. På den ene siden er fastsettelse/godkjenning av disse metodene en mindre regulering enn det å fastsette/godkjenne alle vilkårene i detalj. På den andre siden må det være noe mer enn å gjenta art. 11 nr. 6 om at systemoperatøren skal anvende gjennomsiktede, ikke-diskriminerende markedsbaserte metoder ved anskaffelsen av energi som skal dekke energitap og reservekapasitet. Hvis ikke, hadde art. 23 nr. 2 bokstav b hatt lite for seg, siden slike bestemmelser allerede skal ha blitt implementert i forbindelse med art. 11 nr. 6. Mellom disse to ytterpunktene ligger minimumsnormen for hva regulatoren skal regulere. Det som skal reguleres, er metoder som brukes for å «beregne eller fastsette betingelser og vilkår (...) for tilveiebringelse af balanceringsydelser». Dette forutsetter et visst detaljeringsnivå på metodene som fastsettes/godkjennes. En naturlig innfallsvinkel er at metodene i det minste skal sikre en effektiv gjennomføring av målene med reguleringen.²⁷² Målene med at regulator skal ha en rolle som nevnt i art 23 (2) bokstav b, må for det første være å sikre ikke-diskriminering.²⁷³ For det andre er det sentralt at reguleringen

²⁷² I Christopher W. Jones, *EU Energy Law; Volume 1; The Internal Energy Market*, Leuven 2004, s. 49 vektet også hensynet til effektiv gjennomføring ved tolkningen av art. 23 nr. 2 bokstav a: «Thus, where methodology approval takes place, there is an active duty of regulators to ensure that the methodology is precise enough for it to be certain that tariffs are cost-reflexive and non-discriminatory». Det må for øvrig legges til at Jones her, slik jeg forstår ham, forutsetter at art. 23 nr. 2 ikke primært krever at regulator kun stiller prosessuelle krav til utarbeidelsen av vilkår og betingelser. Med andre ord forutsettes det at regulator selv skal være med i utarbeidelsen av de relevante vilkår og betingelser for å sikre at de er i henhold til direktivets krav.

²⁷³ Som nettopp nevnt er dette helt sentralt ved regulatorfunksjonen.

skal sikre at balanseringsytelser anskaffes på markedsbaserte måter.²⁷⁴

5.2.3 NVEs rolle ved utarbeidelsen av vilkårene for regulerkraftmarkedet

Spørsmålet er om NVEs regulering rundt regulerkraftmarkedet er tilstrekkelig til å tilfredsstille direktivets krav. De vedtak NVE har fattet som direkte eller indirekte angår regulerkraftmarkedsvilkårene er fattet før direktivets krav om regulators rolle ble vedtatt.²⁷⁵ Det tilsier at NVE ikke har hatt til formål å oppfylle nåværende direktivkrav om regulators rolle ved utarbeidelsen av vilkår som brukes ved anskaffelsen av regulerkraft.

Det kan likevel tenkes at NVE gjennom vedtagelsen av systemansvarsforskriften faktisk har oppfylt direktivkravet i relasjon til utarbeidelsen av vilkårene for regulerkraftmarkedet. For det første har NVE gjennom systemansvarsforskriften vedtatt at systemansvarlig i størst mulig utstrekning skal ta i bruk markedsbaserte virkemidler.²⁷⁶ I den forbindelse har systemansvarlig blitt pålagt å drive og utvikle regulerkraftmarkedet. Videre har NVE bestemt at Statnett skal opptre nøytralt og ikke-diskriminerende under utøvingen av systemansvaret.²⁷⁷ Dessuten forutsetter NVE at regulerkraftbud skal gis tilslag i prisrekkefølge, men at det er mulig å fravike denne rekkefølgen ved mindre

²⁷⁴ Se elmarkedsdirektiv II art. 11 nr. 6.

²⁷⁵ Sist regulator vedtok regler som har betydning for vilkårene for regulerkraftmarkedet var ved systemansvarsforskriftens vedtagelse 7. mai 2002. Elmarkedsdirektiv II er av 26. juni 2003.

²⁷⁶ Sf. § 4 bokstav d.

²⁷⁷ Sf. § 4 bokstav b.

flaskehalsler.²⁷⁸ NVE har videre åpnet for at Statnett kan suspendere bud og benytte elspotpris dersom markedet ikke gir samfunnsøkonomisk effektiv prissetting.²⁷⁹ Endelig har NVE også vedtatt at regulerkraftprisen som hovedregel gjelder ved effektrevirering ved driftsforstyrrelser.²⁸⁰ Spørsmålet er om alt dette er tilstrekkelig for å oppfylle direktivets krav om fastsette av i det minste de metoder som brukes for å beregne eller fastsette betingelser og vilkår for anskaffelsen av balanseringsytelser.

Umiddelbart kan NVEs regulering virke tilstrekkelig ved at systemansvarsforskriften har en sentral normativ påvirkning på utformingen av vilkårene for regulerkraftmarkedet. Ved nærmere øyesyn viser det seg imidlertid at det er noen sider som NVE ikke har regulert. De har eksempelvis ikke vedtatt noe om hvordan anmelding av regulerkraft skal skje. Her er det Statnett som har bestemt vilkårene, herunder satt pris- og effektkvantumsgrenser. Heller ikke metodene for fastsettelse av vilkårene for prissetting har NVE bestemt. Eksempelvis er det Statnett som har bestemt at det er marginalprissettingsmodellen som skal anvendes, samt hvordan flaskehalsler i grenseflaten mot og inne i andre elspotområder skal påvirke prisen. Dessuten er det Statnett selv som har fastsatt vilkåret om prifastsettelse etter «beste skjønn» i situasjoner som nevnt i vilkårenes pkt. 3.12.

Følgelig er det også essensielle elementer som NVE ikke har hatt regulerende innflytelse på. For blant annet å kontrollere at regulerkraft anskaffes på en markedsbasert måte, er det derfor

²⁷⁸ Sf. 5 (4) snakker om «normal prisrekkefølge». Ut i fra sammenhengen og forarbeidene (NVEs utsendelsesbrev til høringsinstansene 29. juni 2001 s. 27) er det klart at det med dette siktes til prisrekkefølge.

²⁷⁹ Se sf. § 11 (2).

²⁸⁰ Se sf. § 12 (5).

nødvendig at regulator er i enda større grad er aktiv ved utarbeidelsen av vilkårene for regulerkraftmarkedet.²⁸¹ Konklusjonen blir at NVE ikke fullt ut har tilfredsstilt kravet i art. 23 nr. 2 bokstav b ved utarbeidelsen av vilkårene for regulerkraftmarkedet.

5.2.4 NVEs rolle ved utarbeidelsen av vilkårene for regulerkraftopsjonsmarkedet

Spørsmålet her er om NVE har overholdt kravet i art. 23 nr. 2 bokstav b ved utarbeidelsen av vilkårene for regulerkraftopsjonsmarkedet. I systemansvarsforskriften har ikke NVE direkte regulert hvordan et regulerkraftopsjonsmarked skal tilrettelegges. Følgelig har det formodningen mot seg at NVE har hatt til hensikt å fastsette eller godkjenne metoder som anvendes for å fastsette vilkår for anskaffelse av regulerkraftopsjoner. Imidlertid har NVE satt opp generelle prinsipper i sf. § 4 som har påvirket utformingen av vilkårene.²⁸² Som ovenfor nevnt i pkt. 5.2.2 er det imidlertid ikke nok å sette opp generelle prinsipper uten at det sikrer en effektiv

²⁸¹ Ordningen med at regulator fører tilsyn har gode grunner for seg. Som vi har sett i kapittel 4 ovenfor er det vanskelig for en jurist (eksempelvis en dommer) å avgjøre om virkemiddelbruken er markedsbasert. Det krever særlig større økonomisk og operasjonell innsikt. Den innsikten har regulator som følgelig basert på juridiske, økonomiske og operasjonelle kan avgjøre om virkemiddelbruken som de aktuelle vilkår legger opp til er markedsbasert.

²⁸² Dette gjelder særlig § 4 bokstav b om at systemansvarlig skal opptre nøytralt og ikke-diskriminerende i forhold til alle som omfattes av denne forskrift, § 4 bokstav c om at systemansvarlig skal utvikle markedsløsninger som bidrar til å sikre en effektiv utvikling og utnyttelse av kraftsystemet og § 4 bokstav d om at systemansvarlig i størst mulig utstrekning skal gjøre bruk av virkemidler som er basert på markedsmessige prinsipper.

gjennomføring av direktivets krav. Prinsippene i systemansvarsforskriften blir etter mitt syn for generelle, og gir i liten grad anvisning på den konkrete utformingen av vilkårene for anskaffelse av regulerkraftopsjoner. Eksempelvis har ikke NVE vedtatt noe vedrørende sentrale elementer som inndelingen i nettområder, inngivelse av tilbud (herunder hovedregelen om effektkvantumsgrense)²⁸³ og akseptering av tilbud og fastsettelse av pris. Følgelig har ikke NVE oppfylt kravet i art. 23 nr. 2 bokstav b ved utarbeidelsen av vilkårene for regulerkraftopsjonsmarkedet.

5.2.5 Mulige regulatoriske grep NVE kan ta

Som vi har sett, skal NVE etter direktivet spille en større rolle ved utarbeidelsen av vilkårene for regulerkraftmarkedet og regulerkraftopsjonsmarkedet.²⁸⁴

Hva regulatoren skal fastsette/godkjenne, blir et mer reguleringsteknisk spørsmål. Enten kan NVE legge seg på minimumsnormen og bare fastsette/godkjenne flere metoder for fastsettelse av vilkårene, eller så kan vilkårene godkjennes i sin helhet. Å legge seg på minimumsnormen forutsetter at NVE selv må kartlegge hvilke metoder som må godkjennes. Dette kan være unødvendig arbeidskrevende. Det enkleste synes derfor å være å godkjenne hele vilkårsettet uten en forutgående vurdering av hva som i det minste trenger godkjenning. En slik løsning har Sverige ansett som den beste.²⁸⁵ Selv ser jeg liten grunn til at NVE skal velge en annen løsning enn den svenske ordningen.

²⁸³ Se avhandlingens pkt. 4.3.3 ovenfor.

²⁸⁴ Se avhandlingens pkt. 5.2.3 og avhandlingens pkt. 5.2.4 ovenfor.

²⁸⁵ Se SOU 2003 nr. 113 s. 121. Utredningen legger til og med opp til at løsningen, om at vilkårene skal godkjennes av regulator, skal ha lovforankring.

5.3 Enkelte forvaltningsrettslige krav til utarbeidelse av vilkårene

5.3.1 Innledning

Det mest sentrale spørsmålet i denne delen er om vilkårene for regulerkraftmarkedet og regulerkraftopsjonsmarkedet er forskrifter. Grunnen til at dette spørsmålet står sentralt, er særlig fordi konklusjonen vil kunne medføre at forvaltningslovens krav til forskrifter utløses.²⁸⁶

Fokuset er på den generelle reguleringen av disse markedene. Det betyr at mulige forvaltningsrettslige krav til Statnetts enkeltavgjørelser ikke skal drøftes. Uansett er ikke dette særlig interessant, da det er gjort unntak fra forvaltningslovens krav til enkeltvedtak i energiloven § 5A-1 (3).²⁸⁷ Her skal jeg heller ikke analysere eventuelle ulovfestede forvaltningsrettslige krav til Statnetts markedstilrettelegging.

Først i det følgende er spørsmålet om forvaltningsloven i det hele tatt kan anvendes overfor Statnett (pkt 5.3.2). Deretter er problemet om vilkårene for Statnetts markeder er forskrifter (pkt. 5.3.3). I pkt. 5.3.4 spørres det (1) om NVE skal fastsette vilkårene, (2) om det gjelder krav til utredningsplikt og høring og (3) om hvilke krav som stilles til form og kunngjøring av de fastsatte vilkårene. Endelig nevnes mulige grep for å tilfredsstillе forvaltningsrettslige krav til utarbeidelse av vilkårene (pkt. 5.3.5).

²⁸⁶ Se forvaltningsloven kapittel 7 om forskrifter. Disse reglene er det bevisst ikke gjort unntak fra i enl. § 5A-1 (3), jf. Ot.prp. 56 (2000-2001) s. 42.

²⁸⁷ Til tross for at det ikke hadde vært noen unntaksbestemmelse, er det ikke sikkert at kravene til enkeltvedtak hadde gjeldt i alle tilfeller der Statnett tar enkeltavgjørelser. Dette fordi det i visse slike tilfeller er usikkert om Statnett bestemmer noe under utøving av offentlig myndighet.

5.3.2 Forvaltningslovens anvendelse overfor Statnett

Utgangspunktet er at forvaltningsloven (fvl.) gjelder for virksomhet som drives av forvaltningsorganer, jf. § 1. Som forvaltningsorganer regnes både formelle forvaltningsorganer som omhandles i 2. pkt., og funksjonelle forvaltningsorganer som beskrives i 3. pkt.. Unntak fra regelen om at forvaltningsloven gjelder for virksomhet som drives av forvaltningsorganer, kan imidlertid være bestemt i eller i medhold av lov, jf. 1. pkt. Et slik unntak følger av statsforetaksloven § 4 hvor det fremgår at forvaltningsloven ikke gjelder for statsforetak. Dette må imidlertid tolkes innskrenkende, da det følger av forarbeidene til statsforetaksloven at forvaltningsloven kan komme til anvendelse når statsforetaket treffer vedtak eller utferdiger forskrifter.²⁸⁸ I slike tilfeller er Statnett et funksjonelt forvaltningsorgan og må forholde seg til forvaltningslovens regler.²⁸⁹

5.3.3 Er vilkårene for markedene forskrifter?

Problemet

Energilovforskriftens § 7-1 bokstav k gir NVE kompetanse til å gi forskrifter om systemansvaret. I lovforarbeidene ble det derimot ikke utelukket ytterligere subdelegasjon av forskriftskompetanse.²⁹⁰ NVE foreslo en slik subdelegasjon under utarbeidelsen av systemansvarsforskriften, ved at systemansvarlig skulle gis anledning å utarbeide og fastsette en del rutiner og prosedyrer.²⁹¹

²⁸⁸ Ot.prp. nr. 32 (1990-1991) s. 27. Se også Hammer, *Tilrettelegging av kraftmarkedet* s. 146 med videre henvisninger.

²⁸⁹ Ot.prp. 56 (2000-2001) s. 42.

²⁹⁰ Loc.cit.

²⁹¹ Se NVEs utsendelsesbrev til høringsinstansene 29. juni 2001 (eksempler er på s. 44-46).

Dette forslaget fikk imidlertid utelukkende negativ respons under høringsrunden,²⁹² noe som resulterte i at NVE i neste omgang foreslo systemansvarsforskriften som i dag gjelder. Denne forskriften er ikke ment å innebære noen delegasjon av forskriftskompetanse til systemansvarlig,²⁹³ og Statnett har følgelig ikke slik kompetanse.²⁹⁴

Forskriften pålegger imidlertid Statnett å ta i bruk markedsbaserte virkemidler i størst mulig grad, gjennom blant annet å drive og utvikle regulerkraftmarkedet. I tråd med kravet om bruk av markedsbaserte virkemidler tilrettelegges også regulerkraftopsjonsmarkedet. Plikten til å tilrettelegge markeder har igjen gjort det nødvendig for Statnett å utarbeide vilkår som regulerer disse markedene. Det er derfor relevant å stille spørsmål om disse vilkårene er å anse som forskrifter i forvaltningslovens forstand. Dette slik at vilkårene må gis av noen med hjemmel, samt at forvaltningslovens regler om forskrifter må etterfølges.

Etter fv. § 2 bokstav c er en forskrift «et vedtak som gjelder rettigheter eller plikter til et ubestemt antall eller en ubestemt krets av personer». Enkeltvedtak er derimot et vedtak som gjelder rettigheter eller plikter til «en eller flere bestemte personer», jf. § 2 bokstav b. Vedtak er igjen definert som «en avgjørelse som treffes under utøving av offentlig myndighet og som generelt er bestemmende for rettigheter eller plikter til private personer

²⁹² Systemansvaret i kraftsystemet, forslag til forskrift, 2. høring, R. Kristensen, NVE, februar 2002 s. 3.

²⁹³ Loc.cit.

²⁹⁴ Jf. også Hammer i Hammer i Barry Barton, Lila K. Barrera-Hernández, Alastair R. Lucas og Anita Rønne (redaktører), *Regulating energy and natural resources* (Oxford 2006) s. 171-183 (s. 178).

(enkelpersoner eller andre private rettssubjekter)», jf. fvl. § 2 bokstav a.

Først drøftes det om fastsettelse av vilkår er en *avgjørelse som er bestemmende for rettigheter eller plikter til private personer*. Deretter er spørsmålet om vilkårene fastsettes «*under utøving av offentlig myndighet*». Endelig drøfter jeg om vilkårene gjelder «*en eller flere bestemte personer*» eller «*et ubestemt antall eller en ubestemt krets av personer*».

Er fastsettelse av vilkår en avgjørelse som er bestemmende for rettigheter eller plikter til private personer?

Ordet «avgjørelse» er vidt, og favner derfor en rekke forhold hvor noe normeres. Utenfor faller faktiske handlinger.²⁹⁵ Det å utferdige vilkårsett må regnes som en normering. Riktignok uttrykker en del av vilkårene hva Statnett kommer til å gjøre. Dette er likevel ikke nok til å si at det er en faktisk handling å utferdige disse vilkårene. Som nevnt, ligger det normative implisitt i disse bestemmelsene.²⁹⁶ Fastsettelse av alle deler av vilkårene er derfor en «avgjørelse».

Men er avgjørelsen «bestemmende for rettigheter og plikter» til private personer? Begge markeders vilkårsett angir etter sin ordlyd både rettigheter og plikter som markedsaktørene har. Riktignok presiserer en del av vilkårene reguleringer som følger av forskriften. Men dette hindrer, i følge juridisk teori, ikke at noe er en avgjørelse som er «bestemmende» for rettigheter eller plikter.²⁹⁷ I tillegg

²⁹⁵ Hans Petter Graver, *Alminnelig forvaltningsrett*, 2. utgave, Oslo 2002 s. 352.

²⁹⁶ Om dette i avhandlingens pkt. 4.2.1 ovenfor.

²⁹⁷ Torstein Eckhoff og Eivind Smith, *Forvaltningsrett*, 7. utgave, Oslo 2003 s. 292.

utfyller mange av vilkårene det som følger av forskriften.²⁹⁸ Fastsettelse av vilkårene er følgelig en avgjørelse som er «bestemmende for rettigheter eller plikter».

Disse rettigheter og plikter må tilkomme «private personer», som i følge loven er enkeltpersoner eller andre private rettssubjekter. Aktørene er selskaper og kommuner. Disse må alle regnes som andre private rettssubjekter, også de sistnevnte, fordi de opptrer som kommersielle aktører.²⁹⁹

Konklusjonen blir derfor at fastsettelse av vilkår er en avgjørelse som er bestemmende for rettigheter eller plikter til private personer.

Fastsettes vilkårene «under utøving av offentlig myndighet»?

Utgangspunktet

Avgjørelsen må treffes «under utøving av offentlig myndighet». Dette innebærer at forvaltningsorganet må opptre som øvrighet

²⁹⁸ Nesten alle vilkårene for regulerkraftopsjonsmarkedet angår rettigheter eller plikter som ikke er berørt andre steder. I vilkårene for regulerkraftmarkedet er det imidlertid færre eksempler på vilkår som sier noe mer enn det som følger av systemansvarsforskriften eller dens forarbeider. Her er tre eksempler: For det første gjelder RKM-vilkårenes pkt. 1.8 (2) som sier at minstekvantum for bud ordinært er 25 MW. Et annet eksempel er i RKM-vilkårenes pkt. 2.6 1. punktum som sier at Statnett kan benytte deler av anmeldt kvantum til en spesifisert pris. Et tredje eksempel er regelen i RKM-vilkårenes pkt. 3.12 om at Statnett ved visse kvalifiserte avregningsvansker kan sette en regulerkraftpris etter «beste skjønn».

²⁹⁹ Eller mer presist: Kommunene har «samme interesse eller stilling i saken som private parter kan ha» og må derfor regnes som private rettssubjekter, jf. fvl. § 2 bokstav a.

overfor private personer når avgjørelsen treffes.³⁰⁰ Avgjørelsen treffes derimot ikke under utøving av offentlig myndighet når forvatningsorganet avgjør noe som ledd i forretningsvirksomhet.³⁰¹ I slike tilfeller må forvaltningsorganet anses som en aktør som opererer ved siden av, eller på linje med, de private rettssubjekter.³⁰²

Utfordringen i det følgende er å trekke grensen mellom Statnetts offentlige myndighetsutøvelse og Statnetts forretningsdrift. Rettsgrunnlaget gir en sterk pekepinn på om en handler i kraft av den private autonomi eller i kraft sin offentlige myndighet.³⁰³ Det har den konsekvens at dersom organet har benyttet seg av et

³⁰⁰ I Graver s. 361 brukes uttrykket «øvrighet». Det sies ofte også at forvaltningen i kraft av statens høyhetsrett utøver myndighet over borgerne, se loc.cit. og Eckhoff/Smith s. 227.

³⁰¹ Se Eivind Smith, *Rettsikkerhet ved offentlig tjenesteyting*, Oslo 1984 s. 58.

³⁰² Forvaltningskomiteens innstilling s. 432.

³⁰³ To uttalelser fra Justisdepartementets lovavdeling illustrerer dette, se Matheson, Wilhelm og Geir Woxholth, *Lovavdelingens uttalelser; supplementsutgave (1988-1991)* (Oslo 1993) henholdsvis s. 168-169 og s. 175-176. I den første (Lovavd. 723/89E) var det spørsmål om Luftfartsverket utøvde offentlig myndighet når de hadde stilt krav til vandelsattest til alle som arbeidet på flyplassene. Dette ble besvart benektende under henvisning til at Luftfartsverket som eier av flyplassen kunne stille et slikt krav. I den andre uttalelsen (Lovavd. 755/91E) kom derimot lovavdelingen til at det var utøving av offentlig myndighet. I det tilfellet hadde Luftfartsverket laget regler for adgangen til og ferdsele på flyplasser. Grunnen til at lovavdelingen konkluderte med at dette var offentlig myndighetsutøvelse, var at Luftfartsverket hadde laget reglene med hjemmel i den dagjeldende luftfartslov § 96. Hjemmelen gjaldt uavhengig av eierforholdene på flyplassen. I både Karset, Martin m.fl., *Den nye reguleringen av oppstrøms gassrørledningsnett* (Oslo 2004) (s. 156 (av Torkjel Grøndalen)) og Graver (s. 361-362) henvises det også til disse uttalelsene ved drøftelsen av hva som er utøvelse av offentlig myndighet.

særskilt offentligrettslig grunnlag, er det i utgangspunktet handlet som ledd i offentlig myndighetsutøvelse.³⁰⁴

I det følgende drøfter jeg fastsettelsen av vilkårene for henholdsvis regulerkraftmarkedet og regulerkraftopsjonsmarkedet hver for seg. Dels fordi de ikke har helt identisk rettsgrunnlag, og dels fordi Statnett har en ulik funksjon i de to markedene.

Særlig om regulerkraftmarkedet

Fastsettelse av vilkårene for regulerkraftmarkedet skjer med bakgrunn i forskriftenes krav om størst mulig bruk av markedsbaserte virkemidler, og at det herunder skal drives og utvikles et regulerkraftmarked.³⁰⁵ Dette gir derfor en sterk pekepinn på at vilkårene fastsettes under utøving av offentlig myndighet. Dette kan imidlertid ikke alene være avgjørende for om vilkårene fastsettes under utøving av offentlig myndighet. I tillegg har det betydning at vilkårene som fastsettes angår et helt sentralt marked i systemansvarutøvelsen som er offentlig myndighetsutøvelse. Riktignok kan det innvendes at opptreden i markedet i utgangspunktet skal være frivillig, slik at aktører selv kan velge om

³⁰⁴ Dette kan gjelde selv om en kunne gjort det samme med bakgrunn i et annet kompetansegrunnlag, se Graver s. 361-362. Derfor tar jeg utgangspunkt i det forskriftsgrunnlag som finnes til tross for at det nok er mulig å tenke seg markedstilrettelegging uten slik hjemmel. I Samkjøringens dager hadde de driftskoordinerende instruksur sin basis i foreningens regler, som igjen hadde sitt utspring i medlemmenes private autonomi. Det har hittil ikke vært preseptorisk lovgivning på dette foreningsrettens område, se Geir Woxholth, *Foreningsrett*, 2. utgave, Oslo 1999 s. 76. Følgelig har Samkjøringens instruksur og avgjørelser alltid vært betinget av at medlemmene har begrenset sin rettslige handleevne til fordel for foreningens handleevne. Dette viser at driftskoordineringen kan skje med basis i et rettsgrunnlag som ikke er særskilt offentligrettslig.

³⁰⁵ Enf. § 5A-1 (4) og sf. §§ 4 bokstav d og 11.

vilkårene skal få anvendelse overfor dem. Dette er imidlertid en sannhet med modifikasjoner. For det første får vilkårene som har betydning for fastsettelse av pris, direkte anvendelse overfor de passive aktører. Og for det andre vil alle vilkårene få direkte anvendelse overfor aktørene i de tilfeller der Statnett krever at de anmelder i markedet, jf. sf. § 12 (4). Denne adgangen gjør dessuten at en del aktører anmelder fordi de vet at de blir tvunget inn i markedet dersom de ikke frivillig anmelder.³⁰⁶ Disse momentene gjør at fastsettelse av vilkår i realiteten får direkte betydning overfor aktørene.³⁰⁷ Jeg kan derfor ikke se at vilkårene fastsettes på noen annen måte enn i de tilfeller der forvaltningsorganer som øvrighet fatter vedtak som direkte får betydning overfor borgerne.³⁰⁸ Følgelig kan en ikke si at Statnett utøver forretningsvirksomhet bare fordi de tilsynelatende kjøper og selger regulerkraft i dette markedet.³⁰⁹

³⁰⁶ Dette gjelder aktører Statnett er helt avhengig av for å balansere alle områder i kraftsystemet i driftsfasen.

³⁰⁷ At trusselen om formell offentlig myndighetsutøvelse har betydning i denne vurderingen, følger eksempelvis også av Kristoffer Aasebø, «Avtale under trussel om ekspropriasjon», *Tidsskrift for Forretningsjus*, 2003 s. 64-100 (s. 81).

³⁰⁸ Hammer legger også til grunn at Statnett opptrer som offentligrettslig regelgiver ved fastsettelse av markedsvilkårene, se Barton m.fl. (red.) s. 181 og 183. Hans konklusjon er generell og synes derfor også å angå fastsettelsen av vilkårene for regulerkraftopsjonsmarkedet.

³⁰⁹ Det at en inngår en avtale, er jo ikke i seg selv nok til at det handles med basis i den private autonomi. Det er bred enighet om at avtaler kan inngås som ledd i offentlig myndighetsutøvelse, se eksempelvis Jørn Terje Kristensen og Helge Morten Svarva, «Kommentarer til Johan Greger Aulstads artikkel i JV, hefte 2/2004 – Særlig om utbyggingsavtaler», *Jussens venner*, 2004 s. 343-364 (s. 344). (Det var enighet mellom Aulstad og Kristensen og Svarva på dette punkt.) De underliggende rettslige realiteter må derimot være avgjørende for om noe er forretningsdrift eller offentlig myndighetsutøvelse. Det kan legges til at det kan stilles spørsmål

Konklusjonen blir at vilkårene for regulerkraftmarkedet fastsettes under utøving av offentlig myndighet. Følgelig fattes et vedtak ved fastsettelsen av vilkårene for dette markedet.

Særlig om regulerkraftopsjonsmarkedet

Tilrettelegging av regulerkraftopsjonsmarkedet er ikke direkte hjemlet i energilovforskriften og systemansvarsforskriften. Likevel må tilretteleggingen av dette markedet anses inspirert av forskriftenes krav om i størst mulig grad å ta i bruk markedsbaserte virkemidler,³¹⁰ herunder kravet om at systemansvarlig skal utvikle markedsløsninger i tråd med sf. § 4 bokstav c. Regulerkraftopsjonsmarkedet tilrettelegges dessuten for å oppfylle forskriftens krav om til enhver tid disponere tilstrekkelige effektreserver.³¹¹ Samlet ser vi at offentligrettslige regler påvirker Statnetts tilrettelegging av regulerkraftopsjonsmarkedet, men vi kan likevel ikke si at markedet har et særskilt offentligrettslig grunnlag. Følgelig gir ikke hjemmelsgrunnlaget noe klar pekepinn på om vi står overfor offentlig myndighetsutøvelse eller forretningsdrift når Statnett fastsetter vilkårene for regulerkraftmarkedet.

Jeg skal først se om Statnett benytter et annet rettsgrunnlag enn et offentligrettslig ved fastsettelsen av vilkårene. Det mest aktuelle er at Statnett eventuelt kjøper inn regulerkraftopsjoner i kraft av sin

om Statnett i det hele tatt kan regnes som den egentlige kjøperen eller selgeren av regulerkraft. Normalt er det vel kanskje mer nærliggende å anse markedets passive aktører som de aktive aktørenes egentlige medkontrahenter. Dette fordi de passive aktører som hovedregel betaler regulerkraftregningen. Dette moment samt det at Statnett ikke tjener noe på handel i regulerkraftmarkedet, taler også imot at Statnett utøver forretningsdrift ved tilretteleggingen av regulerkraftmarkedet.

³¹⁰ Enf. § 5A-1 (4) og sf. § 4 bokstav d.

³¹¹ Sf. § 9 (2).

private autonomi. Omsetning av regulerkraftopsjoner er avtaler hvor begge parter yter formuesgoder. Statnett betaler penger mot at aktørene yter en opsjon. Dette tilsier at vi er utenfor forvaltningslovens regler om offentlig myndighetsutøvelse, og bare innenfor avtalelovens system, jf. avtl. § 41.³¹² Sett slik, må vilkårene for omsetning av regulerkraftopsjoner likestilles med standard avtalevilkår, som ensidig er fastsatt av den ene kontraktsparten. I den forbindelse må det nevnes at det er allment antatt at statens anskaffelsesreglement ikke er forskrifter fordi de omhandler statlig forretningsdrift.³¹³ Dette trekker i retning av at Statnett har fastsatt vilkårene for regulerkraftopsjonsmarkedet i kraft av sin private autonomi.

Selv om det offentlige er part i et kontraktsforhold, er det likevel ikke utelukket at en utøver offentlig myndighet.³¹⁴ I og med at innkjøpene av opsjoner gjøres for å sikre effektreserver på en måte som forskriftene angir, kunne en tenke seg at fastsettelse av innkjøpsvilkårene innebærer offentlig myndighetsutøvelse. Jeg har

³¹² I teorien er det dessuten forutsatt at mye skal til for at rettslige beslutninger som går på å disponere over formuesgoder anses som offentlig myndighetsutøvelse, se eksempelvis Johan Greger Aulstad, «Svar til advokatene Jørn Terje Kristensen og Helge Morten Svarva sine kommentarer i JV, hefte 5-6/2004 – særlig om utbyggingsavtaler», *Jussens venner*, 2005 s. 259-273 (s. 261 forutsetningsvis).

³¹³ Graver s. 469. I forarbeidene til lov om offentlig anskaffelser uttaler utredningskomiteen, under henvisning til Eckhoff og Frihagen, at beslutninger truffet under en anskaffelsesprosedyre ikke kan sies å være truffet «under utøving av offentlig myndighet» fordi de har karakter av å være privatrettslige disposisjoner, jf. NOU 1997: 21 pkt. 15.2. I det følgende drøftes det ikke om de offentlige anskaffelsesreglene kommer til anvendelse, noe jeg for øvrig tviler på at de gjør. Her diskuterer jeg heller om mer tradisjonelle forvaltningsrettslige krav gjelder.

³¹⁴ Forvaltningskomiteens innstilling s. 207.

imidlertid vanskeligheter med å se at dette kan være avgjørende. Det offentlige kjøper i mange sammenhenger inn formuesgoder for å tilfredsstille lovpålagte oppgaver, uten at innkjøpet dermed må anses som utøvelse av offentlig myndighetsutøvelse.³¹⁵ Følgelig kan jeg ikke se at formålet med innkjøpene taler avgjørende for at vilkårene fastsettes under utøving av offentlig myndighet. Det at vilkårene legger opp til at aktørene frivillig kan selge effektreserver til markedspris, synes jeg reduserer aspektet av myndighetsutøvelse. Dette bidrar for det første til at markedet ikke er noen trussel for aktørene,³¹⁶ men heller en mulighet. For det andre innebærer, markedspris uten noe ekstra påslag, at aktørene med tilslag ikke blir tildelt noe ekstra. Opsjonssystemet kan følgelig heller ikke anses som et fordelingsystem for offentlige ytelser. Konklusjonen blir derfor, om enn under noe tvil, at Statnett fastsetter vilkårene for regulerkraftopsjonsmarkedet i kraft av sin private autonomi. Følgelig fastsettes ikke vilkårene under utøving av offentlig myndighet. Et vedtak fattes derfor heller ikke ved denne vilkårsfastsettelsen. Dette gjør at jeg kun behandler fastsettelsen av regulerkraftmarkedsvilkårene i det følgende.

Gjelder vilkårene «en eller flere bestemte personer» eller «et ubestemt antall eller en ubestemt krets av personer»?

Om et vedtak er enkeltvedtak eller en forskrift avhenger av om vedtaket gjelder «en eller flere bestemte personer» eller «et ubestemt antall eller en ubestemt krets av personer», jf. fvl. § 2 bokstavene b og c. Det avgjørende er som utgangspunkt hvordan

³¹⁵ Eksempelvis kjøpes det inn bygningstjenester for å bygge et sykehus slik at lovpålagte helsetjenester kan ytes.

³¹⁶ I motsetning til i regulerkraftmarkedet har ikke Statnett noen mulighet til å tvinge aktører til å anmelde.

vedtaket er formulert.³¹⁷ Regulerkraftmarkedsvilkårene henvender seg ikke etter sin ordlyd til bestemte personer, men snarere til en ubestemt krets av personer. Dette tilsier at vedtaket er en forskrift.

Riktignok kan dagens potensielle aktører identifiseres, men dette er ikke nok til å anse vedtaket for å gjelde for flere «bestemte» personer. Dette fordi vilkårene ikke har til hensikt å peke ut bestemte personer som vedtaket skal gjelde for. Dessuten angår ikke vedtaket få personer, noe som har betydning for om man skal fravike utgangspunktet om å la vedtakets formulering være avgjørende, men mange potensielle aktører.³¹⁸ Endelig gjelder vedtaket et «ubestemt antall eller en ubestemt krets av personer» ved at vilkårene også vil gjelde for fremtidige potensielle aktører. Konklusjonen blir derfor at vedtaket gjelder «et ubestemt antall eller en ubestemt krets av personer», jf. § 2 bokstav c.

Hovedkonklusjon

Vilkårene for regulerkraftmarkedet må karakteriseres som en forskrift. Vilkårene for regulerkraftopsjonsmarkedet har derimot ikke karakter av å være en forskrift.

5.3.4 Krav til hvem som skal vedta vilkårene og hvordan de skal utarbeides

Innledning

Tre spørsmål er her sentrale: (1) Hvem skal vedta vilkårene for regulerkraftmarkedet? (2) Hvilke krav stilles til utredning og høring ved utarbeidelsen av vilkårene for regulerkraftmarkedet? og (3)

³¹⁷ Se Eckhoff/Smith s. 230.

³¹⁸ Loc.cit.

Hvilke krav stilles til form og kunngjøring av de fastsatte vilkårene for regulerkraftmarkedet?

Hvem skal vedta vilkårene for regulerkraftmarkedet?

Vilkårene for regulerkraftmarkedet må, som vi har sett, betraktes som forskrifter. Siden Statnett ikke har kompetanse til å gi forskrifter, må vilkårene vedtas av NVE.³¹⁹ Dette utelukker imidlertid ikke at Statnett har en sentral rolle ved utarbeidelsen av vilkårene.³²⁰ NVE må imidlertid selv stå for den formelle vedtakelsen av vilkårene, og overholde de regler i forvaltningsloven som behandles i det følgende.

Hvilke krav stilles til utredning og høring ved utarbeidelsen av vilkårene?

Utredningsplikt

Etter forvaltningslovens § 37 (1) skal forvaltningsorganet påse at saken er «så godt opplyst som mulig» før vedtak treffes. Ordlyden tilsier altså svært strenge krav til utredning i forkant av vilkårsfastsettelsen. Hensynet til effektivitet tilsier riktignok at ordlyden ikke skal forstås helt bokstavelig.³²¹ Det ville være kostnadskrevende og ta lang tid om mulige forskrifter skulle bli så godt opplyst som mulig. Til tross for dette må lovgivers intensjon om at saker skal opplyses godt i forkant av at vedtak treffes, tas på alvor. Dette må blant annet bety at NVE skal ha oversikt over de ulike vilkårsalternativer forut for fastsettelsen av vilkårene for regulerkraftmarkedet. Dessuten bør NVE ha en oversikt over hvilke

³¹⁹ Med hjemmel i enf. § 7-1 bokstav k.

³²⁰ Det at Statnett hadde en sentral rolle ved utarbeidelsen av systemansvarsforskriften, viser at dette er fullt mulig.

³²¹ Se Eckhoff/Smith s. 295, jf. s. 236.

konsekvenser vedtagelsen av vilkårene har. Videre må ikke forvaltningsorganet bygge på hvilke som helst opplysninger uten å ha sjekket ut deres holdbarhet.³²² Det kan imidlertid neppe kreves at NVE foretar grundige holdbarhetsanalyser av de opplysninger som Statnett kommer med. Dette fordi Statnett har mer fagkunnskap om regulerkraftmarkedet, dets vilkår og vilkårenes konsekvenser, siden de daglig, og på nært hold, arbeider med disse tingene.

Særlig om høring

En viktig del av utredningsplikten består i kravet om høring, se § 37 (2):

«Offentlige og private institusjoner og organisasjoner for de erverv, fag eller interessegrupper som forskriftene skal gjelde eller gjelder for eller hvis interesser særlig berøres, skal gis anledning til å uttale sig før forskriften blir utferdiget, endret eller opphevet. Så langt det trenges for å få saken allsidig opplyst, skal uttalelse også søkes innhentet fra andre.»

Det er særlig tre formål bak høringsreglene som følgelig må tas i betraktning ved tolkningen denne regelen: Høring skal (1) bidra til å demokratisere avgjørelsesprosessen, (2) ivareta koordinering med andre forvaltningsorganer som ivaretar andre oppgaver og hensyn enn det organ som skal utferdige forskriften og (3) bidra til sakens opplysning.³²³

I utgangspunktet er det berørte «offentlige og private institusjoner og organisasjoner» og ikke enkeltaktører som skal gis anledning til å uttale seg når forskrifter skal fastsettes. Dette gjelder institusjoner/organisasjoner for de erverv, fag eller interessegrupper som forskriften skal gjelde, og institusjoner/organisasjoner som har

³²² Op. cit. s. 170.

³²³ Eckhoff/Smith s. 296.

interesser som særlig berøres av forskriften. Dette betyr i første rekke at i alle fall Energibedriftenes landsforening (EBL) og Norsk Industri skal få anledning til å uttale seg om vilkårene.³²⁴ Dette fordi aktørene i regulerkraftmarkedet i stor grad er tilknyttet én av disse to organisasjonene.³²⁵ Statnett må også, til tross for at de er medlem av EBL, ha en selvstendig mulighet til å avgi høringsuttalelser. Det vil bidra til sakens opplysning at Statnetts meninger ikke trenger å sluses gjennom en interesseorganisasjon. I og med at regulerkraftmarkedet benyttes til å håndtere flaskehalser (jf. sf. § 5 (3)), bør også Forum for Strategisk Nettutvikling (FSN) få anledning til å uttale seg.³²⁶ Dessuten bør andre organisasjoner som representerer netteiere, produsenter, sluttbrukere og øvrige kraftomsettere også bli hørt, siden regulerkraftmarkedet har betydning for dem. I tillegg må øvrige institusjoner og organisasjoner som kan bidra til sakens opplysning varsles. Dette gjelder eksempelvis miljøvernorganisasjoner som kan belyse de miljømessige aspektene.

Organer som utøver offentlig myndighet, må varsles dersom deres virksomhet må koordineres med regulerkraftmarkedet. Eksempelvis må Konkurransetilsynet varsles. Dette særlig for å koordinere tilsynsmyndigheten over regulerkraftmarkedet, men også fordi Konkurransetilsynet kan bidra med opplysning av saken.

Dessuten skal uttalelser søkes innhentet fra andre enn organisasjoner og institusjoner, dersom det trengs for å få saken

³²⁴ EBL har allerede kommet med høringsuttalelser på de vilkårene som nå gjelder.

³²⁵ Mer om disse organisasjonene på henholdsvis <http://www.ebl.no> og <http://www.norskindustri.no> (per 9. oktober 2006). Norsk industri ble en dannet etter en sammenslåing av Teknologibedriftenes Landsforening (TBL) og Prosessindustriens Landsforening (PIL) 1. januar 2006.

³²⁶ Mer om FSN på <http://www.fsnett.no> (per 9. oktober 2006).

allsidig opplyst, jf. fvl. § 37 (2) 2. pkt. Typisk kan det være at en trenger opplysning fra enkeltaktører, fordi de besitter teknisk innsikt som er nødvendig for å utferdige vilkårene. Dette kan være noe av grunnen til at Statnett sendte de gjeldende vilkårene ut på høring til konsesjonærer og balanseansvarlige.

NVE kan med hjemmel i § 37 (4) helt unnlate forhåndsvarsling dersom varslingen (a) ikke vil være praktisk gjennomførbar, (b) vil kunne vanskeliggjøre gjennomføringen av forskriften eller svekke dens effektivitet, eller (c) at forhåndsvarsling må anses åpenbart unødvendig. Et spørsmål er om den forhåndsvarsling som § 37 (2) legger opp til, må anses «åpenbart unødvendig». Ordlyden tilsier at det ikke skal være noe tvil om at forhåndsvarsling er unødvendig. På den ene siden har det vært en høringsrunde hvor de som antakelig har størst grunn til å uttale seg, har sagt sitt, noe som taler for at det er unødvendig med ny høring. På den annen side vil, som vi har sett, høring etter § 37 (2) inkludere flere høringsinstanser, noe som kan resultere i flere innspill. Dette vil igjen bidra til sakens opplysning. Dessuten vil en bredere høring bidra til koordinering mellom offentlige organer. Konklusjonen blir derfor at forhåndsvarsling etter § 37 (2) ikke må anses som «åpenbart unødvendig».

Følgelig er det et krav om å hente inn høringsuttalelser etter § 37 (2). Som hovedregel gjelder det formelle kravet om at disse uttalelsene skal være skriftlige, jf. § 37 (5). Videre kan NVE sette frist for å gi uttalelse med hjemmel i § 37 (3). NVE kan også med hjemmel i § 37 (3) bestemme på hvilken måte forhåndsvarslingen skal foregå. Et spørsmål her er om NVE kan delegere høringsansvaret til Statnett. Det er selvsagt ikke noe i veien for at Statnett utarbeider høringsdokumentet. Men om de kan sende det ut på høring, og dermed fremstå som et organ med forskriftskompetanse når de ikke har slik kompetanse, er mer tvilsomt. For å unngå forvirring bør løsning være at NVE formelt

skal fremstå som forskriftsgiver og følgelig selv sende høringsdokumentet ut.

Hvilke krav stilles til form og kunngjøring av de fastsatte vilkårene?

Formkrav

Det er to formkrav som oppstilles i fvl. § 38 (1) bokstavene a og b. For det første skal forskriften nevne forvaltningsorganet som har gitt forskriften, noe som her vil si at det skal fremgå at NVE har gitt forskriften. For det andre skal en forskrift uttrykkelig inneholde en henvisning til den eller de bestemmelser som gir forvaltningsorganet hjemmel til å utferdige forskriften. I vilkårene skal derfor NVE få med at vilkårene gis med hjemmel energilovforskriftens 7-1 bokstav k som igjen er gitt av OED med hjemmel i energilovens § 7-6.

Krav til kunngjøring

Hele forskriften skal som hovedregel kunngjøres i Norsk Lovtidend, jf. fvl. § 38 (1) bokstav c. Begrensning i (jf. § 38 2. ledd) eller unntak fra (jf. § 38 3. ledd) dette kan jeg ikke her se det er grunnlag for å gjøre. NVE skal derfor i etterkant av vedtagelsen kunngjøre regulerkraftmarkedsvilkårene i Norsk Lovtidend. I kunngjøringen skal vilkårene betegnes som forskrift, jf. § 38 (1) bokstav d.

5.3.5 Mulige grep for å tilfredsstille forvaltningsrettslige krav

I og med at Statnett ikke har kompetanse til å gi vilkårene for regulerkraftmarkedet, er det nærliggende at disse vedtas av NVE. Likevel kan Statnett fortsatt ha en sentral rolle ved utarbeidelsen av forskriften. I likhet med løsningen i sf. § 22 bokstav a, kan systemansvarlig utrede og utvikle, mens NVE skal stå for

vedtagelsen.³²⁷ Kravet om markedsmessighet tilsier at Statnett fortsatt skal utvikle markedet slik at det er mest mulig i tråd med markedsmessige prinsipper.

³²⁷ En slik løsning ved utarbeidelsen av vilkårene minner om såkalt delt kompetanse som omhandles i Eivind Smith, «Anmelding av Frihagen, Arvid: Forvaltningsrett», *Lov og rett*, 1976 s. 140-144 (s. 143-144). Delt kompetanse vil si at det kreves en toinstansbehandling før vedtak treffes. Eksempelvis kreves det i enkelte tilfeller at departementet skal stadfeste den reguleringsplanen som kommunestyret har vedtatt for at planen kan gjøres gjeldende, jf. plan- og bygningsloven § 27-2. Både kommunestyret og departementet har kompetanse til å fastsette ett og samme vedtak. Ved utarbeidelsen av vilkårene for regulerkraftmarkedet har ikke Statnett kompetanse til å fatte vedtak (siden det er forskrift). Følgelig kan vi ikke snakke om delt kompetanse mellom NVE og Statnett her. Dette utelukker, som vi har sett, ikke at Statnett kan ha en sentral rolle ved utarbeidelsen av forskriften for å bidra til sakens opplysning.

6 Diskusjonen om det skal åpnes for Elbashandel i Norge

6.1 Innledning

Elbas er navnet på ett av kraftmarkedene som benyttes i Norden, nærmere bestemt i Øst-Danmark, Finland og Sverige. Elbasmarkedet er et fysisk kraftmarked, noe som vil si at markedets avtaler rent fysisk munner ut i levering av kraft.³²⁸ I markedet foretas det kontinuerlig handel med timekontrakter hver dag hele året inntil én time før driftstimen. Handelen starter som regel etter at spotmarkedsprisene er kjent dagen i forveien.³²⁹ Dette gir de balanseansvarlige mulighet til å justere sin omsetning ytterligere, slik at de i større grad får overholdt sin balanseplikt. Elbas er derfor med andre ord primært et justermarked.³³⁰

Markedskoordinator er Nord Pool Finland.³³¹ De får ønsker om kjøp og salg fra aktørene, og finner bud som passer med tanke på volum og pris.³³² Budene matches fortløpende, ettersom de kommer inn til Nord Pool i inntil en time før driftstimen starter. Det er altså ikke noe systempris tilsvarende som i elspotmarkedet.³³³ Bud som matches, må være innenfor samme område. Dersom det ikke er noen flaskehalser i systemet, regnes hele Sverige, Finland og Øst-

³²⁸ Mye av informasjonen som presenteres om Elbas finnes på <http://www.elbas.net> (per 9. oktober 2006).

³²⁹ Nærmere bestemt klokken 1400 i Sverige og Finland og klokken 1700 i Øst-Danmark.

³³⁰ Se <http://statnett.gan.no/index.gan?id=64&subid=0> (per 9. oktober 2006).

³³¹ Som er et datterselskap av Nord Pool Spot AS, se henvisningen i forrige fotnote. Selskapet er 100 prosent heleid av Nord Pool Spot AS.

³³² Dette skjer elektronisk.

³³³ Se om dette i avhandlingens pkt. 2.4 om Nord Pool Spots rolle.

Danmark som ett område. Nord Pool Spot AS forestår det økonomiske oppgjøret i etterkant av en handel i Elbas.³⁵⁴

I Norge er det ikke åpnet for Elbashandel. OED har gitt både Statnett og Nord Pool Spot konsesjon for tilrettelegging av kraftutveksling med andre nordiske land.³⁵⁵ Men i konsesjonsbrevet til begge disse selskapene står det at en eventuell innføring av Elbas for norske aktører vil kreve godkjenning av OED.³⁵⁶ Slik godkjenning er ikke gitt per dags dato.³⁵⁷

Ved en eventuell godkjenning hadde nok tilretteleggingsansvaret blitt gitt til Nord Pool (Finland). Grunnen til at jeg likevel kort drøfter dette markedet, er at en eventuell innføring av Elbashandel i

³⁵⁴ ELBAS product description rules and regulations pkt. 1.1. Dette dokumentet er per 9. oktober 2006 på http://www.elbas.net/attachments/rules_and_regulations.pdf.

³⁵⁵ Begge konsesjoner er av 21. desember 2005 og er gitt med hjemmel i enl. § 4-2.

³⁵⁶ OEDs brev av 21. desember 2005 til konsesjonshaverne som ble sendt samtidig som konsesjonene ble gitt.

³⁵⁷ I tillegg til en godkjenning, hadde innføring av Elbashandel påkrevet visse regelendringer. Blant annet måtte tidspunkt for innlevering av endelig produksjonsplan ha blitt endret i sf. § 8 (3). Aktørene måtte hatt mulighet til endelig å fastsette sin produksjonsplan senere enn klokken 1900 dagen før driftsdøgnet. Dessuten måtte Statnett fått inn endringer i den nordiske systemdriftsavtalen (bilag 8) om at Elbas også skal anvendes i Norge. I Statnetts konsesjon om kraftutveksling med utlandet pkt. 4 følger det at foreslåtte endringer av systemdriftsavtalen som antas å påvirke prinsippene for kraftutvekslingen mellom Norge og andre land vesentlig, skal godkjennes av NVE. Innføring av Elbas i Norge må anses som en slik vesentlig endring fordi man innfører et helt nytt marked, samt at dette forutsetter endring i systemansvarsforskriften. En slik godkjenning av direktoratet må riktignok neppe anses som noe mer enn en formalitet, siden departementet i et slikt tilfelle allerede skal ha godkjent innføringen av Elbas.

Norge vil kunne påvirke systemansvarliges oppgaver. Dette ved at markedet som nevnt skal bidra til å eliminere ubalanse i kraftsystemet.

I det følgende skal jeg aller først avklare forholdet mellom Elbas og kravet om at systemansvarlig i størst mulig grad skal ta i bruk markedsbaserte virkemidler under utøvelsen av systemansvaret (pkt. 6.2). Deretter forklarer jeg noe av bakgrunnen for at Elbasmodellen er anvendt i de andre nordiske landene (pkt. 6.3). Til slutt presenteres noen argumenter for og mot Elbashandel i Norge (pkt. 6.4), før det oppsummeres og avsluttes i pkt. 6.5.

6.2 Elbas og kravet om at systemansvarlig i størst mulig grad skal ta i bruk markedsbaserte virkemidler

Et spørsmål er om kravet om at systemansvarlig i størst mulig grad skal benytte markedsbaserte virkemidler er relevant når det drøftes om det skal åpnes for Elbashandel i Norge.³³⁸ Kravet angår virkemidler som «systemansvarlig skal benytte», noe som rent språklig kan trekke i retning av at kravet kun angår mulig virkemidler som systemansvarlig eventuelt selv skal bruke. Forarbeidene sier imidlertid at markedsbasert virkemiddelbruk innebærer at fellesløsninger for det nordiske kraftmarkedet skal utvikles så langt det er hensiktsmessig.³³⁹ Dette viser at forskriftsgivers poeng ikke er hvem som utvikler fellesløsningen, men at den i det hele tatt utvikles. Det har derfor neppe betydning at Statnett trolig selv ikke kommer til å administrere Elbas. Kravet

³³⁸ Se enf. § 5A-1 (4) og sf. § 4 bokstav d.

³³⁹ Se NVEs utsendelsesbrev til høringsinstansene 29. juni 2001 s. 21.

om markedsbasert virkemiddelbruk må ha relevans også fordi systemansvarliges innsats kreves for å muliggjøre Elbashandel.³⁴⁰

Kravet om markedsbasert virkemiddelbruk innebærer at markedsløsningen må bidra til at systemansvaret tilrettelegges på en samfunnsmessig rasjonell måte.³⁴¹ Vurderingstemaet i det følgende blir derfor om dette sikres ved en eventuell innføring av Elbas.

6.3 Noe av bakgrunnen for at Elbasmodellen anvendes i de øvrige nordiske landene

I de andre nordiske landene, i likhet med i Norge, har alle de balanseansvarlige et særlig økonomisk ansvar for å være i balanse.³⁴² I motsetning til i Norge hvor all ubalanse blir avregnet til regulerkraftpris,³⁴³ benyttes en toprismodell i de øvrige nordiske landene som i praksis straffer alle som viser seg å ha vært i ubalanse.³⁴⁴

Her er det ikke rom for å diskutere avregningen, herunder skillet mellom en- og toprismodell nærmere siden systemansvaret er i fokus. Likevel kan det nevnes at Norge gjennom sin modell ikke slår så hardt ned på at aktørene er i ubalanse. I stedet for å forfølge og straffe enkeltaktørers brudd på

³⁴⁰ Se tre fotnoter ovenfor hvor det nevnes at Statnett må foreta endringer i systemdriftsavtalen.

³⁴¹ Jf. enl. § 1-2.

³⁴² Se ovenfor i avhandlingens pkt. 2.3 for nærmere redegjørelse av de balanseansvarliges rolle.

³⁴³ Se avhandlingens pkt. 4.2.7 om «avregning» ovenfor.

³⁴⁴ Se eksempelvis «Balance Management; Common principles for Cost allocation and settlement» av 20. april 2006 s. 15-16. Dette dokumentet er resultatet av en workshop som ble avholdt 4.-5. oktober 2005 i Nordels regi. Per 9. oktober 2006 finnes dokumentet på <http://www.nordel.org>. I fra hovedsiden klikker du på først på «Markets & Products» og deretter «Feature Articles».

balanseplikten ved avregningen, fokuseres det mer på at hele kraftsystemet skal være i balanse enn at de balanseansvarlige skal være det. Dette har blant annet det utslag at de som uanmeldt bidrar til å oppregulere et system i ubalanse, blir belønnet med samme pris som de som bidrar via anmelding og tilslag i regulerkraftmarkedet. Fra norsk side fremholdes det at enprismodellen gir aktørene bedre insentiver til å bidra til systembalanse enn det toprismodellen gjør. Også andre argumenter ligger til grunn. Samlet sett kan en si at det fra norsk side hevdes at enprismodellen er mer samfunnsøkonomisk lønnsom enn toprismodellen.³⁴⁵ For de øvrige nordiske landene er det sentrale argumentet at det er viktig å følge opp de enkeltes balanseansvar for at også hele systemet skal opprettholde sin balanse.

I og med at toprismodellen straffer ubalanse, er det viktig å gi balanseansvarlige mulighet til å forebygge ubalanse gjennom Elbasmarkedet. Når aktører ser at de vil komme i ubalanse i en eller flere timer i kommende driftsdøgn, kan de altså forsøke å handle seg i balanse ved hjelp av Elbasmarkedet. Formålet med Elbas er selvsagt ikke bare å hjelpe aktørene, men også å ha en ordening som bidrar til systembalanse.³⁴⁶

6.4 Argumenter for og imot tilretteleggelse av Elbas i Norge

6.4.1 Innledning

Spørsmålet i dette pkt. 6.4 er om innføring av Elbas er samfunnsmessig rasjonelt i Norge. Innvendingen mot en separat drøftelse av dette er at spørsmålet har nær sammenheng med

³⁴⁵ Se «Balance Management; Common principles for Cost allocation and settlement» av 20. april 2006 s. 15.

³⁴⁶ Det er interessant å merke seg at Elbasmarkedet reflekterer en tendens som peker i retning av at de balanseansvarlige i de andre nordiske landene er mer ansvarliggjort i arbeidet for å få effektbalanse enn de er i Norge.

diskusjonen om top Prismodellen bør benyttes.³⁴⁷ Dette kan likevel neppe være avgjørende, siden Elbas og top Prismodellen er to forskjellige elementer som det er mulig å diskutere hver for seg. Sammenhengen er slik at dersom Norge går over til top Prismodellen, vil dette skape et særlig behov for et Elbasmarked.³⁴⁸ Det er ikke dermed sagt at det også er grunner som taler avgjørende for innføring av Elbas i Norge, slik avregningen av ubalanse er i dag. Først anføres argumenter som taler for innføring av Elbas i Norge (pkt. 6.4.2). Deretter kommer motargumentene (pkt. 6.4.3). Jeg tar ikke sikte på å konkludere. Dette særlig fordi noen av argumentene bygger på antagelser.³⁴⁹

6.4.2 Argumenter for innføring av Elbas i Norge

En åpning for Elbashandel i Norge vil gi aktørene i Norge de samme mulighetene som aktørene i de andre nordiske landene. Dette ville igjen ha gjort at det ble enda flere aktører i Elbasmarkedet.³⁵⁰ Dermed hadde det blitt billigere å handle i dette markedet, siden de administrative kostnadene ved Elbashandel kunne blitt fordelt på flere. Alt dette bidrar til et mer effektivt nordisk kraftmarked. Dette er igjen samfunnsrasjonelt.

³⁴⁷ Det skal, som nevnt, ikke drøftes, se i petitavsnittet i avhandlingens pkt. 6.3 rett ovenfor.

³⁴⁸ Dette på samme måte som i de andre nordiske landene, se avhandlingens pkt. 6.3 ovenfor.

³⁴⁹ For å finne ut av om argumentene er riktige kreves det dypere ikke-juridiske (typisk økonomiske) analyser, som jeg ikke har forutsetninger for å gjøre.

³⁵⁰ Undersøkelser som Nord Pool har gjort viser at det er norske aktører som er villige til å handle i Elbas, jf. muntlig informasjon fra Olav Aarøy, Nord Pool.

Selv om aktørene ikke straffes for ubalanse i Norge i samme grad som i de andre nordiske landene, er det ikke dermed sagt at aktørene ikke skal overholde sin balanseplikt. Rent rettslig er de norske balanseansvarlige, som vi har sett, forpliktet til å være i balanse.³⁵¹ Disse aktørene har imidlertid begrensede muligheter til å handle seg i balanse etter at elspotmarkedet har stengt. Innføring av Elbas ville kunne bøte på dette problemet, ved at aktørene hadde fått en ytterligere mulighet til å handle seg i balanse. Dette virker samfunnsmessig rasjonelt.

Selv om ubalanse konsekvent ikke straffes så hardt som i de andre nordiske landene, kan de balanseansvarlige som er i ubalanse i visse tilfeller merke avregningen like hardt som andre nordiske balanseansvarlige. Typisk gjelder dette der en elvekraft- eller vindkraftleverandør uten mulighet for å oppregulere ikke får så mye regn eller vind som ventet. Slike værforhold kan godt forårsake at hele kraftsystemet er nedregulert, slik at oppreguleringsbud må aktiveres i regulerkraftmarkedet. Regulerkraftprisen vil da bli høyere enn spotprisen.³⁵² I en del tilfeller kan den være vesentlig høyere enn spotprisen.³⁵³ Nevnte elvekraft- og vindkraftleverandører må betale regulerkraftpris for den energien som ikke ble produsert som planlagt, noe som kan bli dyrt. Innføring av Elbas hadde redusert dette problemet, siden aktørene kan redusere

³⁵¹ Se avhandlingens pkt. 2.3 om de balanseansvarliges rolle ovenfor.

³⁵² Se RKM-vilkårenes pkt. 1.6.

³⁵³ Et ekstremtilfelle ble nevnt ovenfor i avhandlingens pkt. 4.2.5 om håndtering av bud: Regulerkraftprisen i det nordligste elspotområdet var mellom klokken 13 og 14 fredag 20. januar 2006 på 14 652 NOK/MWh, noe som var vesentlig høyere enn spotprisen. Den var i samme elspotområde i samme tidsintervall på 521,92 NOK/MWh. Sistnevnte pris fikk jeg tilgang på ved å sende e-post til mdf@nordpool.com.

sin ubalanse.³⁵⁴ Dette taler også for at innføring av Elbas er samfunnsmessig rasjonelt.

Siden Elbas bidrar til å redusere planlagt ubalanse på aktørnivå, vil det automatisk også bidra til at hele kraftsystemet planlegges ennå mer i balanse. Dette gjør at Statnett ikke trenger å sørge for så mange reguleringer i driftstimen som i dag. Dette taler også for at Elbas bør innføres i Norge.

Uten Elbas må Statnett ha mer regulerkraft enn de andre nordiske systemansvarlige for å kunne balansere systemet i selve driftsfasen. For Norges del er ikke dette et stort problem i dag, da vi har relativt god tilgang på regulerkraftressurser. Dette på grunn av at vi har mye vannkraftproduksjon som på kort varsel kan justeres opp eller ned.³⁵⁵ I fremtiden kan det imidlertid tenkes at regulerkraft kan bli en knappere ressurs.³⁵⁶ Dette tilsier at innføring av Elbas

³⁵⁴ Dette kan for øvrig ha positive miljøvirkninger ved at innovative aktører som ønsker å produsere ikke-regulerbar energi på en miljøvennlig måte, har mindre grunn til å frykte en høy regulerkraftregning ved mindre produksjon enn forventet. Dette gjelder eksempelvis elvekraftleverandører, vindkraftleverandører og potensielle sol- og bølgekraftleverandører. Miljøhensyn trekker, som ovenfor nevnt (avhandlingens pkt. 3.2.5), ikke alltid i en bestemt retning. Det gjør at jeg ikke ubetinget kan si at innføring av Elbas er bra i et miljømessig perspektiv. Dette fordrer en dypere analyse som jeg ikke har forutsetninger for å gi.

³⁵⁵ Mange andre land i Europa har et termisk basert kraftsystem, noe som fører til at regulerkraft i mye større grad er en knapp ressurs. Eksempelvis koster det svært mye å oppregulere et gasskraftverk. Overfor disse landene kan det at Norge ikke har innført Elbas, i alle fall gi et signal om at vi sløser med regulerkraftressursene våre. Om vi rent faktiske gjør det, er en annen sak.

³⁵⁶ Dette har sammenheng med at det norske kraftsystemet nok vil bli mer termisk basert.

kan være en samfunnsøkonomisk god investering i et tidsmessig lengre perspektiv.³⁵⁷

6.4.3 Argumenter imot innføring av Elbas i Norge

Elbas vil gjøre at det kommer inn færre bud i regulerkraftmarkedet. Dette gjør Statnett dårligere rustet i balanseringen når forholdene i kraftsystemet blir annerledes enn forventet. Riktignok viser erfaringer fra de andre nordiske landene at det omsettes nokså små mengder i Elbas. Dette gjør at Statnett neppe hadde stått vesentlig dårligere rustet i driftsfasen. Likevel kan det godt tenkes at handelen i Elbas ekspanderer, og i så fall vil regulerkraftmarkedet gradvis bli mindre likvid. Dette øker faren for at Statnett må foreta effektrevirering i driftstimen, noe som verken er markedsmessig eller samfunnsrasjonelt.

En sentral fordel med Elbas er at de balanseansvarlige gjennom omsetning skal kunne redusere sin ubalanse som framkommer i perioden etter at spotmarkedet er satt, men likevel før driftstimen. I Norge er det, eksempelvis i motsetning til i Sverige, flere mindre balanseansvarlige.³⁵⁸ For å kunne utnytte Elbasmarkedet kreves det at aktørenes maskiner er døgnbemannet. I tillegg må bedriftene ha personell til å inngi bud til markedsadministrator til alle døgnets tider. For mindre aktører vil dette kunne bli svært kostbart, slik at

³⁵⁷ En innvendig mot dette er at en kan vente med innføring av Elbas til situasjonen eventuelt blir kritisk. Det er imidlertid ikke sikkert at Elbas vil fungere godt med én gang. Erfaring viser at det tar litt tid før aktører blir fortrolig med et marked. Dette tilsier at Elbas blir mer slagkraftig i en situasjon med knapphet på regulerkraft jo tidligere innføringen av Elbashaandel skjer.

³⁵⁸ For å sammenligne Norge og Sverige se henholdsvis <http://www.ediel.no> (klikk på «vis alle aktører») og <http://www.ediel.se> (klikk på «visa alla aktörer»).

de samlet sett ser liten nytte i å opptre i Elbasmarkedet. Følgelig kan det fort kun bli de store aktørene som nyter godt av dette markedets fordeler. Dette reduserer mange av fordelene ved en mulig innføring av Elbas.

Faktiske observasjoner viser at det omsettes små mengder i Elbas.³⁵⁹ For det første viser dette at aktørene ikke ser fordelene av å agere i Elbas. For det andre har det den konsekvens at Elbas rent faktisk ikke bidrar mye til at systemet planlegges i balanse.³⁶⁰ Dersom det viser seg at dette er tilfellet, vil det være nok så unødvendig å tilrettelegge for Elbashaandel Norge. Dette gjelder særlig med tanke på at det trolig vil koste en del å åpne for slik handel.³⁶¹ Forutsatt at det er slik, virker det lite samfunnsøkonomisk lønnsomt å bruke penger som i liten grad kommer til nytte.

6.5 Oppsummering og avslutning

Som ledd i en samfunnsmessig rasjonell utøvelse av systemetansvaret, krever departementet at det i størst mulig grad skal tas i bruk markedsbaserte virkemidler.³⁶² Dette må både NVE og Statnett ta i betraktning ved henholdsvis regulering og utøvelse av systemansvaret. I og med at Elbas er en markedsløsning som ennå

³⁵⁹ Muntlig informasjon fra Toril Naustvoll Gange, NVE.

³⁶⁰ Det kan til og med være tilfeller at omsetningen er til ugunst for den totale balansen i systemet. Grunnen er at aktørene fokuserer på å opprettholde sin egen balanseplikt, fordi det er den aktørene i topriksmodellen har insentiver til ikke å bryte. I enkelte tilfeller kan nemlig den enkeltes ubalanse være positivt for den totale systembalansen, se avslutningsvis i avhandlingens pkt. 4.2.7 ovenfor.

³⁶¹ Selv om markedet allerede er opprettet, vil det likevel koste å åpne for slik handel. Det vil eksempelvis koste å utvide markedet slik at det omfatter Norge. Det koster også å overvåke markedet.

³⁶² Se Ot.prp. 56 (2000-2001) s. 41.

ikke benyttes i Norge, bør NVE og Statnett vurdere om det bør åpnes for Elbashandel. Vurderingstemaet er om dette er samfunnsmessig rasjonelt. Som vi har drøftet vil det, utelukkende sett med norske øyne, være både fordeler og ulemper ved innføring av slik handel. Et spørsmål en fort kan sitte igjen med, er om fordelene er så marginale for Norges vedkommende at det neppe er bryet verdt å åpne for slik handel. I et nordisk, og etter hvert også europeisk perspektiv, vil nok imidlertid mange hevde at Norge, som et ledd i samordningen av kraftmarkedene, bør åpne for slik handel. I et lengre perspektiv kan det faktisk også vise seg at Elbasinnføring vil være samfunnsmessig rasjonelt for Norges vedkommende.³⁶³

Til syvende og sist er det OED som godkjenner om det skal åpnes for Elbashandel. Departementet må da forholde seg til energilovens formål om samfunnsmessig rasjonalitet.³⁶⁴ Siden dette begrepet spenner meget vidt, blir det fort rom for politiske avveininger i vurderingen av om det skal åpnes for Elbashandel i Norge.

³⁶³ På nordisk energiministermøte i Gøteborg høsten 2003 var det fremme at det på lengre sikt er «ønskelig at løsninger for sikring av reguler- og reservekapasitet skal håndteres gjennom markedsmessige løsninger. I den forbindelse kan det også gjennomføres vurderinger av hvorvidt Elbas bør tilbys i alle nordiske land for å redusere behovet for sikring av reguler- og reservekapasitet», se St.meld. nr. 18 (2003-2004) s. 93.

³⁶⁴ Jf. enl. § 1-2.

7 Avslutning

Systemansvarliges kjerneoppgave er, og har vært, å sørge for fysisk balanse i det norske kraftsystemet til enhver tid.³⁶⁵ I likhet med de tidligere retningslinjene for systemansvaret,³⁶⁶ legger reglene som er gitt i, og i medhold av, energilovens systemansvarsbestemmelse til grunn at systembalansering er den sentrale oppgaven. Vi ser derfor at de nye reglene ikke endrer systemansvarliges kjerneoppgave.³⁶⁷

Formålet med hele energiloven har også i det vesentlige ligget uendret siden lovens vedtagelse i 1990.³⁶⁸ Systemansvaret skal, på samme måte som tidligere, utøves på en samfunnsmessig rasjonell måte. Systemansvarlig skal følgelig vektlegge de samme hensynene som før. Dette viser at systemansvaret må utøves innen de samme rammer som i de foregående årene.

Det nye er regelen om at det i størst mulig grad skal benyttes virkemidler som er basert på markedsmessige prinsipper. Regulator (NVE) har gjennom en utførlig systemansvarsforskrift gitt nærmere bestemmelser om hva dette vil si. Forskriften er imidlertid ikke uttømmende, noe som gjør at Statnett har måttet detaljregulere regulerkraftmarkedet. De forvaltningsrettslige drøftelser overfor viser at regulator skulle ha fastsatt vilkårene for regulerkraft-

³⁶⁵ Også i Samkjøringens dager har vi sett at systemansvarliges overordnede mål var å sikre momentan balanse.

³⁶⁶ Se eksempelvis 1997- utgaven og 1999-utgaven av disse retningslinjene på henholdsvis s. 4 og s. 5.

³⁶⁷ Ansvar for å sørge for effektbalanse i fremtiden er riktignok blitt presisert nærmere gjennom de nye reglene, se avhandlingens pkt. 3.2.4 om Statnett og hensynet til forsyningsikkerhet ovenfor.

³⁶⁸ Det var en revisjon av formålsbestemmelsen samtidig som bestemmelsen om systemansvaret ble tatt inn i loven. Ved endringen ble det tatt inn at loven skal sikre at også bruk av energi skal foregå på en samfunnsmessig rasjonell måte.

markedet. Dessuten viste drøftelsen av EØS-rettslige krav at regulator også skulle hatt større innflytelse ved utarbeidelsen av vilkårene for regulerkraftopsjonsmarkedet. Dette gjør at NVE må foreta noen regulatoriske grep slik at markedstilretteleggingen er i tråd med den øvrige lovgivningen.

Kravet om at systemansvarlig i størst mulig grad skal benytte markedsbaserte virkemidler er vidtrekkende. Det er vanskelig å tolke seg frem til akkurat hva som ligger i dette kravet. Umiddelbart ser en at økonomiske analyser da er nødvendig. Dessuten må det også gjøres andre typer av analyser, som eksempelvis operasjonelle og miljømessige, i og med at kravet må sees i lys av lovens grunnleggende formål om samfunnsmessig rasjonell energiforvaltning. Dermed har det vært vanskelig å konkludere om Statnett i størst mulig grad benytter markedsbaserte virkemidler. Dette gjelder selv på et så kortsiktig marked som regulerkraftmarkedet hvor, som vi har sett, avveiningen av de overordnede hensynene i energiforvaltningen blir like sentral som når Statnett har et lengre tidsperspektiv i sitt arbeid.

Endelig viser gjennomgangen av Elbas at Statnett ikke alltid kan tilfredsstillende kravet om markedsbasert virkemiddelbruk på egenhånd. Dersom denne markedsløsningen er ønsket, har vi sett at også direktoratet og departementet må bidra med sitt for å få til en slik fellesløsning. I fremtiden er det grunn til å tro at samarbeidet med de andre nordiske land vil bli tettere. Formålet vil nok ikke bare være å effektivisere kraftmarkedet, men også å effektivisere utøvelsen av systemansvaret. For å nå slike harmoniserte løsninger, må det ventes at ikke bare Statnett, men også direktorat, departement og kanskje også Stortinget må iverksette tiltak og/eller treffe beslutninger.

Kilder

Litteratur og artikler

- Aasebø: Kristoffer Aasebø, «Avtale under trussel om ekspropriasjon», *Tidsskrift for Forretningsjus*, 2003 s. 64-100.
- Aulstad: Aulstad, Johan Greger, «Svar til advokatene Jørn Terje Kristensen og Helge Morten Svarva sine kommentarer i JV, hefte 5-6/2004 – særlig om utbyggingsavtaler», *Jussens venner*, 2005 s. 259-273.
- Backer: Backer, Inge Lorange, *Innføring i naturressurs- og miljørett*, 4. utgave (Oslo 2002).
- Barton m.fl. (red.): Barton, Barry, Lila K. Barrera-Hernández, Alastair R. Lucas og Anita Rønne (redaktører), *Regulating energy and natural resources* (Oxford 2006).
- Bibow: Jens Bibow, *Inntektsregulering av kraftnettselskaper* (Oslo 2001).
- Biller m.fl. (red.): Biller, Odd Ivar, Erik Brannsten, Are Brautaset og Olav Hasaas (redaktører), *Industribygging og rettsutvikling. Juridisk festskrift i anledning Hydros 100-årsjubileum* (Bergen 2005).
- Boe: Boe, Erik, *Innføring i juss: Juridisk tenkning og rettskildelære* (Oslo 1996).
- Eckhoff: Eckhoff, Torstein, *Statens styringsmuligheter, særlig i ressurs- og miljøspørsmål* (Oslo 1983).

- Eckhoff/Helgesen: Eckhoff, Torstein og Jan E. Helgesen, *Rettskildelære*, 5. utgave (Oslo 2001).
- Eckhoff/Smith: Eckhoff, Torstein og Eivind Smith, *Forvaltningsrett*, 7. utgave (Oslo 2003).
- Falkanger/Haagensen (red.): Falkanger, Thor og Kjell Haagensen (redaktører), *Vassdrags- og energirett*, 2. utgave (Oslo 2002).
- Graver: Graver, Hans Petter, *Alminnelig forvaltningsrett*, 2. utgave (Oslo 2002).
- Hammer: Hammer, Ulf, *Tilrettelegging av kraftmarkedet* (Oslo 1999).
- Jones: Christopher W. Jones, *EU Energy Law; Volume 1; The Internal Energy Market* (Leuven 2004).
- Karset m.fl.: Karset, Martin m.fl., *Den nye reguleringen av oppstrøms gassrørledningsnett* (Oslo 2004).
- Kolstad: Kolstad, Olav *Fra konkurransepolitikk til konkurranserett* (Oslo 1998).
- Kristensen/Svarva: Jørn Terje Kristensen og Helge Morten Svarva, «Kommentarer til Johan Greger Aulstads artikkel i JV, hefte 2/2004 – Særlig om utbyggingsavtaler», *Jussens venner*, 2004 s. 343-364.
- Martinsen m.fl.: Martinsen, Gunnar m.fl., *Energiloven med kommentarer* (Oslo 2004).
- Matheson/Woxholth: Matheson, Wilhelm og Geir Woxholth, *Lovavdelingens uttalelser; supplements-utgave (1988-1991)* (Oslo 1993).
- Sejersted m.fl., 1995: Sejersted, Fredrik m.fl., *EØS-rett* (Oslo 1995).
- Smith I: Eivind Smith, «Anmelding av Frihagen, Arvid: Forvaltningsrett», *Lov og rett*, 1976 s. 140-144.

- Smith II: Smith, Eivind, *Rettsikkerhet ved offentlig tjenesteyting* (Oslo 1984).
- Woxholth: Woxholth, Geir, *Foreningsrett*, 2. utgave (Oslo 1999).

Lover

- Avtaleloven (avtl.): Avtaleloven - avtl. Lov om avslutning av avtaler, om fullmakt og om ugyldige viljeserklæringer (1918-05-31).
- Energiloven (enl.): Lov om produksjon, omforming, overføring, omsetning, fordeling og bruk av energi m.m. (energiloven) (1990-06-29).
- Finansavtaleloven: Finansavtaleloven - finansavtl. Lov om finansavtaler og finansoppdrag (finansavtaleloven) (1999-06-25).
- Forvaltningsloven (fvl.): Forvaltningsloven - fvl. Lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker (forvaltningsloven) (1967-02-10).
- Statsforetaksloven: Statsforetaksloven - statssel. Lov om statsforetak. (1991-08-30).

Forskrifter

- Avregningsforskriften: Forskrift om kraftomsetning og nettjenester. Forskrift om måling, avregning og samordnet opptreden ved kraftomsetning og fakturering av nettjenester (1999-03-11).
- Energilovforskriften (enf.): Forskrift om produksjon, omforming, overføring, omsetning, fordeling og bruk av energi m.m. (energilovforskriften) (1990-12-07).

- Forskrift om leveringskvalitet: Forskrift om kraftleveringskvalitet. Forskrift om leveringskvalitet i kraftsystemet (2004-11-30).
- Systemansvarsforskriften (sf.): Forskrift om systemansvaret i kraftsystemet. Forskrift om systemansvaret i kraftsystemet (2002-05-07).
- Tarifforskriften (tf.): Forskrift om kontroll av nettvirksomhet. Forskrift om økonomisk og teknisk rapportering, inntektsramme for nettvirksomheten og tariffer (1999-03-11).

EØS-rettslige kilder

Elmarkedsdirektiv II: Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2003/54/EF af 26. juni 2003 om fælles regler for det indre marked for elektricitet og om ophævelse af direktiv 96/92/EF.

Forordning om grænseoverskridende elektrisitetsudveksling: Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EF) 1228/2003 af 26. juni 2003 om betingelserne for netadgang i forbindelse med grænseoverskridende elektricitetsudveksling.

Forsynings sikkerhedsdirektivet: Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2005/89/EF af 18. januar 2006 om foranstaltninger til fremme af elforsynings sikkerhed og infrastrukturinvesteringer.

Forarbeider og offentlige utredninger

Forvaltningskomiteens innstilling. Innstilling fra Komiteen til å utrede spørsmål om mer betryggende former for offentlig forvaltning (forvaltningskomiteen) avgitt 13. mars 1958.

Ot.prp. nr. 43 (1989-1990). Om lov om produksjon, omforming, overføring, omsetning og fordeling av energi m.m. (energiloven).

Ot.prp. nr. 32 (1990-1991). Om lov om Statsforetak.

NOU 1997: 21. Offentlig anskaffelser.

OEDs høringsbrev til høringsinstansene av 21. juni 2001 om endring av energilovforskriften. Høring – forslag om endringer i forskrift av 7. desember 1990 nr. 959 om produksjon, omforming, overføring, omsetning og fordeling av energi m.m. (forskrift til energiloven) med endringer, sist av 18. februar 1999 nr. 165.

NVEs utsendelsesbrev til høringsinstansene 29. juni 2001. Systemansvaret i kraftsystemet, 1. forslag til forskrift.

Ot.prp. nr. 56 (2000-2001). Om lov om endringer i lov 29. juni 1990 nr. 50 om produksjon, omforming, overføring, omsetning og fordeling av energi m.m. (energiloven).

St.prp. nr. 1 (2001-2002) del IV for Olje- og energidepartementet. Gjennomgang av Statnett SFs organisering og oppgaver.

Systemansvaret i kraftsystemet, forslag til forskrift, 2. høring, 2002, R. Kristensen, NVE, februar 2002.

SOU 2003: 113. El- og naturgasmarkederna; Europeisk harmonisering. Delbetänkande av El- og gasmarknadsutredningen.

St.meld. nr. 18 (2003-2004). Om forsyningsikkerheten for strøm mv.

Forskriftene om systemansvar og rasjonering – høringsdokument. NVE juni 2004.

Ot.prp. nr. 61 (2005-2006). Om lov om endringer i lov 29. juni 1990 nr. 50 om produksjon, omforming, overføring, omsetning, fordeling og bruk av energi m.m. (energiloven).

St.prp. nr. 52 (2005-2006). Om samtykke til godkjenning av avgjerd i EØS-komiteen nr. 146/2005 av 2. desember 2005 om innlemming i EØS-avtala av direktiv 2003/54/EF (elektrisitetsdirektiv II), direktiv 2003/55/EF (gassmarkedsdirektiv II), forordning 1228/2003/EF (grensehandel) og kommisjonsavgjerd 2003/796/EF (europeisk gruppe av reguleringsstyresmakter).

Forslag til endring i forskrift om systemansvaret i kraftsystemet – høringsdokument 3. juli 2006, R. Kristensen, NVE.

Andre utredninger

Rapport om systemtjenester av 25. oktober 1996. Rapport fra arbeidsgruppe for revurdering av godtgjørelse og kostnadsfordeling av systemtjenester.

SAKS hovedrapport av 27. desember 2005. Tiltak for å unngå eller mestre Svært Anstrengte KraftSituasjoner.

Upublisert dom

TOSLO-2004-462 [Lovdata online]. Oslo tingrett – Dom. 2004-07-01.

Internett

Alle internettreferanser per 9. oktober 2006.

Tidligere utgaver av MarIus

Hefter/bøker merket x er utsolgt. De oppgitte prisene er abonnementspriser. Ved kjøp av enkelthefter er prisen pr. hefte det dobbelte, med minstepris kr. 50 + porto. Fullstendig register i runde nummer (310, 320 osv.) og på våre nettsider www.jus.uio.no/nifs.

340. Det 30. petroleumsjuridiske seminar.
Foredrag holdt på det 30.
petroleumsjuridiske seminar i Baiona,
Spania, 22. - 25. september 2005. 2006.
160 s. Kr. 0,-.
341. **TORGERSBRÅTEN**, Kyststatens jurisdiksjon ved
Ståle miljøforurensning eller fare for
miljøforurensning fra fremmede skip, Med
hovedfokus på FNs Havrettskonvensjon av
1982. 2006. 162 s. Kr 100,-.
- 342 **MEYER, Norman** Transportforsikring mot krigsfare. 2006. 181
Hansen s. Kr 80,-
- 343 **ASKJER, Angela** Sikkerhetsreguleringen for flyttbare
Ekholdt innretninger i petroleumsvirksomheten.
2006. 179 s. Kr 80,-
- 344 **BORGE, Kirsten** Klassifikasjonsselskapenes offentlige
myndighet. 2006. 148 s. Kr 70,-
- 345 **GRØNLI, Bjørn** Krav til nasjonale underleveranser i iransk
Gisle petroleumsrett. 2006. 104 s.
- 346 **SIMPLY** Yearbook 2006, 2006. 376 s. Kr. x,-.
- 347 **Hegna, Caroline** Transport og salg av gass i det britiske
Jahre gassnettet - hovedtrekk ved
nettorganiseringen. 2006. 173 s.
- 348 **Døvik, Kristian** Statnetts utøvelse av systemansvaret. 2006.

Bøker utgitt av Sjørettsfondet fra 1990

- Syversen, Jan: **Skatt på petroleumsutvinning**. 762 s. ISBN 82-90260-199l. Kr. 50.- 33-4
- Askheim, Bale, Gombrii, Herrem, Kolstad, Lund, Sanfelt, Scheel og Thoresen: **Skipsfart og samarbeid**. Maritime joint ventures i rettslig belysning. 1119 s. 199l. Kr. 50.-. ISBN 82-90260-34-2
- Brækhus, Sjur og Alex Rein: **Håndbok i kaskoforsikring** På grunnlag av Norsk Sjøforsikringsplan av 1964. 663 s. 1993. Kr. 100.-. ISBN 82-90260-37-7
- Hans Peter Michelet: **Last og ansvar**. Funksjons- og risiko- fordeling ved transport av gods under tidscerteparti. (Hefte) 180 s. 1993. Kr. 50.-. ISBN 82-90260-36-9
- Røsæg, Erik: **Organisational Maritime Law**. 121 s. (Utsolgt) 1993. Kr. 100.-.
- Nygaard, Dagfinn: **Andres bruk av utvinningsinnretninger**. 365 s. 1997. Kr. 100.-. ISBN 82-90260-40-7
- Bull, Hans Jacob: **Hefte i sjøforsikringsrett**. 60 s. 2. (Utsolgt) utg. 1997. Kr. 60.-.
- Michelet, Hans Peter: **Håndbok i tidsbefraktning**. 600 s. 1997. Kr. 100.-. ISBN 82-90260-31-8
- Arnesen, Finn, Hans Jacob Bull, Henrik Bull, Tore Bråthen, Thor Falkanger, Hans Petter Graver: **Næringsreguleringsrett** 187 s. 1998. Kr. 150.-. ISBN 82-90260-42-3
- Brautaset, Are, Eirik Høyby, Rune O. Pedersen og Christian Fredrik Michelet: **Norsk Gassavsetning - Rettslige hovedelementer** 611 s. 1998. Kr. 100.-. ISBN 82-90260-43-1
- Falkanger, Thor og Hans Jacob Bull: **Innføring i sjørett**. 6. utg. 573 s. 2004. Kr. 300.-. ISBN 82-90260-46-6
- Karset, Martin, Torkjel Kleppo Grøndalen, Amund Lunne: **Den nye reguleringen av oppstrøms gassrørledningsnett**. 344 s. 2005. Kr. 500,-. ISBN 89-90260-47-4

SCANDINAVIAN INSTITUTE OF MARITIME LAW forms part of the University of Oslo. It is also a part of the co-operation between Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden through the Nordic Council of Ministers. The core research areas are maritime law and petroleum/energy law. In MARIUS, articles from these core areas are published in the Nordic languages or English. It is issued at irregular intervals.

